(J.A.)

T' AMSTERDAM,
By ANDRIES VAN DAMME, 1705.

J. Goeree del: J. Baptist Sculp.

INLEYDINGE
TOT DE
ALGEMEENE TEYKEN-KONST;
WAAR IN

De gronden en Eygenschappen, die tot onfeylbaar en verstandig begryp van de TEYKEN-KONST noodig te weten zyn, kort en klaar worden aangewesen.

Zynde niet alleen den Leerlingen der Teyken- en Schilderkunde, Beeldhouwerye en Glasschrijfkunde, tot een aanleydinge nut en Dienstig, maar ook om aan alle Liefhebbers en Beminnaars, soo van Dese, *als van alle andere* konsten (*daar uyt voort-komende*) *een bescheydene Kennisse mede te deelen.*

Door W. GOEREE.

In desen Vierden Druk, van den Autheur nieuwlijks oversien en verbeterd.

Tot AMSTELDAM,

By ANDRIES VAN DAMME, Boekverkooper op 't Rokkin bezyden de Beurs. 1705.

Hend[k] Jan. Schol.

Den 20 septemb[r] 1738

Aan de Konſtlievende
LEZERS;

En in 't byzonder

AAN DE
VOORTREFFELYKE

BURGERSCHAP

DER
Wijd-vermaarde Koopſtadt

AMSTERDAM,

Beminde Lezers, en Allervoortreffelijkſte Burgers;

ALHOEWEL het de pragtige Bouwgevaarten, groot Aanzien geeft, datmenze met een Deftig Voorportaal bezoekt, zoud 't nochtans belachhelyk ſchynen, by-aldien men d'Ingang van een ſlecht Woon-hutje, even als die van een Koninglijk Paleys, in 't Voor-aanzien verçieren wilde: 't geen ons vermaand, hoe grooten wanſchik het geven zou, zoo wy dit kleyne Boekje, dat niet boven *Een Beknopte* INLEYDING te achten is, door een lange Voorreden, onzen Lezer beſtonden ſmaakelijk te maken. Wy voor

ons deel, hadden nooit gedacht, dat dusken gering Ontwerp der Algemeene Teykenkunde, de beurt zou krygen, voor de Vierdemaal aan't licht te koomen; en wy hadden 't ook lang uyt de zin gezet, verder de hand daar aan te ſlaan; terwylwe onzen tyd nu al eenige Jaaren, zoo geheel-en al, aan een bezigheyd van meerder belang hadden opge-Offerd, dat'er niet een ledig uurtje voor Dingen van die natuur, konden afgeknepen worden. En gelijkwe meenden ons Talent in die Onderneming, veel beter tot nut van 't Algemeen, en ziel verquikkend vermaak van ons zelven, te zullen beſteeden, alzoo hebben wy nu weinig Jaaren geleden, met kennelijke blyken geſtaaft. Datwe in al dat tijdverloop, onze leeftyd niet in ledigheyd verſleten hebben. Nadien wy nochtans niet al te Steyl-Oorig wilden weygeren, dat onze Kindze Inleyding tot de Praktyk der Algemeene Teyken en Schilder-konſt, wederom herdrukt wierd, hebben wy 't niet zoo ongeagt willen toeſtaan, zonder 't zelve Boekje van niuws te doorloopen, en 't een en 't ander, dat ons onder die Overziening in 't zin viel, daar by te doen: zonder dat wy nochtans tijd vonden, 'tzelve over zyn gantſche lichaam, door een netter Styl en zuyverder Taal te verleeſten; gemerkt wy ons lieten voorſtaan, Dat d'Onderwyzingen den Jongelingen, dan veel meer te nutte koomen, alze in een gemeene Taal, kort en klaar, en zonder

der opgepoetste reden worden voorgesteld. In hoedanigen toestel dan ook dit Boekje wederom in de Weereld komt. En zoo wy daar mede slechs eenige weynige, een aangenaamen Dienst hebben toegebragt, wy zullen't Overloon achten, voor zoo geringen moeite: en onder-entusschen aan andere van meer bequaamheyd en jeugdiger jaaren bevolen laaten, 't restant van die Dingen af te doen, die verder aan 't Groot Bestek van dit Ontwerp schynen te ontbreeken; en welke eertyds by ons waaren op 't Getouw gezet. En wy zyn'er ook zoo veel te gereeder afgescheyden, als 't verloop onzer Leef-jaaren, en 't geduurig kneuzen onzer ziel-krachten, binnen d'omtrek van XL. Jaaren herwaards, onder veel Smaad en Hoon van onze Na-bestaande geleden te hebben, on-ophoudelyk vermaande, De voorgestelde Taax te voldoen: dat is, om in plaats van de opgezette Webbe der Schilderkonst af te Weven, Ons Groot Werk-stuk der *Mozaïse Oudheden* of *Historie der* HEBREEUWZE KERKE, aan het licht te brengen, en die wy met veel pragtige Print-Tafereelen, uyt de heel-en half-overstulpte Geheugenissen der aal-Oude Kaldeeën, Sabeën, Egiptenaaren, Babyloniers, Syriers, Arabiers, Hebreën, Feniciers, Grieken en Romeynen, hebben gestoffeerd en opgehelderd, als tot noch toe van niemand, met zoo veel naauwkeurigheyd, en Tyd en Geld-spilling, voordachtelyk voorgenoomen was

te doen. Als waar toe wy dan ook over vyftien Jaaren, die twee *Boek-Deelen der Joodze Oudheden*, tot geen ander Oogmerk hebben uytgegeven, als om een aangenaam *Voorbereydzel* van al deze toeſtel te verſtrekken. En gelyk ons, behalven de graage aftrek van dat uytgegeven Werk, niet onbekend is, hoe grooten aantal daar van, in handen der Voortreffelyke Burgerſchap deſe groote Stadt Amſterdam geraakt zyn; onder welke geen Aanzienelyke Huysgezinnen en Goede bekende ontbreeken, die onze Onbeſprooken wandel en gemeenzame Ommegang, niet alleen gekend, maar ook veele Liefhebbers onder dezelve gevonden zyn, die onze Beneerſtiging in deze Stoffe, dikmaal gepreezen, en tot de volharding daar in hebben aangemaand; luſt het ons ook dezulke, by deze Voorreden, met een enkel woord aan-te ſpreeken, en haar in vollen Gemoede te verzeekeren, dat wy ons in d'agtervolging van zulk-een lofwaardig voornemen. niet het minſt bedremmeld noch afgeſchrikt gevonden hebben door die Ontydige Dreygementen, welke hem een Leugendichter onlangs in de Dedikaatſie voor het Boek van Wittichius *tegen de Zede-konſt van Spinoſa*, onder de glimp van een Kriſtelyk Pis-praatje, heeft laten ontvallen; op dat hy zyn misleyde Trouw-verwanten, wat Honing om de mond ſtreek, en in haar onkunde, knollen voor Citroenen verkogt.

kogt. 't Geen zulke heel licht om te doen valt, die op Contrakten *in Blanko* zitten, en daar door altijd d' achter-deur open hebben, om t'elkens het Toonneel te veranderen, en yder een ſchot voor de oogen te ſchieten. Doch gelijk wy de ruſte voor onze Ziele, al te dier gekogt en veel te lief tot voortzetting van onzen Doorploegden Arbeyd hebben, dan dat wyze al-te licht verwaarloozen, of ons Gemoed met zulken zoort van menſchen verwoeſten zouden; moet niemand onder U, Allervoortreffelijkſte Burgers, afwachten, Dat wy ons zouden inlaaten, om een Leugen-ſchrift (waar in men ons, by gebrek aan waarheyd, heel bedrieglijk met een Doek op 't aangezicht heeft afgeſchilderd,) te willen Beantwoorden; nadien Gy-lieden het immers zelfs zijt, die ons gering Perzoon, om zulx te doen, altijd hebt veel te Waardig gekend. Zoo dat wy 't een misdaad zouden rekenen, by-aldienwe ons, om zulken achting in gehoorzaamheyd t' omhelzen, niet en hadden verplicht gevonden. Boven-dien zou het ook t' eenemaal tegen onze Belofte aanloopen, waar in wy meer dan eens betuygd hebben, ten minſten d' Eerbied van eenige haarer nabeſtaande, Ongekreukt te bewaaren; ongemoeyd zy nochtans in de gemelde Smeychel-Dedikaatſie, tot Getuyge tegen ons op-geroepen ſtaan. Doch zoo het Haar-lieden ernſt is te weten, hoe jammerlijk zy bedroogen worden, Wy Daagen haar ten

Oorkonde van zulke Rechters uyt, die min door ſwagerſchap verplicht, en meer ſchranderheyd en door-ſleepen oordeel hebben, om Diep-ingedraaide Leugen praatjes, en vertiſte Voorwendzelen te ontſwachtelen: Want alzoo doende zouden deze niet alleen haaſt ontwaar worden; Dat wy noch gebrek aan Stof, noch Taal hebben, om ons over al dusken ontijdig achter-na blaffen, door Verantwoording billik te wreken, maar om haar ook te doen zien, *Dat den Rechtveerdigen is als een Jonge Leeuw, die hem niet en ontzet over de veelheyd der Stemmen die zig tegens hem verheffen.* Voor de reſt hebben wy heel dat vuyl-aardig Geſlacht, zoodanig eenmaal ter kelen uytgeſpoogen, dat wy nooyt gezind zyn, als een Hond tot ons eygen uytbraakzel weder te keeren. Want gelyk die; welke haar met de Draf vermengen, in gevaar zyn, om van de Verkens gevreeten te worden; alzoo heeft de Wysgeer Pythagoras vermaand, Dat men niet tegens de Wind moet ſpuygen. En daar is ook naauwlyks een bevaaren Man, of hy weet, Dat men aan Ly, en niet te Loefwaard-uyt moet piſſen. Voorwaat wy hebben een groot afkeer van menſchen, die om haar zelven voor *wat Groots* uyt te geven, dagelyks als in een Zee van Onruſt leven, en Dag by Dag, niet dan Modder en Slyk opwerpen: Want het ſchynt de zulke voornamelyk in onweêr, niet te ſcheelen hoe 't gaat, of wie van

haar

haar Mede-ingeſcheepte, in de Barning verzuypt, als zy zelve ſlechs op een ontfutzeld Wrak, maar elders behouden aan Land geraaken konnen. En ſchoonze daar over te mets meer Vloeken op den Hals, als haayren op de Kop, worden toegekaatſt, konnenze egter geruſtelyk ſlaapen-gaan, en droomen, *Dat haaren Naam in Zegening is.* Ja durven zelfs ook nog van *Haar Teedere Liefde* roemen, tegen zulke, aan wien zelfs de klank van haaren Naam, een Verfoeizel der Ooren geworden is, Ziet daar dan eens met hoedanigen Geſlagte, wy het beſte onzer Leef-Jaaren verſleeten hebben; en welke Gemoed-tergende Vuyſt-ſlaagen, wy dus-lang hebben af-te keeren gehad? En zegd ons dan eens, Of zulke Onderdrukkers, niet een Wyzen zouden Dul maken? Ja of Herkules zelfs, niet veel-eer de Glorie van zyn Leeuwen-huyd aan zulke Monſter-Dieren ſcheuren, dan den Roem van een Dertiende Helden-ſtuk behaalen zouw? En of het derhalven niet raadzaam was, dat wy'er ons klakkeloos van afmaakten; op datwe onder die verzekering en beſtendige kalmte, ons alleen volſtandig beneerſtigden, de Taax in 't agtervolgen der Joodze Oudheden, (die van zoo veeler Genoegen, en Gunſtig oordeel onder uw Beſchermd ſtaat) ten eynden-toe te voltoyen; en dat Groot-voerig Beſtel, U en al onze toegenege Lezers, aanbevoolen te laaten:

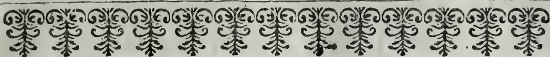
op

op dat wy daar, te gelyk met onze Nakomelingen, als in een goede Haven ingeloopen, aan Land ſtappen, en met een goede tijding mogen Boodſchappen. Dat wy zoo lang Godt zal willen, met alle volveerdigheyd zijn en blijven zullen, uwer allen Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

INLEYDING
TOT
d'Algemeene Teykenkonſt.

Het Eerste Hooftstuk.

Wat de Teykenkonſt zy, en waar in de ſelve voornamentlijk beſtaat:

De Teykenkonst, van welke wy voornemens zyn te handelen, mag met groot regt, de Baarmoeder en Voedſter aller Konſten en Wetenſchappen genaamd worden. Want behalven dat alles wat'er door de vernuftige uitvindingen der menſchen kan gemaakt worden, ſijn welſtant uit de Teykenkunde ontleent, is zy daar en boven ook de eerſte aanleydſter en regelmaat, na welke alle bedenkelijke dingen, die in eenige uitwerking beſtaan, moeten uitgevoerd worden. Zulx haar d'Oude niet ſonder reden, een tweede natuur, een zienlijk verdigtſel en een levendig gedenkboek der voorbygegane en der tegenwoordige dingen, ge- Wat de Teykenkonſt is.

noemt hebben. Zy is een tweede natuur om datſe 't vermogen heeft, om alle de uitwerkſelen der geſchape natuure, hoe gul-en weelderig die ook uytbot, door middel van trekken, betrekken en afteikenen, ſoo nauwkeurig na te bootſen, dat de oogen des beſchouwers daar door verleid, en de handen als tot yets waarlijks en natuurlijks te willen betaſten, konnen vervoert worden. Zy wort een ſienelijk verdigtſel genoemt, om datſe ons na t' voorbeeld der Poëten, door onwaarheyt en onder een vermomd aangeſigt, de waarheid den dingen die zijn, of konnen zijn, op een toonſchijnige maniere aen het oog verbeeld, en ſtreelende met haar bedriegerye ons een ſchaduw voor het lichaam in de hand ſteekt, en doet gelooven te ſien, dingen diewe waarlijk niet en ſien. Waarom dan ook *Philoſtratus* de Teikenkunde niet onvoegſaam by een ſpookſel vergelijkt, aan welk wy ons vergapen, als of het waarlijk was, en wy vermaken ons noch, door ſoodanigen valsheid bedrogen te zijn. Invoegen de teykenkonſt in haare uytwerking even als de Toneel-ſpeelen, niet anders dan een ſoort van bedrog is, waar door wy ons willens en wetens, ja met vermaak laten bedriegen. En deſe over-een komſte ſal gants niet ongerijmd ſchijnen, wanneermen wel aanmerkt dat de geſtadige navolging den Teykenaars en Schilders even ſoo eygen is als de Poëten; om datſe namelijk, ſchijnen door eenen geeſt gedreven te worden. Want gelijk de Poëten niet ſoo ſeer met voorbedagten raad, als wel door een voortvarende toegenegentheid tot de digtkonſt

konſt worden aangeleid, worden de Teykenaars ook door een wonderlijke kragt gaande gemaakt, om ſoo wel met een onbeſchreumde handeling, Goden en menſchen, en al wat groots en ongemeen voorkomt, af te ſchetſen, te ontwerpen en op hunne tafereelen af te malen, gelijk de Poëten in haere verſſen doen. Zy drukken door een juiſte navolging, al het beurtwiſſelend gewoel der menſchen uyt; ſoo datſe vrolijke Banketten, bloedige Veldſlagen, vermakelijke Jagten, angſtvallige Schipbreuken, danſſende reyen van Maagden en Sanggodinnen, brooddronke Satyrs, plaiſante landgeſigten, dorre woeſtijnen vreeſlijke watervallen, gedierten en gewaſſen, bouwgevaarten; en al wat de natuur voortbrengt, en uyt desſelfs wijſe order kan bedagt en te ſamen gevoegt werden, doen te voorſchijn komen. Gelijk daarom dien meeſter-digter *Horatius* ſegt, dat de Schilders en Poëten van outsher de vryheyd hadden van alles te durven beſtaan.

De Teykenkonſt word ook een geheugboek der voorgaande en tegenwoordige dingen geſchat; om datſe ons niet alleen de wiſſelvalligheden der weereltſche ſaken, als op een tooneel te voorſchijn brengt, maar ook de dingen, gelijkſe geweeſt hebben, onverandert, eeuwen lang, voor de nakomelingen in weſen houden kan: invoegen wy door 't beſchouwen, dingen aan onſe ſinnen ontwaar worden, die door 't knagen van den tijd al lange verbeten zijn. Ja wy konnen door deſelve in een opſlag der ooge van eenige gedenkwaardige Hiſtorie aan ziel en verſtand een nuttige oeffeninge, een

Teykenkonſt een geheugboek der voorlede dingen.

leerſame onderwijſinge van onſen pligt, (en wanneerſe haar uyterſte vermogen in de Schilderkunde heeft uytgeſtort,) een uytſteekend konſtcieraad inde Paleiſen, Huyſen en Saalen, met een onverzadelijk plaiſier onſes geſigts genieten. Gelyk dan ook de Opperſte Werckmeeſter van alle die dingen, de eigenſchap des geſigts dat voordeel boven d'andere zinnen daar toe heeft mede gedeelt, dat de dingen die door 't Oog tot ons inkomen, vry dieper in 't gemoed worden ingedruk, dan die door 't Oor ingaan. Waarom de Oogen voor nauwkeuriger getuigen dan de Ooren plegen geſtelt te worden. De kragt, die de afgeteikende dingen in 't beſchouwen hebben; wijſt ons *Valerius Maximus* duidelijk aan, waanneer hy de vroomigheid van *Pero* (die hare ſtok-ouden Vader in de gevangenis met hare borſten zoogende in 't leven behield,) verteld hebbende, eindeling in deſe woorden uytvalt, en ſeyd: *De oogen der menſchen blijven met een ſprakelooſe verbaaſtheid daar aan hangen, als ſy deſe afteykening beſchouwen; want ſy vernieuwen de gelegentheid der oude geſchiedeniſſen, door het tegenwoordige beeld; achtende dat haar in dien ſtommen omtrek der leden, levendige lichamen vertoond worden.*

Teykenkonſt van algemeen nut, en noodſakelijkheid.

Ook is de Teykenkonſt van ſoo wijden uytſtrekking, datmenſe naulijx ſouw binnen eenige palen konnen beſluiten: maar op haar ſelven, en in haar eenvoudig weſen, kanmen ſeggen, datſe daar in beſtaat, datſe door middel van *Trekken*, *Betrekken*, en *Omtrekken*, *donker* en *ligt*, alle bedenkelijke, weſentlijke, voorbygaande

gaande en tegenwoordige, ja ook toekomende dingen die onder eenige vorm konnen bevat worden, op een platten gront toonſchijnig rond en verheven uytbeeld. Of men kan ſeggen, dat Teykenen eigentlijk is; door trekken van linien, eenige beeldnis of figuur op een opſtaande platte grond, beſchrijven of ſchilderen; vertooonende yets dat in de natuur ſoodanig gevonden word: ſulx dat al wat door die manier voortgebragt en een beeldnis vertoond, (het zy wat het wil,) een teykening genoemt werd. Waar uyt dan volgt datmen een Tronie, of Menſch-beeld teikenen noemt, wanneermen een afteikening maakt die een Tronie of een Beeld vertoond. En iſt ons geoorloft in weerwil miſſchien van andere, ons gevoelen regt uyt te ſpreeken, wy ſeggen, dat ſchilderen niet anders is als teykenen, en teykenen ſchilderen, dewijlmen met d'een noch d'ander niet beſig kan zijn, ſonder die alle bey te oeffenen. Waar van naukeuriger op zijn plaats.

De kenniſſe der Teykenkonſt is ten hoogſten noodig en nutbaar aan alle menſchen, van wat hantwerk ofte oeffeninge zy ook mogen weſen: want ſy en behoorde niet alleen van Schilders, Beelthouwers, Glasſchrijvers, Gout- en Silverſmeden, Bouwmeeſters, Ingenieuren en andere die de Teykenkunde als haar tegterhand bezitten moeten, verſtaan te worden; maar ſy is ſelfs noodig aan alle menſchen, het zy die groot of klein verſtand hebben, dewijl ſy een gants veilig middel is om het oordeel des menſchen omtrent alle voorvallende ſaken, beſcheidentlijk te beſturen. Ja zy kan dienen om den

uytſlag van een voorgenomen zaak of werkſtuk, volkomen te doen in order ſien, eer het ſelve noch begonnen is. En wy gelooven ſekerlik dat *Ariſtoteles* op 't gebruik der Teykenkunſt ſiet, wanneer hy tot een voorbeelt bybrengt, dat de meeſte Grieken, daarom hare kinderen in de Teykenkonſt plagten te onderwijſen, datſe in het koopen en verkoopen van allerhande vaten en huiscieraden niet en ſouden bedrogen worden: of liever, datſe de volmaakte ſchoonheden en welgeſteltheid der lichamen, met een ſekerder kennis onderſcheiden ſouden. En gemerkt de Teykenkunſt ſeer noodig is tot een aanleidinge en behulpmiddel, om tot de meeſte wetenſchappen te komen, (als in haar hebbende het zaad van veele konſten; en voornamentlijk die in eenige handdadige doeninge beſtaan,) zal het dies te onfeilbaarder zijn, datſe ook het begin en einde van de grootvermogende Schilderkonſt is. En zeker, zooſe ergens nuttig is, hier isze tot in den hoogſten trap noodig; hier moet zy het alles doen, ja de ziel weſen die de Schilderkonſt het leven byzet.

Teykenkonſt van breede uytſtrekking in alle andere konſten.

't Kan niet ontkent worden, of de Teykenkonſt is op haar ſelven volkomen, en kan in een afbeelding haar gantſche kragt levendig vertoonen buiten eenige Schilderkonſt; maar het ſchilderen ſonder teikenen kan niet met allen voortbrengen; ja ſoo weinig beſtaan als een lichaam van de levende ziel berooft. Maar gelijk als lichaam en ziel te ſamen een menſch uytmaken, ſoo kanmen zeggen dat het teykenen en ſchilderen een ſchilderye voortbrengt;

en

en d'ervarentheid heeft geleerd, (het Schilderen van het Teykenen onderscheiden zijnde) datmen meer Schilders vint dat slegte Teykenaars zyn, dan goede Teykenaars, dat slegte Schilders zyn. Waar uyt af te nemen is, dat de Teykenkunde de voornaamste rol in de Schilderkonst moet speelen, en datse het grootste en swaarste gedeelte van die konst is. De geleerde *Junius* heeft ten desen opsigt seer wel aangemerkt, dat de Antyke Schilders, *noit soo seer de deugt harer konststukken stelden in 't leggen der verwen, om daar door hunne dingen op te pronken, als wel in 't verstant van een overvaste Teykenkunde.* En *Philostratus* heeft het vermogen der Teykenkonst ontrent het verbeelden der dingen vry noch nader en seer natuurlijk in dese woorden uytgedrukt: Het en mag niet geloochend worden, seid hy, of de linien en trekken die sonder eenig-verw-gepronk, maar alleen met ligt en schaduwe verselt zijn, verdienen den naam van een schilderye; vermits wy in deselve niet alleen de gelijkenissen van de afgebeelde persoonen beschouwen, maar ook hare bewegingen selfs; 't zy datze door een schroomhertige schaamte ergens van afgekeert, ofte door een vrymoedige voortvarentheid ergens toe aangedreven worden. En alhoewel dese linien op het aldereenvoudigste samen gesteld zijnde, de vermenging van 't bloed, als ook de jeugdigheid van 't haair en baart-verwe in 't minste niet uyt en drukken, nochtans gevenze ons de volmaakte gestaltenisse van eenen swarten of witten mensche bescheidentlijk te kennen. Indien iemant oversulx eenen Moori-

jaan in witte linien beſtaat te trekken, hy ſal niet te min ſwart ſchijnen, gemerkt zijn platten neus, zijn wollig hair, zijn bolle kaken, omgekrulde lippen, en ſeker ſoorte van verſufte dommigheid, die omtrent zijn oogen komt te ſweven, en zijn gantſche geſtel der voorgeſtelde gelijkenis plagt te verſwarten, ende een Moorijaan allen den genen uyt te wijſen, die ſoodanigen Teikening met opmerkinge beſchouwen.

Overmits dan de Teikenkonſt, het zy datze haar opſigt heeft tot de Schilderkonſt, ofte alleen op haar eigen en uiterſte vermogen, zig ſeer wijd uitſtrekt, en veel meer opmerking vereiſt als vele miſſchien denken; ja datſe tot deſelve een algemeene kennis aller dingen afvorderd, moetmen voor af weten, dat zy genoegſaam de ſinnen en ſchrander oordeel van een geheel menſch vereiſt, om die grondig en wel in haar uytſtrekkingen te leeren verſtaan, en die als een Meeſter te oeffenen. 't Luſt ons derhalven een ligt-verſtaanelijke onderwijſing den Leerlingen af te ſchetzen, en daar in ſoo veel als onſe tijd en bequaamheid toelaat, de ware eigenſchappen, en byſonderſte waarnemingen ſoo naakt aan te wijſen, dat onſes agtens ſelfs de geringſte verſtanden, met tijd en neerſtigheid, buiten verder omſlag van onderwijſing, een groot ſtuk weegs in d' eerſte beginſelen ſullen konnen gevordert worden; op dat, gelijk alle andere wetenſchappen in haare beginſelen zig altijd na 't een of 't ander voorſchrift ſchikken, dat algemeen en ligt voor de onkundige en teere verſtanden om verſtaan en

Wat het voornemen in deſe inleydinge zy.

te

te begrijpen is, de Teikenkunde daar in niet minder dan andere konſten weſen mogt, maar ook hare boeken, beginſelen, en grondregelen hebben. *De Kinderen*, zegt Quintilianus, *volgen den trek der letteren van haaren Meeſter blindeling na, tot zy den ſwier der letteren weg krijgen, en de gantſche ſchrijfkonſt vaſt hebben.* Gelijk ook de jonge Schilders, zeid hy verder, *haar agting nemen op de werken harer voorgangeren, tot zy eens teffens den Meeſter en de beginſelen de zak geven.* 't Is by alle verſtandige van ouds voor de beſte maniere van onderwijſen gehouden, welke door korte en ligt-verſtaanelyke regelen geſchied, en diemen niet alleen op 't geloof der Meeſters, maar als waaragtige en de beſte grondregelen, door de reden betoonen kan: blijvende alleen by de meeſte die ſwarigheid overig, op hoedanigen wijs men de onderwijſing yder Leerling, na de hoedanigheid van ſijn begrijp, met voordeel ſal toepaſſen, op datmen geen vergeefs werk en doe, en den Leerling zijn tijd onnut verſlijt. In 't algemeen konnenwe zeggen, dat een langzame en voorſigtige onderwijſinge, verſelt met neerſtigheid inden aanvang der leertijd, de zekerſte en gemakkelijkſte weg is; zulx datmen ſachtjens en als met kleine ſtaptjes van trap tot trap moet voortgaan. Die hooge wil klimmen, 't is zeker dat hy van ſeer leege beginnen moet; ſoo mede, die grondige kennis van eenige konſt wil hebben om die te oeffenen, 't is noodig dat hy van de uiterſte deelen begind, en die ſoodanig in een redelijke order van voortgang neemt, dat hy nimmer tot een tweede

Hoe 't Onderwijs in de Teykenkonſt moet aangeleid worden.

overſtapt, voor al eer hy met een kundig beſef de dadelijk oeffening van het eerſte wel heeft opgevat: want ſoo doende ſullen de einden der leerwegen altijd net op een punt uytloopen, en malkander meer en meer, na datmen verder in de konſt inboord, ontmoeten.

Ménſchen zijn meeſt al tot de Teiken-konſt genegen.

Het is vry opmerklijk, en evenwel d'ervarentheid doet het ons dagelijks ſien, dat meeſt alle menſchen van jongs aan de Teikenkunde beminnen; ſelfs ook ſulke, die van nature gants geene bequaamheid hebben daar in een Meeſter te worden: ſulx men beſpeurd dat de menſchen alle geneigt zijn, hunnen arbeid liefſt omtrent eenige konſt, dan elders anders in te beſteden. Dus ſietmen dat de kinderen tot het krabbelen en maken van mannekens en beesjens, gelijk als door een ingeſchapen drift geneigd zijn; ja dikwils uyt haar ſelven eenige dingen voortbrengen, daarmen zig over verwonderen moet. Wy hebben met byſondere opmerking geſien, dat de kinderen altijd meer genegen zijn om dingen te doen, van welkze eenig ſienlijk uytwerkſel ſien voortkomen, dan wel tot andere beſigheden. Hierom geſchied het, datze veel liever tot het ſchrijven, ſchrabben en beeldekens ſchetſen, aangevoert willen zijn, dan tot het leeren leeſen. Ja men bemerkt dat zelfs de Meiskens, hoe jong datze zijn, liever ſpellewerken en nayen, of poppen toetakelen, dan den A. B. C. leeren: de reden ſchijnt ons te zijn, om dat het voortbrengen van ſienelijke werken (als of den menſch van kinds-been aan, Godt op zekere wijſe in 't ſcheppen wilde navolgen) den menſch als ingeboren

ren is; en zich geerne verlustigt in 't geene van zijn hand wort voortgebragt: welk vermaak uyt het leeren lesen, om datze soo geen oogsienelijke uytwerking daar van ontwaar worden, by haar geen plaatse vind, dewijl zy gemeenlijk geen begrijp van desselfs nuttigheid hebben.

Maar niet tegenstaande de Teikenkonst aangenaam is by alle menschen, isze niet te min swaar in zeker opsigt, namelijk, in haare perfectie: want dewijle zy alles onderneemd te doen, is'et betamelijk, dat hy, dieze wel sal oeffenen, ook alles wel verstaat. Doch dewijl de uyt-einden van veele konsten, en insonderheid die van de Teikenkunde niet wel konnen bepaalt worden, steekt in het ondersoeken en 't wel oeffenen, vry wat moeiten. Maar gelijk de konsten voor de mensch zijn, en dat dat Dier, volgens de beschrijving van *Aristoteles*, onder al d'andere, alleen genegen is om te weten, en van 't geene dat het weet, soo 't mogelijk is, het einde te bekomen; soo heeft dese neiging in den eenen soo veel meer kragt, dan in den anderen, als yder meer of min bequaamheid en lust tot dese dan tot een andere konstige wetenschap is ingestort. Soo datmen als ontfeilbaar moet vast stellen, dat hier de lust in alles d'eerste plaatse moet besitten. Niemant, plegen de Oude te zeggen, kan een treffelijke wetenschap bekomen, ten zy hy daar een bysondere lust toe hebbe: Verstaat soodanigen lust, die te samen met de welgesteltheid der natuure, tot soodanigen konst geneigt en aangeleid wort: gemerkt ook de mensch al van

Teyken-konst ligt om leeren maar swaar in haar perfectie.

sijner

ſijner jeugt, natuurlijk tot yets geneigt ſchijnt, dat hy namaals worden ſal: alhoewel ook ſommige wel luſt tot yets hebben daarze geen talent van bequaamheit toe ontfangen hebben. Het ſtaat dan inde eerſte plaatſe vaſt, dat alle verſtandige Ouders, op de natuurlijke drift van hare kinderen moeten agt geven, en handelen na 't voorbeeld der wijſe Atheners, waar vanwe in de Schilderkonſt ſullen gewag maken. Seker, ten leid niet in de Ouders, noch in der Kinderen magt, in elke konſt die men zig ſou willen uytpikken, ymand een groot en algemeen Meeſter te maken; immers voor al niet in de Teikenkunde. Maar wanneer wy eens beſtaan nauw agt te geven op de werken die de kinderen door aanleidinge van haar eigen geeſt doen, ſoo ſeggen wy, datwe uyt hunne beſigheid, dikwils ons wat goeds konnen beloven. En dit heeft in deſe konſt plaats, niet wanneerwe ſien dat een Jongeling al ſpeelende, en als ſonder moeite eenige ruwe wanſchetſen, en veele dingen met enkele trekken begind af te teikenen; maar dan, als wy ſulke kinderen ook genegen vinden, om alle 't gene ſy ſelfs uyt de geeſt teikenen, te ſchaduwen en te dagen, en alſoo uytvoeriglijk, dat is, ſchilderagtig te teikenen, en opmaken. Want deſe ſoumen konnen noemen, Schilders van natuuren gebooren. En of ſchoon ſoodanige eerſte proeven vol gebreeken zyn, 't ſelve moet door de onderwijſinge van een verſtandig Meeſter beſtuurt en beſnoeit worden: want de hope is alleen in de jeugt te prijſen, en niet de werken. Die Kinderen welke tot de Teikenkunſt genegen

Wat Kinderen een natuurlijke neiging hebben haar aan de Schilderkonſt over te geven.

gen, en ſtil van gemoed, en opmerkend van geeſt zijn; die haar omtrent alle voorwerpen dragen als een ſpiegel, welke zig altijd verandert, na ſulken afbeeldſel, als'er is in 't geene hem wert voorgeſtelt: Deſe zeggenwe, geven groote hoope. Want aldus diende een jong Teikenaar, die begeerig is groote voortgang in de Teikenkonſt te doen, zig te gewennen, met een geſtadige oeffening ontrent alle voorwerpen beſig te zijn, drukkende daar van ſoo veel byſondere ſchetſen en denkbeelden in ſijn herſſenen, als hy beeltniſſen, die waardig aan te merken zijn, ontmoet. Ja hy moet zijn werk maken van hem ſelven dikwils op te houden om deſelve dingen met een goet overleg en bedenking, op een ander ofte beter ſtant en verkieſinge te beſien: buigende deſelve door een innerlijke ſamenſpraak onder eenige regelen en vermogens der Teikenkundige betrekking, daarmen ſulx door ſou konnen aanwijſen: agt gevende op de beſchouwinge der ſaak, ten opſigt van zijn form, ſtant en plaats, ligt en ſchaduwe, en diergelijke omſtandigheden meer; welke dingen alle ſeer makkelijk konnen in 't werk geſteld werden, voor die haren wille daar toe gants ongeveinsdelijk genegen vinden.

Middel om zig inde algemeene Teikenkonſt te Oeffenen.

De middelen nu waar door men zig in d' algemeene Teikenkunde kan oeffenen, konnen bequamelijk in twee leden onderſcheiden werden: het eene is de onderwijſing, het andere is de doeninge of de dadelijke oeffening van den leerling ſelfs. Belangende d' onderwijſing, die geſchiet door eenen Meeſter, of mondeling door de reden, of dadelijk in het voordoen, en alder-

alderbeſt door beide te gelijk: En heeft het laatſte een byſonder groot vermogen op een leerſaam verſtant: ja het kan ſelfs veel doen ontrent de leerlingen die ſwaar van begrijp zijn, of die haar beter met de oogen, dan met de zinnen konnen behelpen. d'Onderwijſing gaat aldervoordeeligſt eerſt over eenige konſt, die door na-teikenen gevolgt wort, daar na over het leven ſelfs, en wat daar onder, of liever naaſt aan kan betrokken worden: en eindelijk wort het natuurelijk leven; den Meeſter en onderwijs vanden leering ſelve. Anderſins kan de onderwijſinge ook ſeer wel by geſchrifte geſchieden, gelijk ons de menigvuldige exempelen der Antyke Meeſters, daar ook blijk van geven: ja men bevint dat d' Oude groote neerſtigheid hebben aangewend, om hare Diſcipelen, beneffens hun mondeling onderwijs, ook eenige vaſte en algemeene leſſen te geven. *Plinius* getuigt dat *Apelles* aan zijnen Leerling *Perſeus*, na dat hy van hem wel in de konſt onderweſen was, eenige fraye leſſen in een geſchreven boek ter hand ſtelde, op dat hy hem daar na rigten ſoude. Soo verhaalt ook *Junius* dat *Polykletus*, en veel andere geleerde Konſtenaars, groote vlijt hebben aangewend, om de Teiken-en Schilderkonſt door geſchrifte en twiſtredeneringen te verklaren; gelijk gemelden Schrijver daar van een gantſe rolle in ſijn Tweede Boek op 't Derde Hooftſtuk aanwijſt: onder welke hy meer dan tien Antijke Baſen aanteekend, die (behalven andere die van de Gietkonſt, Bootzeerkonſt en Beelthouwerye gewag maken) vande Schilderkonſt geſchreven hebben:

hebben: welke Boeken neffens veel andere vergaan en noit tot ons overgekomen zijn: waarom het ons ook wel dapper verwondert, dat'er tot noch toe ſoo weinig de moeite hebben willen nemen, om yets frais, aangaande deſe ſoo nutte konſt aan den dag te brengen dat het regte pit der zake ſou betreffen. Waarlijk deſe aanmerkinge heeft ons gaande gemaakt, om by de hand te nemen 't geen andere ongetwijffelt beter ſou gepaſt hebben: Konnenwe ſlegts nuttig zijn aande leergierige, onſe belooning ſal groot genoeg weſen. Wy hopen de Teikenkunſt eenvoudig en in haar waare natuure voor te ſtellen, en kort en klaar te weſen ſonder eenige onnoodige omwegen te ſoeken: wetende dat het groot misbaar ontrent de grondregulen der konſten, haar doet ſwaarder ſchijnen, dan ſy waarlijk zijn, en dat de niewelingen door het wiltweyig en menigvuldig onderwijs, ſoodanig verdrietig worden, dats'er van worden afgeſchrikt. Wy ſullen dan in dit Boek der Teikenkunde van het eerſte A. B. C. aanvangen, op datwe daar door tot de andere deelen van de konſt ſouden konnen overſtappen: ten einde men van trap tot trap opwaarts klimmende, mogt komen tot de volkomen kenniſſe van de groot-geagte Schilderkonſt; zijnde het einde van onſen voorgenomen arbeit ten dienſte van alle die luſt hebben haar daar in volgens goede regelen te oeffenen; ofte haar oordeel daar ontrent ſoodanig te leeren beſtuuren, dats'er verſtandelijk van ſpreken konnen daar 't pas geeft.

HET II. HOOFTSTUK.

Van d'eerste aanleyding tot de Teykenkonst en hoemen die beginnen sal te oeffenen.

Aangeboren lust een voornaam deel om in de Teykenkonst voort te gaan.

Om dan wel in dese Konst te beginnen, is de lust en de volstandige neerstigheid, het voornaamste dat een leerling past. Daar en boven is het noodig dat hy hem al vroeg schikt by eenen goeden Meester; onder wiens ervaren opsigt, en grondige lessen hy een bequame handelinge van Teykenen, en een ervare kennis vande stelling der beelden, en hare werkende actien, (en wat wy verder, d'algemeene Schilderkonst aangaande, noch sullen voorstellen; beneffens de ware gedaante en niet den blooten schijn der konste,) mogte bekomen: soo dat hy eens daar na, siende op het natuurlijk leven, door sijn-eygen reden en geoeffent verstand, selfs alles naaktelijk en volmaaktelijk soude konnen sien en beseffen, dat die dingen, die hem volgens bequame regelen voorgedaan zijn, seer wel met het natuurlijk leven over een komen. Verder moet eenen leerling, uyt een leersame agtinge, de onderwijsinge van sijnen Meester soo lang volkomen geloof geven, (schoon hyze niet geheel en mogte verstaan of goed keuren,) tot dat hy na een wijle arbeidens, de waarheid daar van ten alderklaarsten ziet: en alsdan, maar ook niet eer, hemselven daar van allengskens tragten te ontslaan; en niet meer alleen bouwen op 't geloof

pligt van den Leerling die zig in de Teykenkonst wil oeffenen.

geloof van ſijnen meeſter, maar met een verligte kennis te gelijk op ſijnen onderwijſer, en op hem ſelven, dat is, op ſijn eigen verſtand en ſuivere beſchouwing; invoegen hy hem even gedraagd als een Leerkind, ſullende in de A. B. C. onderweſen worden. Want gelijk het nootzakelijk door de verbintenis die 'er tuſſen hem en ſijn Meeſter is, moet gelooven dat het zoodanige letteren zijn, als hem ſijnen Meeſter voor zegt, ſchoon hy het verder gebruik derſelve noch niet en kend noch bevat. Maar daar na, ſoo wanneer hy begind te leſen, en de nuttigheid, en het nootwendig en algemeen gebruik der letteren begind te verſtaan, ontſlaat hy zig van des Meeſters betuigende onderwijſinge, en gaat tot ſijn eygen redeneringe over, en gebruikt die in 't leſen en ſchrijven, ſoo vry als ſijn Meeſter ſelfs. Het gene verder een jongk Teikenaar, die geſint is zig tot d'algemeene Schilderkonſt over te geven, behoorde aan te vangen, magmen zeggen dit te weſen, Dat hy eerſt en voor al de Perſpective ofte Doorſigtkunde, volgens ligte en bevattelijke regelen, leerd verſtaan; op dat hy daar door al vroeg mogte komen tot de kennis van alle ding ſijn juiſte en veranderlijke ſtant van beſchouwinge te geven; ſonder welke wetenſchap de grondveſt deſer konſt, noch de reden van alles dat'er gemaakt word, niet en kan begrepen worden. Soo dat *L. de Vinci* niet mis en taſte als hy de Perſpective, de ware wegwijſer, en regte deure der Schilderkonſt noemde.

Doorſigtkunde ſoo vroeg te leeren als doenlijk is; ten minſten d'eerſte beginſelen.

Maar gemerkt de Jongelingen in den begin-

ne veeltijds te ſwak zijn, en de onderwijſing vande Perſpective niet en konnen verduwen, vermits de onrijpheid harer kennis, de zekerheid der regelen, en hoe die in alle voorvallen tot de praktijk moeten overgebragt werden, niet en konnen verſtaan; magmen haar met nuttigheid voor-af eenigen tijd laten doorbrengen in het nateikenen van zommige ligte en vaſtgeſtelde voorbeelden; en in die oeffening ſoo haaſt als het mogelijk ſal zijn, van de natuure der Perſpectyf-regelen, de oogen openen, op dat ſy, alſoo nevens het Teikenen, ook de eerſte gronden der Doorſigtkunde, te gelijk ſouden leeren verſtaan.

Waar ontrent d'eerſte beginſelen der Teykenkonſt moeten bezig zijn.

Het beginſel, over welkmen d'Onderwijſinge eerſtelijk aanvangt, is gemeenelijk de naaping van eenige voorname deelen van 's menſchen beeltenis, als 't voornaamſte ſchepſel, en in de Schilderkonſt het navolgbaarſte, by alle verſtandige geoordeelt: gelijk'er dan ook verſcheide voorbeelden van hoofden, tronyen, handen, voeten, armen, beenen, ja ook gantſe beelden, genoeg in print uytgaan, die voor een eerſte aanvang, met nuttigheit, voor eenen tijd lang konnen gevolgt werden, en daar door de wijſe der na-apings-konſt in de leerlingen bevorderen. En wanneerze die eenigſints vaſt hebben, moetmen weten datze op den eerſten trap zijn, daarze niet lang moeten gehouden worden: want om de jonkheid van alles dat'er te maken is, eerſt een voorbeeld te willen voorſtellen, ſoude een oneindig werk geven: ook en lijden de menigvuldige veranderlijkheden der natuurlijke dingen niet, datmen

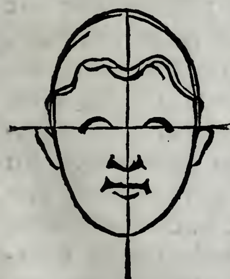
men den leerlingen daar van een byſondere gedaante voorſtelle, op datze die mogten leeren navolgen. Want men ſoude, ſoo doende ſijn diſcipelen te veel, en nimmer genoeg te doen geven. En alhoewel vele zig in 't leeren der beginſelen ſteeg en onwillig toonen, en veel liever ten eerſten heele Beelden, Landſchappen, Schepen, Paarden, Oſſen en Koeyen, dan Tronien, Handen en Voeten teikenen; moetmen haar nochtans aan die dingen eerſt laten beginnen, waar in ſy 't laaſt konnen geperfectioneerd worden; en de misgrepen allergemeenſt kenbaar en van yder konnen geſien en geoordeelt worden: want wie is'er doch ſoo bot en blind, die niet ligt en ziet of ymand een mismaakt aangeſigt, een kromme hand of ſcheeve voet heeft? En na deſe beginſelen is'et noodig datmen de jongelingen altijd aan de voornaamſte dingen hun kragten laat beproeven: de mindere ſullen van ſelfs volgen. En die dan met *Polykletus* ſijnen Herkules wel kan opmaken, ſal hem met het Leeuwe-vel, of met ſijn Knodſe niet veel quellen. Hierom moeten ook de onderwijſingen maar geſchieden ontrent de groote en wezentlijke deelen: en als die wel verſtaan en opgevat zijn, ſullen zig alle de andere zaken, als een draat van een klouwen, laten ontwinden.

Men ſal dan de jonkheid tot het ſtellen der Tronyen en hoofden, welke veel veranderinge onderworpen zijn, aanleiden, en daar in eerſtelijk van het *Ovaal* ofte *Ey-rond*, met alderhande verwiſſelinge van het kruys, onderrigt geven, op datze alſoo het verdrayen, buigen, verkor- 't Stellen van Tronien.

verkorten, wijken en aanwassen van allerhande hoofden en Tronyen, volgens eenige voorbeelden diemen haar voorsteld, mogten leeren verstaan. En dit kanmen haar kortelijk aanwijsen, met hen te doen begrijpen, dat een menschen hoofd, in sijn klomp of omtrek, ten naasten by, de gedaante van een Ey vertoond: en daarom na de Latijnsche benaming een *Ovaal*, Eyrond, of Lang-rond genoemd. En alhoewel eenige Hoofden, ten aansien van haar geheele omtrek, eenigsints verschillig zijn, moetmen noghtans weten, (de Monsters altijd uytgesloten,) datze egter in 't algemeen *Ovaals-wijs* van form zijn. Gelijk dan ook in het nateikenen van Teikeningen, Printen, Schilderyen, of het leven selve, bevonden word dat het eene Hoofd in opzigt van het andere, veel in omtrek verschild, waar van wy de noodzakelijkheid op een andere plaats sullen aanmerken. Invoegen zommige langwerpiger, andere breeder en rondagtiger; dese boven breed en onder scherp, gene wederom onder breedagtig en boven platagtig, en soo voorts, gesien worden; waar van wy in de Menskunde ettelijke hebben opgeteld, die elk in verscheide trappen, d'eene meer d'andere min, *Ovaals* zijn. En staat daar by noch aan te teekenen, dat'er vanden eenen trap tot den anderen noch ontallijke gevonden worden, die elkander wederom elders in ongelijk zijn. En soo ymand dese aanmerking in gedachten houd, 't sal hem in 't vervolg te passe komen, alswe van de ware gelijkenis, en de waarneming van 't *Generaal* sullen spreeken.

De

De minder en onderhoorige deelen, die tot d'opmakinge van een tronie dienen, zijn de oogen, neus, mond, kin en ooren; dese op haar behoorlijke plaats gesteld zijnde, wijsen aan datze na 't beloop van een *kruys*, op haar juiste plaats willen gesteld zijn: verdeelende 't selve in sulker voegen, dat het gansche hoofd vier neusen, en en de bloote tronie alleen drie neusen lengde bekomt; en regt van vooren aangemerkt, in 't midden vijf oogen breed is. Makende de oogen vande regter na de slinker zijde, byna midde door de Ooren, een regte linie: en van boven tusschen beide de Oogen, over de neus, mond en kin, een tweede linie dwers door den anderen, welke dan gesaamentlijk *het kruys* van de tronie genoemd wert, dat zig midden tussen de oogen, daar de neus begind, doorsnijd. Op welk kruis men de oogen, neus en mond in sijn behoorlijke plaats zetten kan: en dat altijd na die order van verandering, welk het kruys door dus of soo gekeert te zijn, onderworpen is. Gelijk in deze figuur, als een eerste voorbeeld, in een simpele stant, regt van vooren aangemerkt, kan gesien worden. Maar vermits d' ondervindig leert, dat de jonkheid de grondvest, noch de regte meeninge, veel min het waar gebruik van dit *kruys* in 't maken der tronien, niet wel en kan begrijpen; en datze by gevolg de verandering, die het selve kruys, door 't op en neer, en

 gints

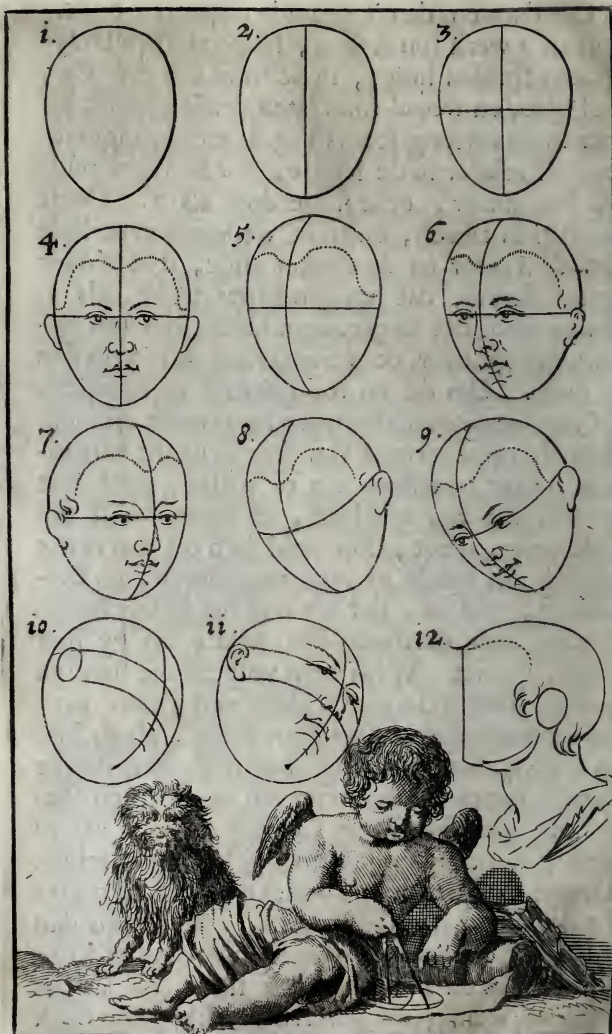
gints en weder kijken der tronien, na d'ontallijke gevalligheid van de ſtant der beſchouwing, onderworpen is, niet en leeren waarnemen, ſchoonze zulx al langen tijd, volgens hunnen Teikenboek, na vaſtgeſtelde voorvallen hebben nageaapt: waar van onſes agtens de ſchorting is, dat deſe onderwijſing op eenen platten grond geſchied; en dat het ook onmogelijk is datmen haar alle de menigvuldige veranderlijke voorvallen aanwijſt, en alſoo belet worden, meer te leeren alsmen haar voordoet.

Middel om den Leerling in het ſtellen van allerhande Tronien t'onderwijſen.

Hierom hebben wy een nader en algemeen middel van onderwijs bedagt, waar doormen uyt de vuiſt ſoo menigerhande tronien en opſigten, als'er konnen voorvallen, door een Bol of taſtelijk Ovaal, verſtandelijk kan betoogen: en dat ſoo ligt bevattelijk, datmen onſes agtens den alderplompſten jongen tot het algemeen begrijp daar van, in weinig tijds ſoude konnen brengen. En niet tegenſtaande dit maar een klein begin voor de leerkinderen is, ſoo is niet te min daar ten hoogſten aangelegen; gemerkt ook geſien word, dat veele Meeſters, het zy door ſlordigheid of door onwetentheid, zig in de regte verdrayinge van 't kruys harer tronien, noch wel komen te vergrijpen; om dat, gelijk we in de Menskunde hebben aangeweſen, de nauwkeurigſte waarneming hier omtrent, van een Wiskundige gedagte afhangt; 't welke daar met voorbeelden getoond is. Sulx daar uit ligt af te nemen is, dat de misſlagen hier ontrent begaan, ſoo veel te grooter en min verſchoonelijker in een Meeſter zijn, als het gemeenelijk de eerſte A. B. C. van den leerling is.

Op

Op datmen dan 't gezeide algemeen onderwijs in 't werk ſou ſtellen, ſalmen by een Drayjer een ſtukjen houts, in de form van een Ey, wel glat, en *Ovaal*-rond laten draijen, gelijk als hier in de vertoog-ſchets Fig. 1. werd aangeweſen. Trekt'er in de lengte, van het eene punt tot het ander, eene linie door als 2. Deelt het dan in tween, en trekt wederom eene linie van de regter na de ſlinker zijde, dwars door den anderen, dat het een kruys make. als 3. En gy hebt het begeerde middel, om een onderwijſinge over de verandering der kruyſſen te doen. Om dit nu tot gebruik te brengen, en den leerlingen alle op-en neerziende tronien, door de veranderinge van het kruis te vertoonen; daar beneffens aan te wijſen, door wat middel dat het geſchied, en nootzakelijk ſoo geſchieden moet, ſoo ſteld hen tot een eerſte proef, dit ronde ey regt van vooren, en *Orizontaal*, dat is, dat het oog des beſchouwers lijnregt met de dwers-lijn ſtaat, als gy hier Nom. 3. ſiet Wijſt hem volgens die ſtand en opzigt met weinige trekken een tronie aan, verdeelende die wel op zijne linien, als gy hier in Fig. 4 ſiet; uyt welk bewijs gy hem dan de natuur van een tronie regt van vooren, en ſonder eenige afwiſſeling van het kruys, aan te zien, kunt betoogen en op 't papier ſtellen. Draayt dan het houte bolleken, van de regter na de ſlinker hand een weinig om, en als dan ſal haar de regte neergaande linie van het kruis veranderen en boogsgewijze ſtaan, na dat het veel of weinig omgekeerd is, blijvende noch de dwerslijn onverandert, ſoo lang 't ſelve *Ori-*

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

zontaal, dat is gelijk met u oogpunt of heffing van 't gesigt blijft, volgens Nom. 5. Wijst hem daar wederom een tronie op sijn kruys-linien aan als Nom. 6. En doet wel agt geven hoe dat de verheventheid van de neus zig boven de rondigheid van de Ovaal-trek moet verheffen, tot sy sulx wel verstaan. En gelijk met deze, soo is ook haar tegengestelde omkeering, te weten van de linker na de regter, volgens Nom. 7. Wederom soo buigt het Ovaal met het boven-deel voorwaards over, soo vertoond hem het kruys als by Nom. 8. en men siet dat bey de linien van het kruys verwisselt, en zig boogsgewijs uyt haar uatuurlijke stant geweken, en geen van beiden lootregt noch *Orizontaal* zijn. Teikend hem volgens die aanwijsinge, een tronie die neerwaarts ziet, als by Nom. 9. Draayt dan u Ovaal agter over, soo hebben de linien van 't kruys wederom een andere gedaante, als by Nom. 10. namelijk een tegenstrijdige met het voorgaande voorbeeld. Want gelijk de mid-lin daar nederwaarts door gebogen was, soo isze hier opwaards omgebogen, en daar een tronie op aangewesen, toont hem als in Nom. 11. en alsoo kont gy met dit bolleken de natuur van soo veel veranderingen der tronien aanwijsen, als gy selver wilt. Dan die geheel op zijde komen, (vermits dat het Ovale bolleken ront en effen is, en niet als de linien, sonder verheventheid van de neus en lippen vertoond,) deze wijstmen gemeeneliik met een regte linie aan, volgens de maniere Nom. 12. daarmen alsdan de verhevene partyen, als neus en mond, enz. aanvoegt en

ſchikt tot het een tronie word, als'er omtrent Nom. 13. geſien word; in welke manier minder misſlagen dan inde voorige te wagten ſtaan. En dit de leerlingen eens omſtandelijk ingeſcherpt, en van haar verſtaan zijnde, ſullen aanſtonts, ſelfs uyt de geeſt, alderhande verkieſingen van fraye en werklijke tronien, met goede redenen en genoegſaam volgens de gemeene ſlender, en miſſchien noch wel beter, weten te ſchetſen: daar zy anderſints naar een platte afteikening, al doende niet en weten watze doen, of waar toe het ſijn opſigt heeft, maar leeren als de Papegayen, ſonder gebruyk of toepaſſinge daar van te weten. En daarom blijven die ook ſeer lange zugten onder 't jok van dat droevig namaken deſer eerſte beginſelen, en konnen haar niet ligt begeven, om uyt de ſtoutheid van eygen gedachten yets te inventeeren, ten zyze haar wederom tot d'eerſte voorbeelden van hare teykenboeken beegeven; daar in zy dan noch van hondert voorvallen, dieze krijgen konnen, niet een eenig exempel vinden dat hen dienen kan. Hierom ſtaat ons (eer wy deeze ſtof hooger in top haalen,) in 't voorbygaan aan te merken, dat aan de goede en verſtandige onderwijſinge ſeer veel gelegen is; en dat'er wel te letten ſtaat, datmen zig eenen ervaren Meeſter verkieſe, die te gelijk een brave en vaſte manier van Teikenen, en een klare onderwijſinge heeft. *Moſes* leerd ons, dat het eene byzondere gave is, verſtandig in 't onderwijſen eeniger konſte te zijn; en men ſiet ook dat het niet altijd zeker gaat, dat goede en groote Meeſters, altijd goede Onder-

Aanmerking over de nuttigheed deſer onderwijſing.

Exod. 35. 34.

Onderwijſers zijn. Dog de Diſcipelen zijn gelukkig, die dit beide in haren Meeſter vinden: want de wagen gaat gemeenlijk ſoo als den voerman geſteld is. Die eenen wijſen Meeſter heeft aangetroffen, moet'er lange ſien by te blijven; ook niet ligt door eenige wiſpelturigheid, veel min (indien 't hem anders ernſt is inde konſt te volharden, en zig aande Schilderkonſt over te geven,) door een ontijdige ofte te vroegen win-luſt laten vervoeren, om dien te verlaten. De zorge der Ouderen ofte Opſienderen, moet tragten niet nalatig te zijn, om dit gebrek tijdelijk te beſnoejen, eer het den vryen toom neemd: want veeltijds werd hier door den ondergang vanden Konſtenaar veroorſaakt. Daar zijn ook veel gebreeken inde Onderwijſers te beriſpen; eenige leggen door onkunde hun onderwijs qualijk aan: andere ſoeken het futzelboek, en leiden de jonkheid door lange omwegen, daar door de konſt gants moeyelijk in de oogen der leerlingen gemaakt wert. Sekerlijk, als de leſſen wel aangeleid worden, kanmen yemand in korte tijd groot ligt geven: maar men moet het by 't regte end grijpen, en altijd tragten yemand dat te openbaren, daar hy minſt in ervaren is, of hem noch ſwaar en duiſter ſchijnt. Dit werd van zommige Meeſters nagelaten, d'een om dat het te veel moeyte is, d'andere uyt vreeſe dat hy de leer-penningen te vroeg ſou moeten miſſen; andere hebben ook wel de bequaamheid niet om klaare en verſtandelijke leſſen te geven.

III. HOOFT-

III. HOOFTSTUK.

Van 'beleyd der Onderwijsinge.

Van 'talgemeen beleid der Onderwijsing.

INdien men dan navolgens de order van beginnen, tot den voortgang inde Teikenkunst, als van trap tot trap wil opgaan, staat'er aan te merken, dat men de Jongelingen door de konst van navolging of nabootsing, ligtelijk tot alles kan aanleiden wat d'algemeene Schilderkonst bevat; want dewijl het onmogelijk is, alles dat de Teikenkunde moet magtig wesen, in 't byzonder voor te schrijven, soo brengt alleen de volgkunst, de Teikenkunde een byzonder groote hulpe toe. Waar vintmen dog, mogtmen vragen, eenen Schilder, die alles, dat in de nature voorvalt, heeft leeren afteikenen? en nochtans vind een konstig Meester, die de regte maniere van navolging heeft, zig noyt verlegen, alles wat hem voorkomt aardig af te beelden.

Tweede leertrap; is het Teekenen na Teikeningen.

Wanneer nu de leerlingen, volgens goede onderwijsinge, en de middel der kleine beginzelen, hebben leeren aan stoelen en banken gaan, en datze door de eerste wijze van doen, een manier van navolging hebben bekomen; moetmen haar seer neerstig en lang laten bezig zijn, in het na-teikenen van goede en wel gehandelde teikeningen, hoe uytvoeriger die zijn, hoe beter, alsze slegts 't vermogen en den lust van den Discipel niet en overwegen. Want wy zijn t'eenemaal van oordeel, dat de Teikeningen veel nutter en leerzamer, in dese

ſtaat des leerlings zijn, dan de Printen; nadien zy in een goede Teykening niet alleen de ſchikkinge, vaſte omtrek, actie, dag en ſchaduwe, enz. ontwaar worden, maar ook met eenen een maniere van handelinge, en teykenagtigen aart, diemen in een Print ſoo volkomen niet en ſiet, en by gevolg daar uyt niet ſoo wel en kan geleert worden; dan met langen tijd en verdrietige arbeid, zonder eenige vaſte maniere te bekomen. Invoegen de dingen ſoo nagevolgt, nu dus, dan ſoo, lukraak, komen uyt te vallen. Hierom ſalmen de jonkheid de beſte en bequaamſte maniere ontrent deze ſaak aanwijſen, en dat ſoo wel met geduerig te vermanen, wel agt op d'handeling van hun voorbeelden te nemen, als met zomtijds yets met een fraye ſlag en ſwier van zedige handeling voor te doen: haar wel aanwijſende hoedanig ſy de partyen en deelen der lichamen ſien en opmerken, en dan ſchetsagtig ſullen aanwijſen; en hoe ſy moeten voortvaren in 't netter ſtellen, en nader uytvoeren: als mede zeggen, wat quade of goede manieren zijn, en diergelijke. Want als de jonkheid eens een quade manier heeft aangenomen, is 't dikwils ſwaarder haar die naderhand weder af te leeren, dan een goede manier van 't begin te doen aanneemen: waarom men haar de misſlagen, met beter voor te doen, moet ontdekken en leeren ſien; op datze, die na-apende allengskens goede manieren van doen mogten verkrijgen; en men ſal bevinden, dat het voordoen hier meer als eenige onderrigtinge ſal te weeg brengen; want de Kinderen zijn

als

als de Apen, ſy leeren beter door 't ſien dan door 't hooren; gelijk ſelfs ook veel bejaarde haar veel beter met de Oogen dan met de Ooren, dat is met haar verſtand, konnen behelpen. *De Leeringen diemen uyt het voordoen kan trekken*, plagt Seneka te zeggen, *zijn kort en klaar*, *maar d'onderwijſinge diemen alleen uyt het aanhooren der regelen haalt*, *lang en verdrietig*. Gelijk ook een ander plagt te zeggen, dat allerley leerſtukken bequamelijk ingeplant en ligtelijk gevat worden door hulpe der voorbeelden; en dan noch wel aldermeeſt, wanneer zy die met een leergierige ooge in het voortbrengen, dat is terwijlze gemaakt werden, ſelfs beſchouwen. Seker, *Chares* en heeft de Gietkunde van *Lyſippus* op deze manier niet geleert, dat hem ſijn meeſter *Lyſippus* 't hooft van *Miron*, de armen van *Praxiteles*, de borſt van *Polykletus* ſoude vertoonen; gantſch niet; want deze konde hy alle daag met gemak by zig ſelven beſien; maar hy heeft daar ſelver bygeſtaan ter tijd als ſijnen Meeſter alle deſe dingen maakte. Houd ons ten goede verſtandige Leſer; ſoowe u met dusdanige kinderlijke vertellingen te lang hebben opgehouden.

Den Leerling moet zig geduldig aanſtellen, en voorzigtig zijn.

In de Onderwijſing voortvarende, moetmen de jonkheid ook gedurig inſcherpen, datze in hunne oeffening haar ſeer voor knoeyen en brodden wagten, en haar bevlijtigen, langſaam met alle voorſigtigheid, en welgematigde zinnen, dat is, verſtandelijk ontrent hun werk bezig te zijn; want buiten die opmerking geraakt het paard ſeer ligt aan 't hollen; en alsdan ſtruikelen zy van de eene broddel-

ſloot

ſloot in de andere , en raken eindeling aan 't wroeten , en ſchrobben, en martelen dus hunne Teikening met onluſt ellendig af, en maken gedaan werk, ſonder yets geleerd te hebben: Ja hebben door dusdanigen vergeefſen arbeid, hun tedere en ligt beſwijkende gemoederen, menigmaal ſoo vol onluſt gepropt, datmen haar nauwlijx in drie dagen wederom met yyer kan aan den arbeid krijgen. Invoegen het by na noodig is, rontſom op de wand van haar oeffenplaats, met groote letteren te ſchrijven, *Zijd voorſigtig, niet te haaſtig, zijt langzaam en neerſtig*, en ſoo voorts; op dat 't elkens hare gedagten mogten opgewekt werden, om het verſtand in een geſtadige opmerking bezig en by huys te houden. d'Oude Wijsgeeren plagten te zeggen: *Alle die haar niet te veel en verhaaſten, vinden 't geen ſy naſpeuren, zeker en klaar, maar den overhaaſtigen ſpoet daar en tegen is onvoorſigtig en blind.* 't Spreekwoord van *Junius* gaat hier zeker, *de haaſtigheid verderft wat neerſtigheid verwerft.* Waarlijk het ras doen, is geen middel om wel te doen, maar het wel doen een middel om ras te doen. En om dat wel te bekomen, en 't werk altoos voorwaarts te doen gaan, is het ten hoogſten noodig, dat het verſtand en 't beſtuur des oordeels altijd wakende blijft, en zig alſoo meer bevlijtige, met voorſigtigheid wel te doen, dan onbedagtelijk ras te doen.

Dat wy nu te vooren hebben aangemerkt, veel nutter te zijn dat de jeugt zig na Teikeningen oeffend, dan na Printen, moet geenſins ſoo opgenomen werden, als of wy het Teikenen

kenen na Printen ganſchelijk wilden afraden; neen zeker; maar wy zeggen in 't tegendeel, dat het voor die gene, welke alreede een goede handelinge hebben bekomen, en wat op haar eigen beenen beginnen te ſtaan, en daar by tot de Schilderkonſt willen voortvaaren, het ſeer voordeelig is haar werk te maken van veel na Printen te Teikenen, en ſonder ophouden daar na te ſtudeeren; gelijk ook na alles dat hen frays voorkomt. Niet juiſt geheele Printen, ten zyze dat om veele redenen by uytnementheid waardig mogten zijn, maar eenige fraye dingen, als ſchoone Beelden, aardige Kleedingen, die verſtandig en zeker geplooyd zijn, en welbedagte en werkzame actien, en wat'er voor deugden al meer in een goede Print te ſien zijn, daar uyt verkieſen. En kanmen daar toe den onkoſtelijkſten tijd waar nemen, als de avond en vroege morgenſtonden, of andere verpooſing van ſpeeldag; inſonderheid die den gewoonen tijd tot andere ſtudiën der konſt, het zy in 't Ordineeren of Schilderen, moeten aanleggen. Alles ten dien einde, op datmen door het geduurig nateikenen van fraye dingen, vaſt, algemeen en volkomen ſou worden, en den geeſt allengskens vol uytgeleſe gedagten en fraye manieren drukken mogt.

Teykenen na Printen van wat nut.

Soo ſtaat'er mede voor een verſtandig Meeſter te letten, dat hy, aangaande de maniere van Teikenen, en behandelen, niet ſoo ſtip moet ſtaan om die alle Diſcipelen, even eens als een kunsje of maatwet, op te dringen, maar liever wat verſchillig daar in zijn, en eenige vryheid geven die binnen de wetten der konſt blijvende,

vende, beſt met het humeur van den Diſcipel overeenſtemt. Want gelijk *Junius* wel uyt *Cicero* heeft aangemerkt, konnen daar veel Diſcipelen onder eenen goeden Meeſter, alle tot prijswaardigheid in haar konſt opgevoed werden, ſchoon zy onder elkanderen in hare werken en behandeling, veel verſchillende zijn. Hierom was *Sokrates* gedwongen ſijn Diſcipel *Ephorus* met ſporen tot eenige plaiſantie en dertelheden aan te drijven, en *Theopompus* met den toom tot zedigheid in te teugelen; invoegen hy den eenen wat benam, dat hy den anderen toevoegde.

Derde leer-trap, is Teykenen na Schilderyen.

De Jonkheid nu op deze voet haar in het Teikenen bezig houdende, ſalmenze van ligter tot ſwaarder dingen laten overſtappen, op datze nimmer ſtil ſtaan; en die trappen gelukkig opgeklommen zijnde, is't raadſaam haar aan te leiden tot het nateikenen van goede en welgeteikende Schilderyen; latende haar die van een groote, in een kleine proportie brengen; ook zomtijds uyt het kleine, eens wat laten vergrooten, om 't oordeel te oeffenen, en gelentheid te hebben, om eenige fraye onderwijſingen daar over te doen. Hier door ſullenze een verſtandig oog om te giſſen krijgen, en leeren hoedanig men de geſiene dingen in de Schilderkonſt by 't gezigt kan afwikken, en gelijk als weten af te meten; waar door ſy vaſt in het ſtellen ſullen worden. En gelijkerwijs als dit den tweeden trap is inde Teikenkunde, ſoo is ſy ook ſoo veel ſwaarder, en vereiſt meerder kennis en een ervarener oordeel: want in een gekoloreerde Schilderye en ſiet-

men de wiſſigheid der omtrekken, door trekken, noch linien, noch handeling van Teikening, noch onderſcheid tuſſchen donker en donker, ligt en ligt, dat inde verſcheiden verwen ſchuild, op die wijſe niet, als in een Teikening aangeweſen. En vermits men in deze maniere van nateikenen, de juiſte gelijkheid van donker en ligt, door eenerley ſtoffe of koleur moet vertoonen, zijn daar omtrent verſcheidene opmerkingen noodig, wilmen de houdinge, en de betamelijke voor en agteruytwijkinge, die in de Schilderye is, ook in ſijn Teikening overbrengen; gelijkwe op ſijn plaats ſullen toonen.

Om dan verder te gaan, en den vierden trap inde konſt te beklimmen, moetmen al wederom tragten te vorderen in 't geen men noch onbedreven is, ſalmen eens tot de algemeenheid der konſt komen. Sommige Leerlingen, ja ook wel eenige Meeſters, gaan haar hier in te buiten, en blijven liever met hun verſtand hangen omtrent de dingen dieze alreede weten, dan zig pogen tot de kennis der dingen daar in ze noch onervaren zijn. Ja, het gene ſy reeds weten, achtenze veel beter en frayer dan 't gene doch te weten is; en daarom dragenze haar daar ontrent, even als een onverſtandigen reyſiger, die hem ter zijden vanden weg afbegeeft, om onder de ſchaduwe van eenen groenen en vermakelijken boom zig wat te verluſtigen, en onderwijlen ſijn tijd verlieſt, die hy aan ſijn reis had behooren te beſteden.

Hierom ſal dan tot den vierden trap, ten hoogſten noodig zijn, datmen ook veel Teikend

na rond Boetzeer-en Playſterwerk van goede Meeſters: gelijkmen daar ook ſeer gemaklijk kan aankomen, en zommige heel gemeen geworden en bekend zijn; ſoo dat veele voor een geringe prijs gekogt, en met groot voordeel inde kunſt-oeffening gebruikt konnen werden. Andere, die raar en ongemeen zijn, en door de liefhebbers zelfs of uyt Italien of elders van daan gebragt zijn, of alleen uyt des Boetzeerders hand, ſonder afgietzel, inde weereld overig zijn, daar aan moetmen by voorval van verſterf, of andere goede gelegentheid geraken. Of ook wel yets, van d'een of d'ander liefhebber te leen bezigen. Soo kanmen ook noch andere gebruiken van het playſter hebben, om 't ſelve by ſtukken en brokken te gebruiken, en zig in eenig voorval daar van te bedienen. Soo mede alsmen die anders om en in een omgekeerden ſtand wil hebben, ſetmenze in 't navolgen voor eenen ſpiegel. De reden nu waarom het teikenen na Playſter ſoo noodig is, is om dat het tot een aanleidinge van 't leven kan dienen. Want gelijk als het Teikenen na Schilderyen, ſwaarder is als na Teikeningen, om redenen die geſeid zijn, ſoo is ook het Teikenen na Playſter ſwaarder als na Schilderyen; om datmen in het Playſter de wiſſigheid vande omtrekken, vry minder of onſekerder dan in een Schilderye kan ſien: gelijkmen ook de bepaling van ligt en ſchaduwe zoodanig aan het Playſter niet en ſiet aangeweſen, als wel in een Schilderye ofte Teykeninge, ten zy datmen geoeffende oogen begind te krijgen, daar van wy in 't vervolg ſullen ſpreken.

Vierde trap is Teikenen na rond Bootſeerzel, enz.

 Laat

Vijfde trap is het Teikenen na 't leven.

Laat ons nu komen tot den vijfde trap, namelijk tot het leven, dat is, tot de beschouwing en navolging van alle natuurlijke dingen, het volmaakste modèl van alles, en den besten Leermeester daarmen van leeren kan: gelijk dan ook dit het eenige doelwit van alle Teikenaars moet wesen, gemerkt daar alles te vinden is, dat'er in de Schilderkonst gevonden sal worden, of van brave Meesters oit gesogt is. Men moet vastelijk gelooven, dat al die vande Schilder of Teikenkundige voorbeelden tot het leven komt, even eens zijn als eenen die van de schaduwe overstapt in het ligt, of van een donkere of zombre plaats in een heldere zonneschijn; die dan ook zomtijds de oogen wel wat beduiselen, maar kort daar na sienze alles helder en klaar, en in waarheid, en met des te grooter genoegen en vermaak. En daarom is het noodig, dat, soo ras men de voorgemelde dingen eenigermaaten verstaat, men zig aanstonds tot het Teikenen na 't leven begeeft.

Mensch-beeld 't voornaamste voorwerp der Teiken-konst.

En onder alle natuurlijke dingen, zig voornamentlijk oeffend na 't menschelijk naakt, in welke alles dat in de gantsche weereld is, als in een klein begrijp besloten is. Want die, welke een menschen-beeld wel kan afbeelden, sal ook met eenen verstaan, hoedanig andere gedaanten, dien hy noit heeft leeren afteikenen, behoorden gemaakt te worden. *Men hoefd zig niet te bekommeren*, zeid Cicero, *dat die een Leuw oft Stier wel kan afschilderen, dat hy ook alle andere viervoetige beesten niet en soude konnen nabootzen.* Invoegen men zeggen kan, dat een Teikening als een simpele schets; een Schilderye als

als een gekoleurde ſchaduwe: en het Geboot-zeerde rond of playſter-werk, als een levenlooſe buiten-gedaante, in opſigt van het ware leven, moet aangemerkt worden. Waarom dan ook het menſchen-beeld niet te onregt het grootſte Meeſterſtuk van de Goddelijke Schepping genoemd word. Zulx uyt het gezeide ſeer ligt af te nemen is, hoe verre deſen trap al d'andere te boven gaat, en dat'er by het goet onderwijs van den Meeſter, ook neerſtigheid en gedurigen arbeid vanden Leerling van nooden is; want met arbeid krijgtmen vuur uyt de ſteenen, en door het geduurig droppen werd zelfs een ſteen hol gemaakt, volgens het versjen datmen de jonge Studenten gemeenlijk plagt te leeren;

Een droppel waters kan den ſteen wel maken hol,
Niet met gewelt of kragt, maar door haar dikwils vallen:
Alſoo, wilt gy geleerd, van wijsheid worden vol;
Studeert veel en met vlijt, ſchuwt kinderſpel en mallen.

Waarom wy dan ook het neerſtig en gedurig Teikenen ten hoogſten aanraden; want door het veel en gedurig doen, kanmen tot de vaſtigheid komen. Ja de geſtadige oeffeninge kan zelfs ſonder onderwijſinge (indienmenze van malkanderen ſcheide) meer te wege brengen, dan alle leeringe ſonder oeffeninge: dan beide te ſamen zijnze de regte middel om tot de perfectien te komen. Men mag zig voor alle dingen niet laten voorſtaan alsmen wat begind te kunnen, en te kennen wat andere doen,

Neerſtigheid van groot nut in de Teikenkonſt.

datmen

En lang te onderhouden, ja noit de zak te geven.

datmen al genoeg van de Teikenkunde verstaat, en daar op eensklaps tot de handelinge van de pençeel over te gaan; willende nu een Schilder, en niets slegts eenen Teikenaar wesen, enz. latende soo de voorname en gedurige oeffening der Teikenkonst varen: door welke laatdunkentheid al veel Schilders van onse eeuwe 't spoor bijster geraakt zijn. Doch de exempelen van veele brave Meesters leeren ons heel anders: want die hebben gedurende haar gansche leven, selfs hun wekelijke Collegien waargenomen, en Akademie-beelden geteikend, behalven noch de ordinare gewoonte dieze hielden, van dagelijks te Teikenen: en dat deden sy niet alleen in hare jonkheid, als ze noch leerden, maar wanneerze al Meesters geworden waren, en onderhielden dat tot aan het einde van haar leven, als de menigte fraye en uytvoorige Teikeningen, de getuigenis daar van overbodig laten sien.

Italianen oeffenen de Teikenkonst seer lang eerze aan 't Schilderen komen.

Soo was het ook eertijds een gebruik binnen Roomen, en het wert'er noch geoeffend by zommige, datmen de jeugt dikwils zestien, agtien, ja twintig jaren lang, niet anders liet doen dan Teikenen, sonder in die tijd oyt pençeel om te Schilderen, in de hand te nemen. Van welk gebruik selfs de oude Schrijvers ook gedenken. *Plinius* verhaald van den Schilder *Pamphilius*, dat hy niet en wilde gedoogen dat sijn Discipelen vliegen souden, voor al eerze volkomen slagvederen hadden; en daarom hield hy haar langen tijd bezig ontrent de Teikenkunde, en andere grondregelen daar toe noodig: niet willende lijden datze door een onbe-

suist

ſuiſt goeddunken, de handen aan de verwen ſouden ſlaan. Hier door wierdenze ſoo vaſt in de Teikenkonſt; dat ſy alles wat naderhand tot de Schilderkonſt van haar moeſte beſeft werden, in korten tijd verſtonden, en meeſteragtig aan de wereld ten toon bragten. Als'er ergens fraye dingen waren, 't zy groote Teikeningen, diemen plagt *Kartonnen* te noemen, als d'Oude veel hebben gemaakt, of fraye Schilderyen, Statu-beelden, enz. zagmen daar dagelijx groote toeloop, ja heele ſwermen van jonge Teikenaars, die haar daar quamen oeffenen. Soo was'er eertijds van *Michiel Angelo* eenen *Karton* met ſchoone naakte beelden, daar de jeugd geduurig agter her was, met daar na te Teikenen. Dit verſchafte ſulken yver en neerſtigheid in die Leerlingen, dat d'een den anderen wilden te voor loopen, en waren daar ſoo geduurig bezig, als of die Teikening alleen moeſte gevolgt worden. Soo dat *Baccio Bandinello* (ſiende de agting van deſen *Karton*, en de goede voortgang die zommige jongens hier door in de Teikenkonſt deden) daar over ſoo nijdig wierd, dat hy op ſekeren tijd de zaal opende, daar deſe Teikeninge was, en deſelve aan ſtukken ſcheurde: en in diervoegen alſoo het ligt der regte Teikenkunde van die tijd, weg nam: ſonder eenige andere reden daar toe te hebben, als op dat hy de jonkheid van ſoo nutten voorbeeld beroofde. Men ſiet noch heden binnen Roomen, dat de jonkheid de Teikenkonſt van haar eerſte jaren al by de hand nemen, en zig tot het veel Teikenen gewennen: ook ſelfs wanneerze noch in

De Teikenkonſt moet vroeg geleerd worden.

hare A.B.C. ſchool gaan, Teikenen ſy na hare ſchooltijd, hier en daar, waar hun de vryheid en gelegentheid open ſtaat, 't een en 't ander beeld, of ſtuk of brok enz. zulx zy t'elkens t'huis komende, neffens haar les en geſchrift, ook eene Teikening aan hare Ouders vertoonen. Ja den Schrijver *Varro* getuigt, dat het al van ouds een Griexſche en Romeinſche gewoonte was, datze haare ſoonen en dogteren hun kindſche jaaren inde Teikenkunde, en Borduurſteken lieten doorbrengen: gelijk daar van eenige voorbeelden by *Plutarchus* gevonden worden. En waarlijk, alsmen al die dingen wel aanmerkt, kan het ons niet vreemd dunken, dat'er meer vaſte Teikenaars uit de konſtſchoole van Roomen zijn voortgekomen, en nu en dan noch komen, als wel uyt andere plaatſen. Sulx wy daar over hebben aan te merken, dat de voorname oorſaak daar van is, datze de konſt van kintsbeen af indrinken, en haar ſelven als yets natuurlijx eigen maken; en daarom dunkt ons de ſpreuk der Ouden waaragtig te zijn, welke zeid, *Dat niemand ergens in volleerd of een groot Meeſter kan worden, ten zy hy geheel vroeg aan 't leeren zy.* Dusdanige doorlugte voorbeelden behoorden de konſt-oeffenaars een ſpoore tot opwekkinge te weſen; want by aldien de ſelve neerſtigheid in ons Nederland wierd aangewend; 'k houde my verſekerd dat de konſt-werken onſer Landaart, die van Italien noch Vrankrijk niet ſouden behoeven te wijken. Invoegen ook daar door de leergierige van andere Rijken ſelfs tot ons ſouden overkomen, en het gene zy, de konſt

aan-

aangaande, met haar bragten, aan ons ſouden meede deelen, en alſoo te ſamen de Schilderkonſt na by de volmaaktheid aanqueken.

Daar en is ook geen ding dat de voortgang in de Schilderkonſt grooter nadeel doet, dan de laatdunkentheid: die ook by zommige ſoo danig de overhand heeft, datze den vryen loop der konſte als t'eenemaal wederhoud. Veele laten hun dikwils voorſtaan, datze al dapper wel inde Teikenkunde zijn ervaren, en inder daad en zijn ſy 't niet; en noghtans ſy willender voor aangeſien zijn. Maar het is onmogelijk dat deſulke tot den eerſten trap van een groot Meeſter konnen komen: want vermits ſy haar inbeelden daar alreede toe gekomen te zijn, (en vaſt niemand en tragt na 't geene hy alreede vermeind te beſitten,) ſoo valt ligt te beſluiten wat'er van te wagten is. Wy moeten, om te toonen hoe onkundig vermetel haar zommige hier omtrent dragen, een voorbeeld ter ſnee brengen: Seker Jongeling, die met zig in de algemeene Teikenkunde te oeffenen, eenigen goeden tijd hadde bezig gehouden, deed ons d'eer van te beſoeken, en onder andere redenen die'er van de konſt vielen, vroeg hy ons, wat middel we wiſten aan te wijſen, om langs een zekeren weg een groot Schilder te werden? Wy op ſoo ligten vraag geen antwoord durvende weigeren, voegden hem in weinig woorden deſe middelen toe: te weten, dat hy neerſtig en veel, en met goede opmerkinge moeſte Teikenen, en dat na alles dat goed was, en dat nageteikend kon worden; en voorts dat hy hem oeffenen moeſt in de grond-regelen der

De Leerlingen moeten haar van laar dunkentheid wagten.

Veel Teikenen d'eenige middel om een goed Schilder te worden.

Bouwkunde, Doorſigtkunde, en voornaamentlijk de Menskunde, en diergelijke, en in dat alles tragten ſeer volkomen te werden. Maar onſe redenen waren nauwlijks half uyt geſprooken, of hy hield zig door onſen raad veel te kort gedaan; ſeggende, (als of hyze vergeefs agtede,) *Och! Teikenen, praatje daar van, 'k hebbe al ſoo lange geteikend; Teikenen dat kan ik al genoeg*, enz. Uyt welke onverſtandige woorden wy ſijn onkunde, en laatdunkenden geeſt bemerkten, en zeiden: *Kunje genoeg Teikenen, ſoo houd maar moet als een man, en valt ſlegts onbekommerd aan 't Schilderen, 't en zal niet lang aanloopen of gy ſult wel haaſt een groot Meeſter wezen.* Sekerlijk, hadde deſen goeden Diſcipel bedagt, dat'er geen goede Schrijvers en konnen weſen als die de lettermaking fix hebben, hy ſoude niet gemeend hebben dat Schilderen geheel wat anders als Teikenen was, nog zig laten voorſtaan hebben, dat, als hy een Schilder was geworden, hy het Teikenen dan wel de zak mogt geven.

IV. HOOFTSTUK.

Handelende van de dingen die in yder trap der Teykenkonſt noodig, waar te nemen zijn.

Watmen in het nateikenen van Teikenin-

KOmende dan tot de dadelijke oeffeninge der Teikenkonſt, en wel eerſtelijk tot het nateikenen van goede Teikeningen, en verſtandige

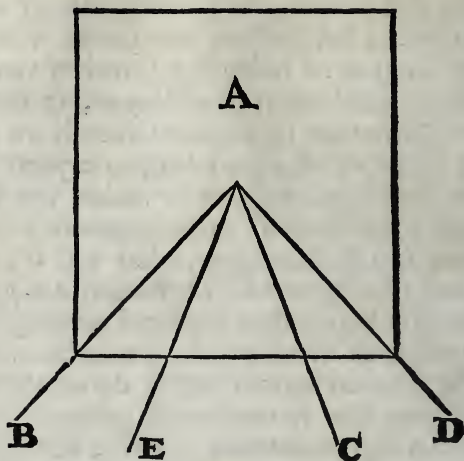
ſtandige Schilderyen, is 't noodig dat wy aanwijſen wat in het leerſaam nateikenen waar te nemen is; daar na ſullen wy ſpreeken van de verſcheide manieren, handelingen, en ſtoffen waar mede en waar op datmen teikend; en eindeling ſullen wy de eigenſchappen in ydere byſondere doeninge, volgens de nature der Teikenkonſt, voorſtellen: doch aangaande het nateikenen van Teikeningen, daar van is vooreerſt niet noodig yets in 't byſonder te zeggen, om dat alles 't gene daar toe diend aangemerkt, ook volkomen dienſtig is in 't nateikenen van Schilderyen, en daarom nuttig datwe t'elkens op ſijn plaas daar van onderwijs geven.

gen en Schilderyen waar te nemen heeft.

Hoemen een ſtuk datmen nateikenen ſal op zijn dag ſetten en aanſien moet.

Alsmen dan voorneemt een ſtuk Schilderye na te teikenen, moetmen dat op een goede plaats van dagligt, en regt overend ſtellen, in ſulker voegen, dat u het flikkeren van den glans der verwen, ofte vernis niet en hinderd: en op datmen die plaats altijd ſekerlijk vinden mogte, ſalmen zig met alle mogelijkheid ſoodanig ſien te ſetten, dat het oog ofte opſigt, gelijkelijk met het ligt van den dag, na het ſtuk Schilderye gaat, even alsmen gewoon is de ſtant van beſchouwinge te nemen, om een Tafereel wel op ſijnen dagh te beſien. En op dat in beiden deſe onſe meeninge ten regte mogt verſtaan werden, ſoo merkt tot een voorbeeld, dat A zy een ſtuk Schilderye dat gy beſien of nateikenen wilt; en dat B is de plaats van welk het dagligt komt. Wy zeggen dat gy het tafereel ſeer qualijk ſult konnen beſien, wanneer gy u zet tuſſchen D en C, inſonderheid ſoo 't ſelve met blinkende Vernis is uytgehaald; want het

ſal

ſal u byna een ſpiegel gelijken, overmits dat den glans der verwen haar ontſangen ligt, alsdan by wijſe van weerſteuyt tuſſchen D en C wederom ſenden; alsmen dat hoe nader aan D, ook al meerder ſal gewaar worden: alles in ſulker voegen, dat het noodig is u tuſſen B en de naaſte linie in E te ſetten, indien gy het gezigte van 't ganſche vlak des tafereels bequamelijk genieten wild; 't geen gy ook hoe nader aan B alderbeſt ontfangen ſult: want om dat het ligt langs B komt, ſoo kan daar geen wederſteuyt vallen, vermits de ſtraalen van den glans, die door 't ligt veroorſaakt worden, door dien ſelven weg niet weder te rug konnen gaan, en derhalven konneze u daar niet hinderen. Verder ſoo verkieſt u eene redelijke diſtantie of afſtand, na proportie dat u ſtuk groot is, ten minſten ſoo wijd dat gy het gantſche

ſche ſtuk met een opſlag der ooge kunt bevatten: invoegen dat hoe grooter tafereel, hoe ruymer afſtand of zitplaats gy ook moet nemen. Aanmerkt hier by, dat, indiemen na een Teikening of print teikend, men deſelve als een Schilderye, regt voor hem en toppig overend moet ſtellen, en niet plat neer leggen, als vele ſeer qualijk en onverſtandig doen: want om dieswil datmen dus doende de dingen aanſtonds min of meer in 't verkorten ſiet, ſoo is daar niet als veel onheil en quade giſſingen uyt te wagten, die voor de onkundige ſwaar om uyt te vinden oft te verbeteren zijn: alhoewel ons ook niet onbekend is, dat een verſtandig of meeſterlijk Teikenaar, ſoodanige misſlagen wel kan overſtappen en vermijden. Voorts ſoo en magmen ook ſijn Principaal, 't zy Schildery, Print of Teikening, niet veel agter over, noch ook voor over ſtellen, gemerkt dat ook al verandering in 't ſien kan veroorſaaken: noch veel min die ter ſlinker ofte ter regter zijde ſtellen, om dat geduurig omkijkende te moeten beſchouwen; want daar door ſouwmen t'eenemaal vande wijze geraken, en in ik en weet niet wat voor kunſt-ſtrijdige misſlagen vervallen. 't Is ons eenmaal gebeurd, datwe zeker Teikenaar, die al vry meende in deſen verſtandig te weſen, en zig liet voorſtaan in de Teikenkunſt al ver gekomen te zijn, gingen beſoeken; en hem bezig vonden met een Konterfeitzel na een Schilderye te teikenen, dat hy ook byna gantſch volvoerd had. De Teikening beſiende, merkte wy yets onordentlijks en onaangenaams daar in, waar door wy aanleiding

De dingen diemen nateikend moetmen regt overend zetten.

Een misſlag hier ontrent ontdekt.

leiding kreegen, om in agt te nemen hoedanig desen Teikenaar mogte geseten hebben, en hoe hy sijn Principaal mogte beschouwt hebben: maar dat niet konnende bemerken, door dien hy sijn sittinge, met ons in te laten, verandert hadde, namenwe de vryheid om het hem af te vragen; die ons ook soo onnoosel en eenvoudig antwoorde, als het onkundig van hem gedaan was. Hy zeide, dat hy aan een tafel geseten, en dat het stuk Schilderye aan de slinker zijde op den grond-neer hadde gestaan: invoegen wy sekerlijk konden besluiten, dat hy eerstelijk veel hooger dan sijn Principaal had geseten; ten anderen, dat hy dat t' elkens by na over schouders had moeten aansien; waar op wy niet en konden nalaten al lachende te zeggen, (gelijk het ook waaragtig soo was) dat wy de swayen van sijn gestadig omkijken, duidelijk inde stelling vande tronje sijner Teikening konden sien; en sulx daar uyt, dat alle de partyen vande tronie 't eenmaal buiten de linien van haar kruys gedraid, en als verwrongen waren: daar-en-boven dat'er een geheel ander generaal en omtrek, als'er in 't Principaal was, gesien wierd, en dat wy daarom aanleiding hadden gekregen om na sijne maniere van sitting te vragen, enz. Waar over ook noch eenige redenen gevoerd wierden: gelijk hy ook soo bot niet en was, of konde, na eenige onderrigtinge, sijnen mislag wel klaarlijk ondekt sien.

Hoemen zijn Papier daar men op teikend,

Nu salmen ook het papier, ofte daarmen op teikend, vijf of zes vellen dik, om de hardigheid te voorkomen, op een panneelken, ofte

stijf

ſtijf bort-papier van bequame grootte leggen, op datmen 't gevoeglijk op ſijn ſchoot of knyen kan houden: en dit moetmen in het teikenen met de knyen ſoo hoog op tillen en onderſteunen, als bequaam is om daar op te kunnen teikenen, volgens de manier van een ſchuins opgaande ſchrijf-tafel ofte leſſenaar; gelijk ſommige goede Teikenaars dat met de ſlinker hand ſoodanig ſteil weten op te houden, alswe voordeſen op de titel-print van deſe Inleidinge, eenigſints hebben aangeweſen. Staat daar over aan te merken, dat die maniere meeſterlijk ſtaat en gemaklijk is; daar-en-boven komt ook daar door al 't gene gy teikend, byna regt voor u over-end te ſtaan, en derhalven kanmen beter ſien, of het gene datmen maakt, gelijk is en over-een-ſtemt met het Principaal datmen voor hem heeft, 't geen anderſints plat neerliggende, of gedraeid of gekeerd ſittende, niet wel kan geſien werden, om reden terſtond aangeweſen.

leggen en vaſthouden ſal.

Hier toe is'et mede byſonder voordeelig, datmen ſijn Principaal, eermen aan 't arbeiden valt, met aandagt wel doorſiet, en een wijle tijd met een ſterk overpeinſen het geheele beſlag des Tafereels, Print of Teikening nawandeld; en van ſtuk tot ſtuk obſerveert, hoedanig alles op ſijn plaats geſchikt en geordineerd is; en aan het ſtuk ſelfs vragen, wat alles inhoud, en wat het zeggen wil, hoe de beelden, of leeden, enz. ſamen koppelen? waar het hoogſt en laagſt is, waar 't begin, midden en einde is, en ſoo voorts van alles dat'er in is; tot dat gy de geheele ſchets en inhoud, met

Het principaal datmen nateikenen ſal, moetmen voor af lang en grondig doorſien en bekauwen.

Hoemen een Teikening beginnen ſal.

het voornemen van den Meeſter des Principaals, u gedagten hebt ingedrukt en ſoo hebt eigen gemaakt, dat ſchoon gy 't weg doet, of niet meer en ſiet, een klaar denkbeeld daar van in u bevind. Doch en moet gy u daar op niet verlaten, om in 't teikenen daar uyt, uyt de geeſt na 't leven te handelen, maar om in 't kopieëren u Principaal nauwkeurig in u Teikening over te brengen. Waar vanwe de groote nuttigheid hier na ſullen aanwijſen. Giſt dan om 't begin van een ſchets te maken het middelpunt van u Principaal, en wijſt dat met een ſtipken kool, na proportie op u papier aan: neemt dan nauw agt op de grooſte beelden, (ſoo daar immers verſcheiden, of meer als een is,) en bemerkt wel hoe hoog of hoe laag, ofte wat gedeelte en plaats ſy van het plaan of ruim des Principaals beſlaan, gy ſult aanſtonds gewaar worden, dat de lange beſchouwinge die gy te vooren gedaan hebt, u een wonder behulp ſal geven, om de juiſte verdeelinge op u papier evenredig te giſſen en te ontwerpen. En op datmen hier in mag ſekerder gaan, is het niet t'eenemaal ondienſtig, datmen ſijn papier, of daar men op teikend, ten naaſten by de ſelve forme geve van het Principaal tafereel, Print ofte Teikeninge: niet datmen dat juyſtformig ſoo af-linieren moet, maar alleen daar of daar omtrent, proportioneel langwerpig, of in de hoogte, of vierkant, enz. ten ware een byzonder voorval ſulks ſekerder vereiſte; en dat alles om beter te ordinneeringe, volgens ſijn Principaal te konnen ſchikken; want daar byſonder op diend gelet te werden, alsmen na

Middelen die hnlp bieden.en geoorlooft zijn.

Schil-

Schilderyen teikend, gemerkt men die gemeenlijk van 't groot in 't klein brengt; dan in Teikeningen ofte Printen, daar houdmen meest altijd deselve proportie, en dan kanmen de voorseide gissing ligter by 't oog afwikken. 't Is waar dat sommige, om groote dingen proportioneel te verkleinen, hunne Principalen met ruyten of kruys-linien overslaan, en verdeelen haar papier met gelijk getal van ruyten ofte tralien, om door dat middel, alsoo van ruyt tot ruyt, alle dingen op sijn evenredige plaats te brengen; dat seer ligt en gemaklijk valt, maar als een ezelsbrug, sonder voordeel van leerlingen gebruikt wert; want overmits sy deze biesbossen ligtelijken aannemen en te werk stellen, soo komen sy ook eindelijk daar aan te gewennen: invoegen sy haar daar na, in plaats datze zig op haar eigen handen betrouwen souden, haar t'eenemaal op deze swem-dobbers verlaten; en daar door komt het te gebeuren, datze nimmer geleerde oogen in 't hoofd krijgen, om uyt de hand te konnen sien, waar in, en volgens wat goede schikking, de proportioneele aan-een bindinge van een schoon beeld, of koppeling van een ordinantie bestaat; dewijle sy altijd maar stukken en brokken leeren maken. 't Is zeker dat de gezeide tralien, en ruyt-linien, de Leerlingen merklijk verhinderen: want de oogen werden haar door die vierkante kijkvensters soo beguycheld, datze 't geheim vande Teikenkunde niet in sijn natuurlijk wesen konnen beschouwen; even eens als men siet dat de kijkers van de Kermis-speelen, Poppe-dansseryen, en Poetsionelloos, door draaden en tralien,

Teikenen door ruyten is niet om te leeren, maar een ezelsbrug tot gemak, doch tot groot agterdeel van den Leerling.

lien, 't gesigt der oogen verleid, en soo het naukeurig oordeelen benomen worden; op datze niet en souden affien op wat wijze de beweginge van deze levenloose mensjes geschied. Maar om evenwel de swakke Leerlingen in den beginne wat in 't gemoed te komen, soumen tot verligtinge mogen toelaten, datze haar Principaal met twee linien, uyt yder hoek een, mogten doorsnijden, op datze wat beter mogten sien wat parthyen zig ontrent desen of genen hoek of linie van 't gemelde kruis komen te vinden; 't gene, wanneer het maar een beeld is, bequaam met een linie regt op en neer kan gedaan worden: en by aldien datmen sijn Principale Print of Teikening met geen linien wil bemorssen, kanmen dat doen met eenen draad daar over te spannen, enz. alles met die vermaninge, datmen zig op die of diergelijke leybanden niet en mag verlaten, maar soo haast als 't mogelijk is, eens voor al de zak geven. Wy weten ook wel dat een goed Meester willende sijn ordinantie, hy die te vooren net en uytvoerig heeft geteikend, op sijnen Schilderdoek brengen, deselve met ruyten, of andere behulpmiddelen overslaan mag; maar men moet ook weten dat sulks meer geschied om de veerdigheids wille, als wel om eenige andere reden: want men moet van een goed Meester gelooven, dat hy, die te vooren met groote vlijt sijn ordinantie in een Teikening heeft konnen voldoen, hy dat selve ook alsoo op eenen Doek kan doen, indien hy anders tijd en soo veel opmerkens meer, daar aan wil te kost hangen. Dan wy en willen ook niet ontkennen, dat

Watmen tot behulp, een Leerling voor korten tijd mag toelaten.

dat die hare dingen uyt de vuist doen, geen minder blijk van hare stoutvaardige Meesterschap geven. Indienmen ook noch de moeite wilde voorkomen, van sjin Teikening t' elkens te doorkruissen, ofe met draden over te spannen, kanmen een vierkant raamken van bequame grootte nemen, en overspannen dat in gelijkwijdige ruyten, met swarte draden, vlak tegen de onderzijde aan; legt dan u Teikening op een panneelken dat even soo groot is dat het in u raamken past, en steekt het met twee pennekens vast, op dat het niet en verschuyve: gy sult u in verscheiden voorval daar van konnen bedienen, en u Teikeningen suyver behouden. Andere, en voornamentlijk de meeste onder d'Oude vande laatst-voorleeden eeuwen, plagten, in plaats van hunne inventien in 't klein te teikenen, Teikeningen op Kartonnen of papieren aan-een geplakt, soo groot als hunne stukken wesen moesten, gants uytvoerig en volkomen te teikenen, gelijkmen dat doorgaans by *Vasari*, en *van Mander*, in 't leven der vermaarde Schilders, vind aangemerkt; en d' overblijfzelen by stukken en brokken hier en daar bewaard, wijsen noch op huiden aan, hoedanig sulke Kartonnen gehandeld waren. Dog het schijnt datze die manier meest hielden, ontrent de ordinantien die in *Fresco*, dat is in natte kalk moeten geschilderd worden; in welke maniere sy haar best door soodanige volkomene Teikeningen van den uytslag en welstand harer werken konden verseekeren. Waar van op een ander breeder. Dus keeren wy hier wederom tot het begin van Teikenen, op datwe

Middel om door kruissen te arbeiden, sonder zijn Principaal te bemorssen.

Groote Kartonnen eertijds gemaakt om na te Schilderen.

 mogten

mogten aanwijſen, hoedanig men de eerſte ſchets van een Teikeninge wel ſal aanvangen.

Zijn Teikening door een eerſte ſchetz of ontwerp te beginnen.

Al 't geſeide dan wel in agt genomen zijnde, ſalmen met een luchtige hand, alles op ſijn eigen en juiſte plaats ſien te brengen; eerſtelijk de voornaamſte deelen, daar na de mindere, en ſoo voorts alles wat' er in 't Principaal is bewerpen, en alsdan ſal het zig aanſtonds openbaren of uwe giſſinge en ſchetsagtige ſtellinge goed ſal zijn of niet. Aanmerkt daar by, dat gy u van elke parthye of trek die gy aanwijſt, eerſt met goed overleg en vaſte reden moet verſekeren, aangaande de grootte en plaats dieze heeft, ten opſigt van 't geheel, en watze doet; lettende eerſtelijk alleen op de groote en generale parthyen, latende de kleinigheden en brekingen, die inde voorname deelen voorkomen, varen, en on-aangeraakt, tot gy uwe ſchets nader ſult ſtellen en korrigeeren: en men mag zig wel verſekerd houden, datmen volgens de oeffeninge vande gezeide manier, niet alleen verſtandig, maar ook veerdig, en langs den veiligſten weg, met luſt en goede voortgang, inde konſt ſijn oogmerk ſal bekomen. Daar-en-tegen willen wy alle Leerlingen waarſchouwen, dat, ſoo ſy hen gewennen, ſonder opmerking en agteloos hare dingen aan te vangen, niet overleggende hoe 't werk volgens ſijn begin uytloopen ſal, ſy onmogelijk geleerd ſullen werden; maar dikwils ondervinden, datze haar dingen, dieze als ſinneloos hebben geſteld, ſullen moeten herſtellen, en wederom ſtellen, en in haaſten andermaal geſteld zijnde, noch door d' onbeſinde uytſlag, van onluſt overwonnen

Dat omſigtig en aandagtig moet gedaan worden.

wonnen

wonnen werden, en dikwils 't vuur van hunnen voortvarenden geeſt grootdeels uytbluſſen, of ten minſten groot verdriet aan doen. Ja ſommige zijn hier door menigmaal de onbedagte Schippers gelijk geworden, die haar ſonder Kompas op zee begeven, en door een harde wind buiten ſtreek vervallen, niet weten waarze landen ſullen; alsdan uyt wanhoop de hand vande roet-ſpadel houden, de moed verlooren geven, 't ſchip aan weer en wind, en ongenade der golven bevelen, en eindelijk omkomen. Hierom is'et den Jongelingen, en ook alle Konſtenaars, hy zy Meeſter of Diſcipel, ten hoogſten aan te raden, alle tijd wel agt te nemen op hare driften, om die wel te beteugelen, en altijd met een vaſt voornemen, en gematigden luſt te arbeiden; geſint zijnde met goed geduld een dag twee of drie aan een ding te beſteden, datmen anders in een uur zes of agt ſou konnen afdoen: en men ſal bevinden datmen door dit vooſigtig beginnen niet als de langſame dralers ontrent den toeſtel alleen ſal blijven hangen, maar langs die gewoonte, veel eer alsmen gemeend had, en voornamentlijk beter alsmen anders ſou, en met verheugen over ſoo goede voortgang, ſijn dingen afdoen. Want die haar niet en verhaaſten, vinden alle dingen ſeker en klaar, maar den overhaaſtigen ſpoed daar-en-tegen maakt ons onvoorſigtig en blind. Doch den Heer *Junius*, over deſe ſtoffe yets gezeid hebbende, heeft te gelijk hem ſelven, en de gantſe ſake die wy voor hebben te zeggen, in deſe verſtandige woorden ſoo wel verklaard, datwer niets en hebben by te

Men moet tot het leeren de tijd niet verhaaſten.

Maar voornemen veel tijd aan zijn voornemen te beſteden.

 voegen,

voegen. *Soo wanneer ik* zeid hy, *de alte haastige en losse voortvaarders in hunnen loop soek te stutten, soo en is gants mijne meeninge niet, dat ikze aan de ramspoedige verdrietsaamheid van een agterdogtig nagepeis socke te verbinden.*

watmen in een schets waarnemen moet.

Als gy nu uwe schets ten ruwsten, doch evenwel voorsigtig en wel opmerkende aangewesen hebt, gaat en besiet dan met een bezet en aandagtig oordeel, of uwe schikkinge en bewerp-schets goed is; en of gy de besige Actien ofte werkingen, en al 't gedoen van het beeld of beelden dieze in u Principaal hebben, ook in uwe Teikeninge kond sien; want het werksaam bedrijf der beelden, moet zig in de eeste en ruwste schets al vry kennelijk openbaren, eer gy u van wat goeds te sullen maken, moogt versekeren. En gy en moogt u gantschelijk niet inbeelden, dat het naderhand daar in komen sal, want je sult vergeefs hopen; dewijl dese dingen haar al van eerstenaan daar na moeten schikken, want elke trek brengt een behoorlijk gedeelte tot de neiging van sulk of sulk eene actie toe. Ook moet het al vroeg krommen (zeid het spreekwoord) dat een haak worden sal. Want soo weinig als een boom of eenig geschapen dier in eenen oogenblik, na een lang wasdom, sijn fatsoen en natuurlijke gedaante eerst op 't laatste bekomt, maar van 't eerste beginsel sijn volkomen vorm heeft aangenoomen, en maar in grootte, en voornamentlijk in perfectie, allengskens uytbot en toeneemd, alsoo weinig kan een schets tot zeker oogmerk ongeaard zijnde, door een lang knoeijen daar toe gerekt of gebogen worden;

Inde eeste schets moet alreede dat gene gesien worden, wat het in't opmaken worden sal.

den; ſoo lang namentlijk, als het quaad beginzel ſijn tegenſtrijdige poging noch overig houd. Ook is yeder bekend, dat overmits de *Actie*, het leven en de ziel van de Schilderye of Principale Teikening is, dat dan noodzakelijk diend geſorgt, dat die ook voor alle dingen, in uwe Teikening waargenomen zy, ſoud gy waarlijk een Teikening, of kopye van uwe Teikening maken; en hier moet voor alle dingen op gelet worden, eermen noch ſelfs op de nettigheid der deelen let. Dit dan hebbende, begind uwe ſchets wat nader en nader te beſnoeyen, en netter op te ſchikken, hier wat afnemende, daar een weinig aanlappende; want de verbetering is d' eenige weg tot de volmaaktheid, en ſy beſtaat alleen in 't toevoegen, in 't aftrekken en in 't veranderen; gelijkmen hier toe (alhoewel fabelagtig) verhaald, dat den Beyr de onbeſnede vlees-klomp van ſijn eerſt-geworpen jong, met ſtrijken en tong-lekken fatſoeneerd. Hier toe is de Teiken-kóól een byſonder gelukkig middel, gemerkt ſy haar ſeer ligt laat uytwiſſen; gelijk ook ſelfs het Potloot dat eenigſints lijden kan, ſoo wanneermen 't lugtig en los in 't ſchetzen weet te handelen; en kanmen dat met een weinig brood ſuyver uytvagen, of het verdwijnd wanneer andere trekken daar over heen gaan. En of wel eenige dit ten eerſten met een roodkrijd-pen doen, ſoo vereiſt ſulks nochtans meerder ſekerheid, en paſt den genen beſt, die reeds heel vaſt in de Teikenkonſt, en 't ſtellen der beelden zijn. Nochtans is die wijze na 't leven niet al te prijſelijk, want om dat de trekken niet ſoo ligt

Hoemen zijn ruwe ſchets al nader op-ſchikken moet.

Die haar ſchetzen ten eerſten met rood krijd ontwerpen, moeten vry vaſt zijn, of ſulx uyt verwaandheid doen

konnen uytgewist of door andere overwonnen worden, neemdmen daar toe gemeenlijk meer tijd, en verliest ondertusschen d'eerste werking van het beeld, dat voor Modél diend; sulks men veerdiger met een kóól d'eerste en levendigste daad der actie aanwijsen, en ligtelijk een trek veranderen kan. Gelijk'er dan ook enige hier in hun verwaandheid toonen, en van andere voor soo grooten Meester willen aangesien zijn, datze alles ten eersten konnen goed maken, en geen trek vergeefs doen.

watmen in 't nader opstellen en besnoeyen in agt nemen moet.

In het nader opstellen moetmen ook groote sorge dragen, datmen de eerste goede actie niet en bederft, of doet verhuysen, dat seer ligt kan gebeuren, voornamentlijk alsmen geen agt geeft, door wat drayende of buigende parthyen, dese of gene werkinge in u beeld zig vertoond, en door welke gedeeldte te verminderen of te veranderen, die verbeterd of bedorven sullen worden: want daar zijn voorvallen daar in het dikwils als op een haayr aankomt. Hier toe is'te ook seer noodig; dat gy wel ondersoekt of uwe beelden door deselve oorsake werken, daarze in u Principaal door werken, op dat gy niet een andere, maar deselve werking in u Teikening moogt behouden en van d' evenredige trekken en buygingen wel versekerd blijven. Maar noch nader: maakt uwe Teikening met een speld op u panneelken, of Bord-papier of elders op vast; zetze neffens u Principale Schilderye of Teikening, gaat wederom op u plaats sitten, en besiet uwe stellinge alsoo een wijle tijd met opmerking, als in vergelijkinge tegens u Principaal; en dit

Middel om zijn misstelling ligt te zien.

moetje

moetje doen met een leergierige luſt, en een wenſch als 't ware, om ſoo'er eenige misſlagen zijn, die uyt te vinden; tot welken einde gy u gantſche Teikening moet doorwandelen, en die van deel tot deel tegen u Principaal afwegen; eerſt in 't generaal, daar na in 't byſonder, en dan wederom in 't byſonder met het generaal te ſamen; gy ſult ontwijffelijk ligt uytvorſen, wat fouten daar noch ingelaten zijn. Soo haaſt zig dan eenige opdoen, onderſoekt wel van wat natuur die zijn, en waar het aan haperd, en verſekerd u door voor-af wel te oordeelen, door wat daad die misſlag ſal konnen verbeterd worden; op dat gy niet d' onregt parthye aangrijpt, ofte dat gy door 't verbeteren van dit of dat, niet verraden word van meerder misſlagen; want dat is in 't gemeen den aart vande fouten diemen in een Schilderye of Teikening ontdekt, dat ſoo ras men d' eene meend verbeterd te hebben, zig aanſtonts wederom een andere opdoed; invoegen d' eene ſout d' andere beklapt; daarom men met zeven oogen, alsmen zeid, moet toeſien, en ſorgvuldig op alles de wagt houden. Zijt dan noit verdrietig als gy misſlagen merkt, want dat is de proefſteen van een goed oordeel: maar gy moet ook niet te traag noch te leuy zijn die fluks te verbeteren. Indien gy waarlijk en regt wilt ſtudeeren, moet gy nimmer een foute laten doorſluipen, noch die als een kleynigheid overſtappen, belovende u ſelven inde naaſte reiſe beter op te paſſen, ofte in een andere Teikening dat te verbeteren; maar gy moet het inde eerſte doen, en op die tijd als gyze

De misſlagen zijn als de raſphuis boeven, zy beklappen malkander.

Fouten die geſien worden, moet men noit onverbeterd overſtappen.

aanmerkt, en dat ſonder uytſtel; in een ander voorval ſult gy ook noch al werk genoeg vinden. Ook ſouden ſoodanige Teikeningen niet anders dan een gedurig verwijt van u ongeduld en leuyheid weſen, en gy ſoud door 't gedurig uytſtellen, nimmermeer tot een vaſte geleerdheid komen. Den grooten *De Vinci*, willende de Schilders, die gewoon waren hunne misſlagen, ſchoonze die zagen, door den beugel te laten glippen, tot beter opmerkinge aanſetten, gaf haar deſe gelijkeniſſe: *Ten is met de Schilderkonſt*, zegt hy, *niet gelegen als met de Muſijk-konſt, dewelke ſterft en 't onder gaat, op den ſelven oogenblik alsze gebooren word, en by gevolg verdwijnen de faalgrepen ook met haar te gelijk; maar de fouten in de Teiken-en Schilderkonſt begaan, blijven lang tot ondekking van des Meeſters onverſtand in 't leven overig.* Den Florentijnſchen Schilder *Cimabue* was in 't verbeteren ſijner miſlag en van ſoo moedigen en korſelingen aart, dat wanneer hy, ofte yemand anders, eenig gebrek aan ſijn werken zag, ſchoon die ook waaren opgemaakt; hyze terſtond aan riemen ſneed. d'Onbeſadigheid hoefd niemand den loſſen toom te geven, maar de nauwkeurige navorſſinge is ten hoogſten prijſſelijk; dan ſy moet met beſcheidentheid beleid worden, om 't werk goed te maken, maar niet om dat te vernietigen. 't Geeſt byzonder veel tot de voortgang in de Teikenkunde, datmen alle ſchadelijke paſſien die ons aanhangen, kan o- verwinnen, en datmen vaſtelyk by zig ſelven beſluit, alles by te brengen, en te doen, wat tot de volmaakheid van ſijn werk dienen kan; en

Haaſthoofdigheid moet overwonnen worden.

en dit moet men niet dan of dan, maar van de eerste uur en dag de beste doen, soo salmen een vaste gewoonte krijgen, sijn dingen voorsigtig, studieus en volkoomen uyt te voeren, en dat sonder pijnelijke dubbing. Ook moetmen dit voor onfeilbaar vast stellen, en tegen wil en weersin gelooven, dat het een Discipel meer voordeel en voortgang inde konst sal geven, een goede en wel bestudeerde Teikening te maken, dan honderd sonder opmerkinge. Men moet altijd tragten meer lust te hebben in het Teikenen, dan wanneer alsmen geteikend heeft. Want dat is den aart van regte konst-oeffenaars; en *Seneka* doodverwt ons een regtschapen Schilder, omtrent met deselve kleur: *Het valt den Konstenaar genoeglyker*, zeid hy, *te Schilderen dan geschilderd te hebben; d'ernstige bekommernisse die hem ontrent het gansche beslag sijnes werks bezig houd*, *vind een sonderlinge lust inde bezigheid selve: de vreugd daar-en-tegen die 't van 't voltrokken werk ter zyden leggen, is nergens na soo groot; sy genieten nu maar de vreugd harer konste, daarze te vooren de konst selve genoten, soo lange namentlyk alze noch schilderden.* Waar uyt de leeren staat, datmen liever moet doen, als gedaan hebben.

Geduldigheid in de Teiken konst, van groot nut.

't Vermaak der konst leid in de selve te oeffenen, niet in 't gedaane werk.

Het is mede niet ongeraden, voor die haar volkomen tot de regte maniere van studeeren willen overgeven, datmen somtijds vermoeid zijnde, sijn Schets of Teikening, voor een uur of twee uyt de hand leid, en zig onderwijlen ergens anders in vermake, het zy in een goed Boek te lesen, of eenige oeffening op Musijkinstrumenten te nemen, ofte wel fraye Print-

Datmen sijn onderhanden hebbende dingen te mets moet aan een kant setten en daar na met een verse oog besien.

konst

konſt te beſchouwen, welke laatſte oeffening inſonderheid den geeſt opwekt: want door het aanſien van fraye en heerlijke dingen, voeld een regt beminnaar der Schilderkonſt, zig t'elkens op een nieuw aangeprikkeld tot neerſtigheid. Soo moet de gezeide verpoſinge ook dienen, om de togten van 't gemoed in evenwigt te houden, gemerkt die ongeſtalte ruim ſoo veel als de vermoeytheid des lichaams tot een beletſel vanden yver verſtrekt. En alhoewel men de vermoeytheid des geeſtes ſoo ligt niet en gevoeld als die van het lichaam, nochtans isze veel meer aanklevende en onverwinnelijk; verſwakkende onſe ſinnen niet alleen voor den tegenwoordigen, maar ook voor den toekomenden tijd. Het ruſten moet voornamentlijk geſchieden om daar na wederom met luſt aan den arbeid te gaan: gelijk het daarom ook tot geen ander einde van ons werd aangeraden, als op datmen ſijn begonne werk wederom met een overmoeide hand, en verſche oogen ſoude mogen aanvangen, en gy ſult bevinden dat u door dit middel veele gebreken ſullen openbaar worden, die u te vooren onmogelijk waren in uwe Teikening te vinden. Want het zy, dat de voortvarendheid onſer eerſter gedagten ſomtijds geſtut word, wy en ſullen noit eenig reſpijt vinden, om te bedenken of te herdenken, wat het is 't gene wy gedaan hebben. De reden waarom datmen na eenige verpooſing ſijn werken beſt en ongeveinsdelijk kan oordeelen, is, datwe alsdan onſe eigene werken aanſien als 't werk van een ander datwe noyt geſien hebben; en 't is bekend

De nuttigheid van deſe verpoſing nader aangeweſen.

Hoe het by komt dat wy met een vers oog de mis-ſlagen beter dan te

bekend dat ons ooge dan ſeer ligtelijken valt op d'eene of d'ander mis-ſlag die wy aanſtonds bekeuren. Daar-en-tegen om dat wy aan onſe werken ſien, hoedanig wy die in 't begin, volgens de leiding van ons oordeel, doen voortkoomen, en geſtadig daar op ſtar-oogen, tot ze voltrokken zyn; ſoo komt'er gelijk als een ingewikkelde gewoonte aan onſe oogen en aan ons begrip, waar door wy die dingen ſoodanig alsze zyn, voor goed aanſien. En dit verhinderd dat ons 't beſeffen der misſlagen, die'er allengskens en als ter ſluik zyn ingeſlopen, niet kragtig genoeg word ingedrukt. De Oude Wijſen hebben dit over lange ſeer verſtandelijk aangemerkt, en wiſten te zeggen, dat het buiten alle twijffel de bequaamſte maniere en middel tot verbeteringe was, datmen d'eerſte Teikening voor ettelijken tijd aan een zijde ſtelle, om 't werk na ſulken verpooſing wederom in de hand te nemen, als of het yets vreemts en van een ander voortgebragt was; anderſints hebben wy te vreeſen datwe op onſe werken, als op een nieuw-geboren vrugt, al te ſeer verſot ſullen blijven. En men kan de waarheid van 't geſeide eenigſints inde dagelijkſe ervarentheid beweſen ſien: want laat ons by voorbeeld een nieuw en wonderlijk fatſoen van kleedinge ſien, die ons dunkt mismaakt en ongracelijk te ſtaan, en die ook in haar ſelven dikwils tegen de reden zijn; ſoo konnen wy, 't gene ons daar in mishaagt, terſtond beriſpen: maar komende in gewoonte, ſoo dat wy eenen ruymen tijd-lang deſe dingen voor onſe oogen geſien hebben, alsdan krijgen wy, in plaats van

vooren ontdekken konnen.

Wat de oorſaak is dat wy niet ten eerſten onſe misſlagen ſien.

van een afkeer, een toegenegentheid tot de ſelve; invoegen datwe dat gene, daar wy te vooren veel gebreken in ſagen, nu als wat frays beginnen aan te ſien, ja menigmaal vervoerd worden tot navolginge; en inſonderheid dan, wanneer wy in 't begin de reden niet en hebben onderſogt, of ook die formen op eenige gevoegelijkheid ſteunden. Welke dingen al wederom leeren, datmen de gebreken, ſoo haaſt alsze haar in onſe werken opdoen, aanſtonds moet verhelpen, en niet wagten tot dat'er een gewoonte aan onſe oogen komt, die 't verſtand al ſagjes verdooven, en 't wakend oordeel t' eenemaal in ſlaap wiegd. En moet deſe opmerking in alle manieren van Teikenen en Schilderen waargenomen worden, het zy dan na Teikeningen, Printen, Schilderyen, Boetzeerwerk, of ook het leven ſelfs, ſoo anders tijd en plaatſe ſulks toelaat. Wat nu vorder het omtrekken, ſchaduwen en 't verder uitvoeren belangd, daar van ſullen wy op 't einde van dit boek eene algemeene onderwijſinge geven, en verſcheide manieren op ſijn plaats aanwijſen. En 't geen de volgende trap, namentlijk het nateikenen van rond Boetzeer en Playſter-werk aangaat, daar van hebbenwe hier vooren de nuttigheid aangeweſen: ſtaat ons nu vorder yets te ſeggen over de byſondere eigenſchappen die daar ontrent moeten waargenomen worden.

Wat'er in 't Teikenen na Boetſeer en Playſter-werk in agt te nemen is.

Daar ſtaat dan in deſe oeffeninge eerſtelijk wel in agt te nemen, datmen ook een goede plaats en dagligt verkieſe: want aan de hoedanigheid des ligts is in deſen veel gelegen, gemerkt men

men hier de fraye welstand, (die groot-deels door de toevallen van behoorlijken dag en schaduwe veroorsaakt word,) selfs moet soeken; en waarnemen, al dat u te vooren in een Print, Teikening of Schilderyen, als op een briefje was voorgespeld. Hier toe sal een ruim, wijdluftig en hoog ligt, dat niet al te vlugtig, maar eenparig swevende in u kamer blijft, komende door een vak of venster-gat, van de Noorder zijde, seer voordeelig zijn, om alle lichamen, tot de minste partyen, gracelijk te vertoonen. Gelijk dan ook alle verstandige Schilders en Teikenaars, die hen na 't leven en verheven voorbeelden oeffenen, altijd hebben getragt zig van soodanigen ligt te bedienen. Ja hebben selfs d' antike bouwkundigers in 't ordineeren der vertrekken daar op agt gegeven. *Vitruvius* wijst ons wel duidelijk aan, dat de galeryen en konst-kamers eenpaarlijk moeten verligt zijn; en datze een stantvastig ligt van 't Noorden behooren te krijgen; om dat die lugt-streek, zeid hy, door den gewoonelijken zonne-loop nimmermer te veel verdonkert noch verligt word, maar hare sekerheid den gantschen dag behoud; ten einde ook de verwen door de gestadigheid des ligts, een onveranderlijke hoedanigheid behouden.

Middel om het dag-ligt te verbeteren.

Maar by aldien de gelegentheid van yemands kamer, sijn ligt uyt het zuiden schept, kanmen by voorval van te sterken zonne-schijn, een blaffetuur van dun ge-olijt post-papier, of dun lijnwaat in sijn venster-sponning setten, om door dat middel het ligt vande zonne, dat daar dikwils een groot deel van den dag kan wesen te

versag-

verſagten, en eenparig over in u kamer te doen ſchijnen. De hoogte nu van het ligt, moetje ſoodanig verkieſen, (indien 't anders in u vryheid ſtaat,) dat de lengte vande ſchaduwe, die yder lichaam op de grond doet vallen, gelijk zy, ofte liever een gedeelte minder is, als de hoogte van dat ſelve lichaam. Merkt'er in 't voorby gaan noch over aan, dat hoe nader het ligt, hoe dat de dagen en ſchaduwen ſterker vallen, en hoe grooter diſtantie daar van daan, hoe flauwer men die op alle lichamen ſiet; ook is'et ligt beter dat door een of digt te gaar ſtaande venſters, dan 't geen door verſcheide venſtergaten invalt; om dat alsdan de ſchaduwen niet ſelden verdubbelen, en een twyffelagtige bepaling ſchijnen te hebben, 't geen aan de vlakheid der ſlag-ſchaduwen hinderlijk is.

Veel venſters in een kamer, hinderlijk aan 't ligt.

Men kan ook in deſe oeffening na Playſterwerk, des avonds het nagtligt gebruiken; gelijk ſommige dat prijſen om het vlak ſchaduwen wille; en daar toe een lamp die wel voorſien is met zuyvere olye en verſcheide lemmetten: deſe hangtmen of ſetmen op een bequame hoogte en vaſte plaats; en op dat zig het ligt niet al te veel ſou verſtroyen, maar by malkander als een ligt ſoude blijven, moeten de lemmet-pijpen digt by den anderen komen, om dieswil dat de ſchaduwen anderſints verdubbelen, alsmen ſien kan wanneer twee of drie verſcheide keers-ligten in een kamer zijn: daarom by aldien men ligt genoeg door een dik lemmet kan voortbrengen, 't ſalder maar te vlakker en ſekerder om ſchaduwen. Ook kan men aan die zijde daarmen ſitten ſal om te Teikenen,

Teikenen na rond Boetzeerwerk by de lamp.

kenen, eenige schutzel van stijf bord-papier, blik ofte yets anders dat niet doorschijnig is, hangen, in sulker voegen dat u het ligt geen hinder in 't gesigt mag doen, of beletten u Principaal wel en verstandelijk te beschouwen. De lamp moet na u zijde wel duyster wesen, en het ligt voor-uyt op u beeld vallen; maar met sulken schikking, dat gỳ evenwel noch ligt genoeg op uwe hand ontfangt om te kunnen teikenen. Gelijkmen klaarlijk deze manier kan afnemen, uyt de gewoonte diemen heeft om de ligten in de Schouw-spelen of Comedien te hangen. Boven dien heeftmen in dese oeffening in agt te nemen, datmen geen keers-ligt mag gebruiken, om dat de keerssen door haar afbranden het ligt doen leeger vallen, en de schaduwen verloopen: welk gebrek de lamp niet onderworpen is, nadien haar ligt altijd even hoog kan blyven. Maar dewijl het Nagtligt natuurlijk eigen is, dat het seer sterke en afgesnedene schaduwen en dagen voortbrengt, en dat'er zommige door verleid worden, en in wreetheid, of in koperágtige en blinkende hoogsels, flikker-ligten, en glasige reflexien vervallen en daar aan vast raken; plagten veele Teikenaars zig by tijds daar voor te hoeden: want zommige saten wat ver van haar Modèl af; andere stelden tusschen het ligt, en het Modèl, een raam van fijn en dun geölijt papier, en maakten door dat middel hare schaduwen zagter. Daar staat ook noch aan te merken dat alle het rondwerk, het zy Boetseering of Playster, niet glansig noch blinkende mag wesen, want dat seer verleid, en ligt ver-

Keersligt niet bequaam om na Bootzeerwerk of 't leven te teikenen.

Harde schaduwen en flikker-ligten in het teikenen by 't nagtligt te vermijden.

veroorſaakt dat alles wat gy daar na teikend koperagtig vertoond: waarom men zig wagten moet, ſijn ronde Playſter-werken te over ſchilderen ofte te gronden, gelijk ſommige dat, quanswys voor 't beſmoddelen, ſeer onbedagtelijken doen: ten waare men dat ſeer teer en alleen met een dun terpentijn-olij-verfje overſchommelde, dat gantſch doof en ſteenig opdroogt; ook werden door de dunachtigheid deſer verw, de twijffelagtige dingen, (daar in de aardigheid van Naakten beſtaat,) ſoo ligt niet gedekt noch bedorven, als wel door andere lijvige en blinkende olye-verwen.

Waar toe het Teikenen by het avond-ligt nuttig is.

Het blijft evenwel ontrent al het voorgaande ſeeker, dat het dagligt boven dat vanden lamp te prijſen is, en daarom ook vande meeſte is waargenomen: dan men doet dat om den tijd der lange winterſche avonden en anders, nuttelijk in 't oeffenen der Teikenkonſt door te brengen; en datmen den dag met Schilderen moet beſteeden; en kan het ſelve tot opwekking van malkander met goed geſelſchap geſchieden. Anderſints geeft den dag veel ſagter en eenpariger ſchaduwen, en de lichamen redden zig door een ſimpele reflexie, ongemaakt en natuurlijk; invoegen zig alles ſonder ſparteling of hardigheid opdoet.

Middel om de ronding, reflexie en omtrek by 't avond-ligt beter te ſien.

Maar gelijk d'eene konſt d'ander niet en mag verlegen laten, maar te hulp moet komen, is'er noch middel om by 't nagt-ligt eenige natuurlijke reflexie in de beſchaduwde deelen te maken, op dat die uyt den grond wel mogen uytkomen, en een lichamelijke rondinge hebben; ook op dat gy de wiſſigheid der omtrekken

ſekerder

ſekerder ſoud konnen onderſcheiden: en dat ſult gy konnen bekomen, alleen met een wit of grijs papier achter u Principaal te ſetten, ſoo digt als u deſſelfs werkdaad ſal uytwijſen te behooren: en dit ſal u byſonderlijk helpen, ſoo daar geen muur of goede grond agter uw beeld is, dat de ver-eyſte uytheffinge, en ontdekkinge der omtrekken, tot de minſte partyen kan te voorſchijn brengen.

Verder moet gy u een bequame diſtantie verkieſen daar gy ſitten ſult: neemt die voor alle dingen niet te digt by; de verſtandige plegen haar in 't gemeen drymaal ſoo ver te ſetten als 't lichaam datze nateikenen wilden, groot was: doch en is dat geenen nootdwang, en 't moet niet altijd verſtaan worden vande lengte die een beeld of eenig ander lichaam heeft; want waar ſoudmen dan blijven, wanneermen na een beeld teikenen ſoude dat van levens-grootte was, by aldien datmen daar dry van ſijn ſtaande hoogte ſou afſitten, want vijf of zes voeten voor een behoorlijk menſch gereekend, maken achtien voeten uyt; welke diſtantie in menig voorval te groot; ja grooter dan de heele kamer ſou weſen: invoegen datmen hier meeſt op de gevoeglijkheid moet letten, van hoe verre men bequamelijk het weſen en alle partyen die nodig waar te nemen zijn, bekennen kan: en ſoo lange alsmen die noch volkomen onderſcheiden kan, ſitmen niet ligt te ver van 't Principaal: gelijkmen zig dan ook moet ſchikken na dat de dingen groot of klein zijn; en ook na datmen die in 't klein of groot, of min of meer uytvoerig wil teikenen. En moetmen hier

Op wat afſtand men ſitten moet alsmen na rond Boetzeer-werk teikend.

Plaats-verandering waarom van ſommige in agt genomen.

weten, dat sommige dingen verliesen met wat te veel distantie, en sommige op een tamelijk groote distantie eerst alderbest gesien worden, en wel voornamentlijk de schaduwen in de tronien, in de oogkuilen, enz. Hierom zijnder sommige geweest die voor een gewoonte hadden, datze hare dingen soo lange in een ruime distantie zagen, totze het generaal daar van in hare Teikeninge hadden. Dit dedenze uyt die omsigtigheid, datze door het te digt by zitten, niet te veel op de kleenigheden souden star-oogen, en daar door het beschouwen van 't generaal verliesen; dat soo doende ligt gebeuren kan: daar na willende hunne Teikening nader uytvoeren, zatenze digter by, enz, Maar alhoewel deze dingen wel een goeden zin hebben, leid nochtans dese swarigheid daar in opgesloten, datmen door verandering van sitplaats, ook 't elkens verandering van gezigt, en beschouwinge ontmoet, gelijk de eerste regelen van de Perspective leeren: insonderheid wel ontrent de vast-staande of onbeweeglijke voorwerpen, tot welke natuure de Boetzeeren Playster-beelden ook grootdeels konnen betrokken werden. En het is bekend datmen dat gene, daarmen in de eerst-genomen distantie onder tegen eenige deelen aan siet, men in de tweede en minder distantie boven op soodanige partyen komt te sien, of somtijds wel geheel het tegendeel. En alwaar't dat zig ymand vermat soo verstandig te zijn, dat hy sijn ooge daar na wiste te schikken, en allesints op de selve hoogte te houden, sou hy hem evenwel aan ronde lichamen alderduydelijkst bedrogen vin-

En watdaar in waar te nemen is.

en van wat onheilen men hier door overvallen word.

vinden, want men daar aan de verandering van min of meer te kunnen ſien, na dat de diſtantie groot of klein genomen word, ſeer ligt kan ontdekt vinden. Derhalven beſluiten wy veiligſt datmen eenige bequaame zitplaats, en ſtant van beſchouwinge verkieſt, diemen met voordeel tot de laaſte uytvoering mag behouden. In 't algemeen konnen wy dit noch bepalen, dat om van twee quaden een uyt te kippen, noch verre het beſte is, wat te ruimen, dan al te weinig diſtantie te nemen; als zig uyt verſcheide andere redenen in 't vervolg ſal openbaren.

Beter wat te ver als te digt by het Principaal gezeten.

Voorwerpen hoe te plaatſen.

Weet vorders, dat gy deſe zitplaats ſoodanig moet nemen, dat het opzigt van u oog lijnregt u Modèl of Principaal beeld komt aan te ſien, maar niet ſchuyns, of dees of geen zijde omkijkende, volgens den misſlag hier vooren aangeweſen; op datmen ook niet aan de ſelve klip en ſtoote, daar gy te dier plaats van gewaarſchouwt zijt. En op dat een Leerling de ſchikking van de partyen der beelden met kennis wel ſou leeren onderſcheiden, en verſtandig aanmerken, mag hy eenen ſwarten draad nemen, aan welks onderſte eind een loodjen hangt, en houden die te mets als een pas-loot, om langs deſelve te ſien, wat partyen, deelen en leden dus of ſoo gebogen, ſig in de regte van deſe linie laten vinden, en in wat voegen ſy d'een onder d'ander haar koomen te vertoonen; en hoe veel deſe of gene zijde buiten die linie overvald, en ſoo voorts; welke evenredigheid, men alleen door een linie over ſijne Teikening te halen, genoegſaam tot vordering van ſijn

Hulpmiddel om de partyen in de beelden van ongemeene actien wel tot het geheel waar te nemen.

ſtudie, ſal konnen waarnemen. Om nu onſe voorgenomen order te volgen, ſou het thans de beurt zijn om tot den laatſten trap over te gaan, namelijk tot het natuurlijk leven in 't algemeen, en daar onder in 't byſonder tot de Menſchbeelden; maar daar werd vereiſcht datwe eerſt met een woord de kenniſſe der *Anatomie*, of liever Menſch-kunde, aanraden. Sekerlijk de beſcheydene kuntſchap der proportie-mate, en die der muskelen, geeft in het teikenen na 't leven het grootſte ligt, en moet hier als een Kompas in alle voorval de weg wijſen; en de Schilderkonſt vereiſcht ook de volkome kennis derſelve: want daar door ſal een geleerd Teikenaar, terſtond in 't beſchouwen van een naakt, verſtaan en konnen aanwijſen, hoedanig alle muskelen, (ſchoonze zig ſomwijlen ſeer twijffelachtig opdoen) in malkanderen uytwendig ſluiten; wat weg en beweging een lid, door ſulken of ſulken muskel, kan heen gevoerd worden; welke ſpier door het te rugge trekken van haar pees komt op te ſwellen, en wat andere daar-en-tegen loslaten en verdwijnen; waarze zig inwendig aan de beenen hegten om die te konnen omvoeren na 't willen van den menſch, en haar uytwendig veranderen na de hoedanigheid der actien die de beelden komen te doen, enz. Sulks daar-en-tegen die ſlegts vande muskelen een kennis in 't wilde hebben, maken ſonder fondament in allerhande beelden, en verſcheide werkingen, de muskelen op een en deſelve wijſe, ofſe die in haar Principaal ſien of niet; en dus teikenen ſy, *uyt de Geeſt na 't leven.* Wy moeten 't be-

De Mens-kunde of Teiken-kundige Anatomie, geeft groot ligt in 't teikenen na 't leven.

'tbekennen, om dat het de waarheid is, en de onverſtandige Schilderyen roepen 't ook hier en daar uyt, dat'er Teikenaars, ja ſommige Schilders, dat Meeſters willen weeſen, gevonden worden, die in de algemeene Menſchkunde noch ſoo onverlaten bot zijn, datze in een ſeer bezige actie, alle deſelve muskelen, diemen in een ſimpele ſtant des lichaams komt te ſien, gelijkelijk uytbeelden, om quanswys te toonen datze des verſtaan. Maar by aldien deſe knapen ſlegts ſoo veel kenniſſe vande inwendige geſtalte des menſchen-beeld hadden, datze aanmerkten dat de muſkelen elkanderen in de onderſcheiden actien ten dienſte ſtaan, en ſoodanig in werking verwiſſelen, dat wanneer eenige worden uytgeduwt, en zig ſienlijk maken; andere wederom die geſien wierden, haar intrekken en verdwijnen, volgens de natuurelijke wet van die of die actie; ſy ſouden ligt gewaar worden waarom de verſtandige oordeelen, dat de beelden in haare Schilderyen ſoo lam, en ſonder uytdrukking van haar vereiſte werking, geſien worden.

Wat miſſlagen d'onkunde in d'Anatomie, inde Teikenkonſt voortbrengd.

Maar gelijk tot deſe dingen verſcheidene opmerkingen noodig zijn, alſoo hebben wy daar van met opzet in de Menſchkunde gehandeld, en de evenredige proportie met de ledenſtemming, en gedaante der muskelen, beweginge, werking, gewigt en tegenwigt, welſtand, ſchoonheid, en wat dies meer is, ter deugden in agt genomen, diemen hier mag te rade nemen: en ons terwijlen tijd en plaats laten, om nu over te gaan tot de dingen die alleen in het Teikenen na 't leven te obſerveeren zijn.

Wat hier van inde Menſchkunde gehandeld is.

Het is kennelijk dat het leven en de natuure overvloedig en in allen volmaakt is, en dat dienvolgende haar geringste heerlijker om na te volgen is dan des besten Meesters handwerk; gelijk den antijken Schilder *Eupompus* voor een algemeene lesse aan sijne Discipelen gaf, willende doorgaans dat de Jongelingen, die magtig waaren, alleen en sonder hulp van swemdobbers van land te steken, haar meest na 't leven souden oeffenen. En seeker schoon dien Meester in de aaloude tijd leefde, mag egter sijn goeden raad by ons in geen vergeetelheid komen; maar veel eer een spoor tot navolging strekken. 't Is verre de beste weg, wanneermen een goede en vaste maniere heeft bekomen, om andere Meesters hare konstwerken na te volgen; alsdan tot het leven selfs te gaan; zijnde het uiterste oogwit van alle de oeffening der Schilderkonst. Het is betamelijk tot desen einde dat leergierige borsten elkanderen hier toe gaande maken, datze tijd en gelegenthiet van goede plaats uytkiesen, en een Kollegie maken, om eenen dag ofte twee ter week na 't levend naakt te teikenen. Dit is ten allen tijden een nuttige en konst-bevorderende oeffening geweest, en is ook het fondament van allen Teikening na 't leven. Als 't wesen kan moetmen dit onder 't opsigt van een goed Meester doen, ofte onder geselschap van agt of thien borsten, op haar selven, onder welk het niet ligt sal gebeuren datze alle even onwetende zijn, maar ongetwijffeld den eenen verder in de konst dan d'ander gevordert zijn: gelijkmen dan ook altijd na geleerde en fraye

Aanrading tot het teikenen na't leven.

Teikenen na 't naakt of Akademie-beelden.

en daar toe een Kollegie oprigten.

borsten

borſten moet omſien, en in ſijn Kollegie trekken, want dat is het behoud van 't geheele voornemen. Voor alle dingen moetmen ſoodanige wekelijke by-eenkomſten niet oprigten, uyt inſigt om daar door malkanderen te verleiden, ook niet om te ravotten, ofte den Koſtelijken tijd door te brengen met railjeeren, en elkanders Teikeningen te beſpotten, noch den eenen of den anderen ſijn Leermeeſter veragten, enz. maar alles ter goeder meeninge in het tegendeel bevorderen; en voorts malkanderen ſtil en heuſſelijk opwekken, en met neerſtige exempelen voorgaan: ja ook wel malkanders fouten, na datmen in kennis gevorderd en by d'andere in agting is, onder verbetering van eenes anders oordeel beleefdelijk aanwijſen, en de reden bybrengen daar u oordeel op ſteund, beneffens de middel hoe yemand dat kan verbeteren; want ſoo doende ſal elk zijn eigen en zijns naaſtens eere en ſtudie te gelijk bevorderen, en elkanderen kunſtelijk te nutte zijn.

En nuttig te beſteden.

En hoezig ſtemmig daar in te dragen.

Alsmen dan tot deſen einde een geſelſchap uytgevonden heeft, kanmen omſien na een bequame plaats, die aan goed ligt en andere hoedanigheden geen gebrek heeft. Voor al moet gy omſien na een goed en regtſchapen Man, ofte Modèl, gelijkmen 't in de konſt noemd, welk voor u ſtaan ſal; Maakt dat gy een menſch krijgt van een ruſtige poſtuer, breed van ſchouders, en een braven rug, ſchoon en wel onderſcheiden van borſt en mammen, geen dikbuik, maar wel-gemuskeld, vleezig en vaſt beklonke van dyen, ſnelle beenen en geproportioneerde voeten; en boven al ook geenen

Plaats en goed Model noodig om na 't leven op een Kollegie te Teikenen.

E 5 dik-

dik-kop noch ingedrongen hals, maar met kort of opgebonden hayr, enz. Een mensche alſo geſteld, werd in 't algemeen voor een ſchoon en manlijk beeld in de Schilderkonſt erkend. Vande byſondere ſchoonheden ſullenwe thans geen gewag maken, want wy hebben'er in de Menskunde genoeg van gezeid. Daar ſtaat egter te noteeren, datmen zig in 't beſchouwen en oordeelen van ſchoone beelden ſeer ligt bedriegt, inſonderheid om van die deelen wel te vonniſſen, daar van wy aan ons eigen lichaam eenige quade geſtalte hebben. *L. de Vinci* was van meeninge, dat by aldien een Teikenaar ofte Schilder, geen welgemaakte handen, voeten of beenen heeft, hy die van ſijn Modèl, ook niet wel ſal weten t'onderſcheiden; ja dat hy deſelve gemeenlijk qualijk, en meeſt ſoo als de zijne, ſal maken, niet tegenſtaande ſulke deelen in ſijn Modèl een volkome geſtalte hebben. Invoegen men hier door in diepe misſlagen vervalt, ſonder te weten waar het aan haaperd, ten zy dan datmen 't navorſt, of zig met geweld daar tegen kantet, en 't ſelve gebrek, door neerſtige opmerking overwind. Daar zijn'er ſommige in deſen ſoo ſorgvuldig geweeſt, dat, wanneer ſy een Modèl vonden, dat met eenparigheid van ſtemmen voor ſchoon en welgeſchapen erkend wierd, ſy haar eigen lichaam van een ander kender lieten onderſoeken, in wat parthyen of ledematen ſy van haar Modèl in ſchoonheid te kort quamen, op dat ſy ſulx uytgevonden hebbende, met een byſondere waarneming haar ſouden wagten, om deſelve gebrekkige deelen, (dieze in hunne eygene lichamen

Van de deelen des ligchaams daar in wy ſelfs gebrekkig ziin, kan men't minſt regt oordeelen.

Die wel moetmen onderſogt worden.

lichamen omdroegen) aan de beeltniſſen dieze afteikenden, in te voeren; welke opmerkinge den voornoemden Schilder ſijne Diſcipelen als wat byſonders naliet. En zekerlijk het is eenigſints de pijne waart, datmen ſijn gedagten daar ontrent bezig houd: want dewijl die misſcheppingen ons niet door gewoonte, maar meeſt door de geboorte aankleven, ſchijnt het dat het verſtand in d'opwaſſing daar na als verleeſt word, door welke daad de ziel, die anderſints de meeſtreſſe van 't lichaam is, in het oordeelen eensgeſind word, en genegen is, om de gelijkniſſe van dat ſelve lichaam datze bewoond, mede te deelen aan de werken die van hun beiden door de Teikenkonſt worden voortgebragt. En of hier op niet werd geſien, wanneer aan het Vierde Boek van *Esdras* word gezeid, *Zoodanig den werkman is*, *zoodanig zijn ook zyne werken*, blijft aan zommige twijffelagtig.

Esdra 4. *B. Cap.* 9. v. 17.

Daar moet mede een goede maniere geſogt worden, om het Modèl wel te ſtellen, en goede actien te verkieſen; 't welk om alle wanorder te verhoeden, by omgaande beurten kan gedaan worden; en 't en ſal niet ondienſtig zijn dat de gene die het zijn beurt is, te vooren een goede actie by gedagten op papier geſchetſt hebbe, het zy dan dat hy die zelfs bedenkt, ofte dat hyze door navolging van een ander Meeſters goede gedagten, 't zy na Printen of Teikeningen, komt te vinden. Ook ſalmen agt geven op de natuurlijke actien die by wijlen uyt eigen beweging van 't Modèl konnen voortgebragt worden; en dikwils beter

Het ſtellen van 't Modèl hoe waar te nemen.

Gevallige actien waar te nemen, is somtijds heel nut.

ter en werkelijker komen te zijn, dan die gedwongen en met voordagt gestelt, of bedagt worden; dese moeten al mede by gelegentheid waargenoomen werden, en men moetze niet laten voorby gaan; 't is veeltijds in desen beter te houden datmen heeft, dan te soeken 't geen ver van huis is, en onseker blijft ofmen 't gezogte vinden zal. Wat verder de plaats aangaat daarmen 't Modèl sal stellen, die is op een bequamen dag, als van 't Playsterwerk is aangemerkt. En by aldien het koud is, soo leerd de natuur en gewoonte van ons Land, dat'er tot verwarming van 't Modél, een kachel of vuur-stoof moet gestookt werden, op gemeene kosten van het Kollegie. De actien diemen stellen wil, doetmen ordinair op de platte vloer: maar wy agten beter, en het is ons ook van veel goede Teikenaars toegestaan, datmen om allerhande zittende, liggende, staande en fraywerkende actien te stellen, een tafel van gemeene hoogte neemd; want het Modèl daar op eenige fraye actie gegeven, sal u doen bevinden, datmen door dat middel merkelijk geholpen is, om uw beeld grootser, en ook gemaklijker voor de beschouwing te verkiesen: tot welke de bevallige verstroyinge der leden, door 't afhangen en oversteken van eenig deel, insonderheid alsmenze boven 't oog verkiest, seer veel kan toebrengen, gelijkmen in het oeffenen kragtelijk sal bewesen sien.

Waarneming omtrent de leden van 't Modèl.

In 't stellen van alle goede actien staat mede te letten, dat de Ledematen tot de voorgenome actie een verbond met malkander maken: gelijk de bysondere observatien daar van

in

in onſe Menſch-kunde zijn aangeweſen: en ſtaan hier als in 't voorbygaan kortelijk deſe algemeene regelen waar te nemen.

Hoe de leden tot malkanderen en tot de actie moeten werken.

Voor eerſt moet in alle actien wel in agt genomen worden, dat het hoofd niet na deſelve zijde vande borſt, maar elders anders gekeerd is, op dat het niet regt met de middel-lijn vande borſt gaat, want dat in 't leven ſoo grooten miſtand heeft, dat het van yeder kan geſien worden: gelijk dan ook die gene welke niet en konnen herwaards noch derwaards omkijken, ſonder de borſt en den buik te gelijk om te drayen, gemeenelijk *ſtijve Jorden* of *ſtijve Piet* genoemd worden, al 't geen in de Klugtſpeelen ſomtijds aardig word nagebootſt.

Wiſſeling der ledematen.

Als in een ſtaande actie het hoofd na de regter ſchouder gekeert is, brengt dan die ſchouder een weinig voorwaarts na de ſlinker toe, en doet ſoo, als u actie het tegendeel vereiſt, het geeft een grootsheid: of by aldien de borſt buitenwaars zig uytſteekt, ſoo laat het hoofd na de regte zijde keeren, en de partyen vande regter ſchouder ſullen hooger zijn dan die van de ſlinker; en ſoo het het hoofd om hoog kijkt, mag het niet verder agter over buygen, als dat het geſiene mag geſien worden; dat is, datmen ten alderklaarſten bemerkt, dat het begeerde voorwerp lijnregt kan den oog-appel ingaan, of het voorwerp niet boven vermogen van 't ſien is. In het omkijken en mag het hoofd (ſchoon ook u Modèl dat doen konde, gelyk wy gelooven dat het niet wel doenlijk is, maar wy hebben 't wel in Schilderyen geſien:) niet verder omdrayen, als dat de kin

even de ſchouder aan het voorſte gedeelte kan bereiken, omtrent de plaats daar het ſleutelbeen met de bovenſte arm-pijp vereenigt, daar zig dan de ſchouder ook wat heenen neygen moet.

Actien in de laſtdragende beelden.

Dien ſchouder welke den laſt draagt, laat die altijd de hoogſte zijn, ſoo ſalmen de actie die een beeld in 't optillen en dragen van den laſt moet doen, duidelijk daar in uytgedrukt ſien. Waar van voorbeelden in onſe Menſchkunde te vinden zijn.

Daar den ſchouder laagſt is, daar moet de heupe uytſwanken, welk in ſommige beelden wel waargenomen, altijd een welſtand vertoond heeft: men ſiet dit byſonderlijk in verſcheide Antike Statuën geobſerveert; alsmen onder allen aan de Statue van *Antinous*, zijnde de beeltenis van eenen ſchoonen Jongeling, ontrent de baadſtoven van Titus gevonden; van welke *Boyſſardus* in ſijn beſchrijving van Romen gewag maakt, en van den Heer *Biſſchop* onder ſijn uytgegeven Statuën in vier onderſcheiden ſtanden vertoond word, ook word deſen onder de beelden van *Perrier* gevonden, en by andere zelden vergeten.

Schikking der Ermen.

Steld dien arm voor, welkers been meeſt agter uyt komt, en welkers been voorkomt, ſchikt dien arm meeſt achterwaards. Invoegen u beelden niet gelijkelijk eene weg, maar kruis weegs hunne actien verrigten, als waar van een voorbeeld in den gank van alle viervoetige beeſten te beſpeuren is, waar uyt den welſtand der beelden eenigſints kan gegiſt worden.

In het voor, agter ofte ter zijden overbui-

gen,

gen, moetmen de beelden door tegengewigt, en ſwaarte van eenige andere leden in haar balans houden, op datze mogelijk en vaſt in hare actie ſtaan, want een beeld verder buiten ſijn gewigt-punt geweken, als zijn tegenwigt kan ophalen, moet nootſakelijk daar heen vallen; ten zy het zig elders aan vaſt houd, welk deſe miſlag een regelmaat voor-ſchrijft. En dewijl aan deſe kennis ſeer veel gelegen is, werd ook van ons ten hoogſten aangeraden de nature van die dingen wel te onderſoeken, nadien de geheele welſtand van alle beelden daar van afhangt. Men kan door den regel van wigt en tegenwigt wel te opſerveeren, alſints verhoeden dat de beelden niet onnatuurlijk werken, noch al ſtaande of zittende niet overhoop ſchijnen te tuijmelen. Ook doet de kennis hier van met een groot vermaak beſchouwen, hoe wonderlijk de natuur in 't leven zig ſelven weet te behelpen, om het eene gedeelte des ligchaams tot behulp van het andere te doen verſtrekken, en onder de ſtreep of linie van beweging, in opſtal te houden; 't geene in de Menſch-kunde breed-ſpraakig getoond is. Actie der buigende beelden.

Ondertuſſchen zoudmen miſſchien alles wat in 't ſtellen van alle beelden moet waargenomen worden, in deſe weinige woorden konnen beſluyten: namentlijk, eerſt het hoofd wel op de ſchouderen te ſetten; de borſt wel op de heupen, en de heupen wel op de voeten: en te letten dat voorts de actien van een beeld alſoo geſteld zijn, en ſoodanig een uitdrukking hebben, datmen uyt hun verdrag der ledematen, ten alderklaarſten bekennen kan, watze Algemeene regel.

doen,

doen, of waar mede de beelden bezig zijn.

Afſtant om na 't leven te Teikenen.

Aangaande nu de diſtantie en ſtant van beſchouwing, ofte daarmen ſijn zitplaats moet nemen om na 't leven te teikenen, daar in moetmen zig ſomtijds ſchikken na de plaats, anderſints moetmen by het Modèl niet te digt ſitten, als over het teikenen na Playſter-beelden is gezeid. Eenige ſetten haar plat op den grond neer, andere gebruiken tot gemak een zitſtoel, daar yeder zijn welgevallen in moet volgen, en ſien wat hem, om wel te teikenen, beſt ter hand valt; en ook na datmen voornemens is zijn Modèl te verkieſen. Voorts diend tot een algemeene leſſe wel aangemerkt, dat niemand van 't Kollegie zig moet gewennen, een anders Schets of Teikening geduurig te beglu-ren, immers niet met dat oogmerk om zijn voordeel daar uyt te halen, want daar door kanmen niet alleen van 't leven afgetrokken worden, maar in plaats van u Modèl te volgen gelijk gy dat beſchouwt, uw Beeld alleen copiëren na die ſtand in welke dat het uwen mede-maker ſiet, 't geen veel te grooten misſlag in de Teikenkunde is. En alhoewelmen zig ſoude mogen inbeelden, ſulx niet inden ſin te hebben, ſoo heeft dikwils het aanſien van andere hare Teikeningen, ſo verleidende kragt op onſe handen, datmen zig ſelven vergetende, tegen ſijn beter weten in deſe miſſlag gedompeld word. Evenwel is het niet geheel te mispriiſen, dat die gene, welke noch wat onkundig zijn, om het leven in 't beſchouwen wel te onderſcheiden, haar ſoo veel mogelijk is by de voornaamſte van het Kollegie ſchikken,

In 't Teikenen op een Kollegie moetmen de Schets van een ander niet volgen noch inſien.

niet

niet om haare Teikening na die van hun medgezeld te maken, maar om zijn maniere van beginnen en van ſtellen af te zien, en te leeren, in wat voegen hy deſe of die partie ſiet, en met welken trek hy dit of dat teikenagtig aanwijſt: Daar-en-boven om ook zomtijds een woord van onderwijs af te vragen: daar toe men zig dan ook beter agter dan nevens ſijn makker ſal ſchikken; en het is niet te gelooven hoe veel men zomtijds hier door kan gevorderd worden. Het voordoen is een korte, maar kragtige leeringe; gelijk dan ook dikwils geſien is, dat in het Kollegie-teikenen den eenen Diſcipel van den anderen beter leerd, dan door 't onderwijs van een Meeſter, want de menſchen ſchijnen altijd liever van haars gelijken te leeren, gelijk ook de kinderen malkanderen geern in haar doen navolgen. Het gaat'er eeven eens mede als *Photius* wel heeft aangemerkt, dat de beſte maniere om Papegajen wel te leeren ſpreeken, is, datmenze door haars gelijke bedriegt; 't welk, zegt dien Man, op deze wyze, als een bequaam middel, kan gedaan worden: Men ſteld tuſſchen de Papegay en den Leermeeſter een groote Spiegel, en ſpreekt daar agter 't geen men wil dat den Papegay ſal na-klappen; den Vogel niet beter wetende of het is ook een Papegay, en ſijn mede-makker die hy in de ſpiegel ſiet zitten, beneerſtigt zig, op 't hooren van 't gezeide geluit, om die ſelve taal te ſpreeken, die de ſchijn-vogel in de Spiegel ſpreekt, dewijl hy van eender veeren is, en ſoo neemd hyze ligt aan.

De leerwijs door 't naklappen van de Papegayen aangeweſen

Wat men in ,t ſtellen van zyn Akademie-beeld waarnemen moet.

In het ſchetzen en ſtellen van ſijn Beeld, ſalmen voor-eerſt goede agt geven, hoedanig yeder partye zig met het geheel vereenigt. Ten tweeden, op de proportie. Ten derden, op de actie ofte doeninge des beelds, en ſo voorts. welk ook van den aan-begin, en wel in de eerſte plaats moet waargenomen, en 't verſtand ingeprent zijn. Het Beeld dan ſoo eenigermaten wel geſteld hebbende, ſalmen een weinig ruſten, op dat het Modèl niet te moede werd ſijn actie te behouden, want dan veranderen ſtraks de muskelen, haar werking houd op, en daar verſchijnt een niewe actie, of ten minſten een die verlamd en van de eerſte veerdigheid beroofd is. Na een weinig verpooſing kanmen al wederom aan het werk gaan, en tot de uytvoeringe komen, volgens d'algemeene onderwijſinge diewe op 't einde van dit Boekje ſullen geven. Diend hier alleen met een woord aangeraakt, dat de onkndige, en die noch te langſaam in haar doen zijn, om neffens d'andere geleerde Teikenaars een geheel beeld in een uur twee of drie gantſch uytvoerig af te teikenen, (ten zy daar over heen te loopen als een haan over de gloeyende kóòlen,) dat ſy haar moeten beneerſtigen om haar beelden wel te leeren ſtellen, en dat volkomen; en als dan beneerſtigen dat die zeker en vaſt omgetrokken worden. En op dat hy alsdan met d'andere, die veerdiger zijn, gelijkelijk mogte gedaan maken, mag hy alleen een voornaam gedeelte des beelds, het zy de borſt, den rug, ermen of beenen uytkippen, om die met neerſtigheid te volvoeren, mits dat hyze te vooren een

Verpoſing in het te kenen na 't leven in agt te nemen.

En in 't opmaken de voornaamſte deelen volvoeren.

een goede ſchikkinge met de andere partyen gegeven heeft; anderſints kan hy nooit een geheel beeld in ſijn volkomentheid leeren opmaken: en het ſal den Leerling meer voordeel zijn, een beeld wel geſteld te hebben, en 't een of 't ander deel kunſtiglijk uytgevoerd te hebben, dan een geheel beeld dat in allen deelen noch onvolkomen is: gelijk dan ook den tijd ſulks niet toe laat, ten zy voor die alreede vaſt en veerdig daar op zijn. Zommige liefhebbers van Akademie-beelden te teikenen, hebben ſoo in Vrankrijk als in Italien, die maniere gehad, datze in twee of drie by-eenkomſten, niet meer dan een goed en volkomen beeld vol-teikenden, op datze immers uytvoerig mogten leeren teikenen. Die weinig ervaren zijn, moeten tragten door het veel doen allengskens ſtoutveerdiger te worden, en van ſtukken, halve; en van halve, heele beelden leeren maken; en in dit toenemen altijd op die partyen meeſt ſtudeeren, waar ontrent zy noch de meeſte onvaſtigheid hebben; want den eenen dikwils geen voeten, den anderen niet wel hoofden noch tronyen, den derden niet wel ermen, handen, beenen of muskelen maken kan: en daarom is'et wijſſelijk gedaan, datmen die in het teikenen eerſt aanpakt, en zijn uyterſte devoir daar op doet. Dus ſal een Teikenaar beelden leeren maken, op deſelve wijze alsmen gewoon is de kinderen te leeren ſchrijven, diemen eerſt halve, daar na heele letteren leerd maken, en dan woorden ſamen zetten, tot ſy eindelijk door de ſchrijfkunſt een gantſche reden weten op papier te ſtellen; in welk onderwijs

Op 't geen men minſt kan, moet men meeſt ſtudeeren.

derwijs een verſtandig Meeſter haar altijd die letters, dieze noch kreupel maken, doet verbeteren; op datze alle de letteren uyt eene pot, dat is uyt even goeden aart makende, een eenparig goed ſchrift ſouden aannemen.

Daar ſoude vorder yets konnen aangemerkt worden, aangaande 't nateikenen van het leven by 't nagtligt, als zommige die gewoonte wel hebben gehad; dan alſoo de waarneming die daar ontrent noodig is, te vooren ontrenr het teikenen na rond Boet-zeerwerk is aangeweſen, en dat de maniere daar van eenerley is, ſullen wy dat overſlaan. Alleen mogenwe niet van 't leven afſcheiden, ſonder de nuttigheid aan te wijſen die den Schilder kan halen uyt het nateikenen van Lantſchappen, Gezigten, Verſchieten, Bergen, Rotzen, Duinen, Zee-havenen, Boſſchadien, Struiken, Kruiden, en ook alderhande groote gedierten des velds, als Paarden, Oſſen, Koeyen, Ezels, Schapen, Bokken en diergelijke: zijnde voor een Diſcipel, ja ook voor alle Meeſters een vermakelijke oeffeninge; en behalven de verligtinge die het geeft in 't gewoonelijk Beeld-teikenen, is die uytſpanning een bequaam middel om zig algemeen in de Teiken-en Schilderkonſt te maken. Want hy en kan voor geen groot noch algemeen Meeſters in de Schilderkonſt geagt werden, die ſlegts in een ding uytnemende volmaakt is. Ook zijn'er weinig ſulke plompe herſſenen, of ſy ſullen metter tijd ten minſten tot het weldoen van eene zake konnen gebragt worden; invoegen dat by aldien een jong Teikenaar niet gelijkelijk alle de deelen en vermogen

Teikenen na levenlooſe dingen, van wat nut.

mogen vande konſt bemind, (hy zy ſoo kloek als hy wil.) hy ſal nimmer tot een groot en algemeen Meeſter worden. Veele konnen haar niet algemeen maken, om datze te weinig agting van ſommige dingen hebben, en meenen, alze door andere aanleidinge krijgen om Landſchappen en Verſchieten na 't leven te teikenen, dat die ſtudie voor haar veel te ſlegt is; maar ſy dwalen grootelijks, en wy weten dat'er veel dit tot aan het einde van haar leven beklaagt hebben. Men moet zig hier toe na gelegentheid twee of driemaal des jaars, voor eenige dagen met geſelſchap te landewaart begeven, en teikenen alles af wat fray en ſchilderagtig voorkomt, en 't gene na de verſcheidentheid der zaiſoenen of landſtreek uwen luſt kan verwekken. Gelijkmen dan in 't Land van Kleef, ontrent Luyk, Aken, den gantſchen Rijn langs, en de land-ſtreeken daar ontrent; ook in de boven deelen van Vlaanderen en Brabant, ſommige ſtreken van Holland, en elders om niet ver te loopen, veel fraye geſigten van gronden, verſcheide vlakke en heuvelige Landſchappen, Bergen, Duynen, Geboomten, Ruwijnen, ſtruyken, Rivieren, Wateren en diergelijke teikenagtige dingen ontmoet. Wat fraye gezigten in Italien en in Vrankrijk zijn, willen wy niet ophalen, de menigvuldige afteikeningen in Printen, Schilderyen en Schetzen, geven daar van bewijs genoeg; die van ſins is te ſtudeeren, kan in het door-paſſeeren van die Landſtreken zig genoegſaam oeffenen: ofte de na by gelegenſte Kontreyen inde beſte Zomer-tijden beſoeken, alles ten dien

Men moet alles even waardig agten om in de konſt te vorderen, en veel dingen na 't leven teikenen.

Teikenen van Landſchappen na 't leven nut en vermakelijk.

einde datmen het leven in alles wel verſtaande, hem ſelven daar van in noodig voorval, als een verſtandig Meeſter ſou konnen bedienen.

Middel om Landſchappen na 't leven te teikenen, enz.

In de voorige eeuwe zijn'er Schilders geweeſt, die ontrent deſe oeffening eenige hulpmiddelen hebben bedagt, dieze ook dikwils te werk ſtelden; en wiſten Landſchappen van 't leven door te trekken, by na alsmen een Teikening van 't een papier op 't ander doortrekt, volgens de bekende manier. Zommige hadden een inſtrument met draden geſpannen, daarze de Landſchappen door afkeken; andere gebruikten den bogtigen Triangel, met kruis-ſnaren en diergelijke, welke manier wy wel ſouden aanwijſen, indien wy niet zagen dat'er meer moeiten en onkoſten als nuttigheid in gelegen was: egter willen wy de lief-hebbers der aardige vindinge, de maniere van *L. de Vinci* kortelijk voorſtellen, op dat uyt de kennis van d'een, giſſing van al d'andere mogt gemaakt worden. *Wanneer gy*, zeid den gemelden Schilder, *het gantſche vlak van een Landſchap op het aldernauwſte na 't leven wild afteikenen; ſoo neemd een vierkant ſtuk helder glas, dat vlak en effen is, de grootte ontrent van een half vel papier, ſteld dat wel vaſt in een raamken oftt yets anders, tuſſchen u gezigt en het Latdſchap dat gy afteikenen wild; wykt alsdan met u oog ontrent een ſpanne lengde agterwaards, en ſteld door middel van eenig inſtrumentent of ſtok u hoofd ſoodanig vaſt, dat de diſtantie van u oog niet ligt kome te veranderen; doet u een oog toe of bedekze liever, en neemd een penceel, en trekt met eenige vaſte en donkere afſchyneende verrwwe, alles op het glas, dat gy daar door*

Landſchap na 't leven over te trekken.

komt

komt te ſien, en wel voornaamtlijk alwat de teikenkundige trek aangaat; dat hebbende, kunt gy het op een papier na-kopieeren, of overdrukken, en nader uytvoeren. Onſes oordeels is het met alle deſe dingen, en die de Perſpective door raamen en inſtrumenten van de natuur aftrekken, even geleegen als met de kreeſten, daar meer aan te peuſelen dan aan te eten is. En kan een Teikenaar die hem maar een weinig op de natuur der Perſpectijf-regelen verſtaat, ontrent de gezeide oeffening zig genoegſaam met het oog behelpen; want de Perſpectijf der gronden en opſtallen is 't voornaamſte dat in Landſchappen waar te nemen is; en de natuurlijke houdinge van ſterk en ſlaauw daar voorts in geobſerveert zijnde, ſal'er aan den trek weinig haperen; en verder onnoodig zijn om zig met glaſen, ramen, of andere krukken te behelpen: het zijn niet dan valſche leidsluy, die van den regten weg der ware Teikenkonſt af doen dwalen, en gantſch niet wiskundig zijn: die ook daarom nimmer by fraye Meeſters waardig geagt zijn, datz'er de hand aan ſouden leenen, om die te gebruiken, of hunne Diſcipelen aan te prijſen. Wy hebbenze altijd vergeleken, by de doorlugtige Teikeningen, die de kinders op de A. B. C. bank maken, met hun heyligjes op dubbel ſchoon papier door te pikken, en dan meenen, datze wondere dingen hebben uytgevoerd, *alsze twee of drie van een ſien voortkomen.*

Alle welke dingen als dwaalligten den Konſtenaar misleiden.

V. HOOFDSTUK.

Handelende van de algemeene ſtoffen en Kryonnen daar mede men Teykend, als ook waar op men de ſelve komt te gebruyken.

In het ſtellen der beelden is de kóól van goed gebruik.

OP dat'er niets dat in de Teikenkonſt in bedenken komt, mogt voorby-gegaan worden; ſoo diend ook yets gezeid van de ſtoffen en Kryonnen, daar gemeenelijk de Teikenkonſt mede geoeffend word. Het is een bekend en ſeer gewoone manier, datmen tot de eerſte ſchets en ſtelling van ſijn Teikening, de Bus-kòòl beezigt, en wel inſonderheid raadſaam voor de Leerlingen, als zijnde een fray middel en groot behulp voor de jeugt, ja ook voor Meeſters, ofte die nu al vaſt in de Teikenkunde geworden zyn; gemerkt men 't geen daar mede geſteld is, en niet na onſen zin uytvalt, 't ſelve veelmaal kan uytwiſſen en andermaal herdoen beſnoeyen en verbeteren. Ook gebruiken eenige 't potlood en 't roodkrijt, om eenige ſchetzen en eerſte ſtellingen te maken, daar ſy dan eenen vaſten en wiſſen omtrek met de ſchrijf-pen of eenig ander beſtendig kryon, met nauwer opmerking over heen maken. Dan dit is nutter voor Meeſters, en ſekere Teikenaars, als voor Leerlingen die het wel ſtellen noch moeten leeren; en het net uytvoeren van nooden hebben, en deswegen haar aldergelukkigſt aan de teiken-kóòl gewennen.

Ook het Pot-lood,

en Roodkrijt.

En

En ſchoon het rood krijt hier en daar door ſpeeld, ſtaat het maar te frayer als de Teikeningen opgemaakt zijn; al is't dat die met de pençeel geſchaduwd, en voorts geheel opgemaakt zijn.

De andere ſtoffen daar mede men teikend, en de dingen uytvoerd, zijn veel en verſcheiden, en men kan niemand wet ſtellen, deſe of gene te moeten gebruiken, dewijlze alle goed zijn, en alleen op 't wel handelen aankomt, en daarom mag yeder ſijnen luſt en vryheid daar in volgen. Sommige gebruiken het Roodkrijt ofte de roode aarde, welke een van de gemeenſte ſtoffen is daarmen mede teikend, en word die in Italien ook by de meeſte Teikenaars gebezigt: insgelijks is het ſwart krijt een ſeer goede ſtoffe, maar men kan 't ſelve niet altijd, noch over-al aantreffen dat deugdſaam is; het heeft in 't gemeen twee gebreeken, die de Teikenaars verdrietig maken, de eene is dat het dikwils te week, kortbrakig of brokkelagtig is, d'ander dat het veeltijds hard en ſteenachtig is. Ja het gene ſomtijds noch goed is, en eenigermaten kan gebruikt worden, werd in 't teikenen van de warmte des hands ſoo hard, dat het onbequaam word te handelen; waarom het ook niet wel inde zak mag gedragen worden; evenwel kanmen de gemeene gebreken eenigſints verbeteren, door de pennekens wat dikwils aan de tong vogtig te maken, en ſomtijds wat af te ſchrapen, en ſoo voorts, als d'ondervinding u leeren ſal. Eenige leggen hierom haar ſwart krijt in de kelder, daar het gemeenelijk vogtig en geſmijde

De uytvoering is verſcheiden en ſtaat in elks vryheid.

Swart krijt.

blijft, andere graven 't met een weinig zout onder d'aarde, op dat het fagt mogte blijven; de derde leeft'er op een andere wijfe mede, gemerkt yder meend de befte remedie alleen gevonden te hebben. In het koopen of uytfoeken falmen het befte gemeenlijk daar aan bekennen, dat zig op het geene goed is, eenige geele en fwavelagtige vlekken en ftipkens opdoen, en dat het aan de tonge beproeft, een zout-fuurige wrangheid heeft, en voorts gefmijde fig laat fnijden en fchrapen, en met geen fchobben of blaren op den anderen geplakt zit. Men fou om de menigvuldige talming te vermijden, het Roodkrijt wel mogen verkiefen, dewijlmen dat meeft over al kan bekomen dat bequaam is, en men teikend'er ook wel met fwart krijt onder, en diend om eenige toetfen en diepfels, of fterke en uytvoerige dingen te maken; alsmen foodanig gehandelde Teikeningen van fraye Italiaanfche en andere Meefters dagelijks fiet. Men teikend ook met de pençeel, datmen *Waffen* noemd, en dat doetmen met zappen en inkten, als daar is *Roet* of *bitter* uyt de fchoorfteen; *gevreven Indigo*, gemengt *Roodkryt*, en diergelijke. Maar voornamentlijk is den *Ooft-Indifche inkt* een fraye *tinkture* om mede te waffen; defe laat zig fimpel met fchoon regenwater gemengt, feer wel en fuyver handelen; infonderheid wanneermen vande opregte Indifche, dat is Chineefche, heeft, want defelve werd hier te Lande, ja ook felfs in Indiën nagebootft en vervalft: de opregte Chineefche word bekend aan haar gladde vaftigheid, en datze ligt en in 't afwrijven met water

Teikenen met de pençeel dat men *Waffen* noemd.

Ooft-Indifche inkt geprefen.

water weinig afneemd, maar aanſtonds een ſuivere blauwagtige *Tinkture* of verfzel geeft. De Sineſen ſchrijven met deſen inkt, na datze die op een gladde marmer-ſteen wat gevreven hebben; en worden die, welke de beſte ſoort van deſe inkt konnen maken, voor goede konſtenaren gehouden, gelijk *A. Kircherus*, in ſijn *Verheerlijkt Sina* wijdloopig verhaald. De andere nagebootſte is ſoo ras niet nat, of verlaat ſtraks veel van haare ſtoffe, en het ſap is ſaavelagtig, en onplaiſant ſwart, waar aan men die ſal konnen onderkennen.

Tinktuur om mede te waſſen, die goed is.

De geſeide Ooſt-Indiſche inkt met een weinig Roets gemengt, geeft een aardige en gebrokene kleur; en ſtaan deſe Teikeningen, 't zy datmenze in Landſchappen met de Rietpen verbezigt, of in andere beelden tot het waſſen gebruikt, ſeer teikenagtig en ſagt. Den Heer *Biſſchop*, eertijds een Fenix van onſe Neerlandſche Teikenaars, plagt, ſoo ons berigt is; onder ſijn Ooſt-Indiſche inkt een weinig Koperrood te doen, en daar mede was hy gewoon te waſſen, en namen ſijne Teikeningen na vier of vijf dagen ſoo een modeſt, en betooverd-aardig koleur aan, dat wy ons in 't beſchouwen van deſelve, menigmaal hebben verwonderd: en kan het ſelve mede gedaan worden met andere gemeenen inkt; daar een derde meer water van Koper-rood in is.

Nuttigheid vande maniere die men waſſen noemd.

De manier van met de Pençeel te teikenen of te waſſen, is ſeer fray voor dieze wel weet te handelen; en voor die luſt hebben deſelve te oeffenen, ſalze voordeelig in de Schilderkunde weſen, want ſy is een voorbereidend middel

tot

tot de handelinge van de Pençeel: en ſoo yemand zig gewend altijd met volle Pençeelen daar in te werken, hy ſal bevinden op de regte weg te zijn, inſonderheid in 't aanleggen. Anderſints is om de vaſtigheid der Teikenkonſt; het teikenen met de gezeide krijt-pennen voor de Leerlingen het beſte; maar het kan nu en dan ſamen gedaan worden, om door veranderinge den luſt wat te ſtreelen: ook moet men in de maniere van waſſen de ſnelle trekjes met de pen doen, en gemeenſaam aan 't koleur der waſſing houden. Men leerd ook de jonkheid veeltijds met de ſchrijf-pen teikenen, maar die maniere willen wy, als tot ons voornemen weinig dienſtig, rond-uyt tegen-ſpreken, en geene Teikenaars aanraden, ten zy aan ſulke die het Graveeren, of Plaatſnijden en Etzen voor hebben te leeren; maar tot de oeffening van de Schilderkonſt, en meeſterlijk Teikennen, agten wy 't maar tijd verlooren, en een moeyelijke pijn-bank voor de Leerlingen, die haar menigmaal (na geheele ordinantien teikenende) byna te barſten ſitten 't artſeeren, en met groot verdriet leeren, en langwijlig toenemen. En alhoewel dit ſelfs by veele Meeſters is in oeffening geweeſt, moetmen weten dat ſy die handelinge meeſt hebben gehouden, om veerdig, en met ſtoutvoerige artſeeringen, ſommige dingen te ſchetzen, en inſonderheid wanneer ſy die alleen in 't ruwe wilden aanwijſen; ſy hebben ſelden de ſchrijf-penne gebruikt in haren eerſten leertijd, maar wel wanneer ſy alreede Meeſters geworden waren, en geen onderſcheid meer in d'een, dan in d'ander maniere

De ſchrijpen nuttig voor die het plaatſnijden en Etzen leeren willen.

niere

niere wiſten, maar teikenden met ſoodanigen middel als hen eerſt in de hand viel. In plaats van de Schrijf-pen, hebben vele de Riet-pen gebruijkt, en ſy werd by ſommige noch gebeſigt: gelijkmen dan ſoodanigen Riet in ons Nederland, op de Scheeps timmerwerven, en aan de water-oevers hier en daar, genoegſaam bekomen kan. Dat gene, welke te gelijk geelagtig, glad en fijn, en daar by dun en hard in 't verſnyen is, werd doorgaans bevonden het beſte tot deſe pennen te zijn. Gemeenlijk neemdmen de ſtukken tot yeder pen een ſpanne lang, en verſnijd die op de maniere van een ordinaaire ſchrijf-pen, datmen hier wel aan twee einden doen mag; de nebbe en de ſpleet moet een weninig langagtig weſen, op dat' er den inkt beter uytvloeyen ſou; ook wat fijn van nebbe, om ſoo wel teere en zagte trekken, lugjens en eel te konnen trekken, en te gelijk ook breede, ſwakke en ſmeerige ſtrijemen. Deſe Riet-pen is ten uyterſten bequaam, om alle Landſchappen, Gebouwen, Ruïnen, en andere ruſtige dingen na 't leven te teikenen, en heeft een byſonder loſſigheid, die de natuur der ſchrijf-pen ver overtreft; men gebruiktze veel met roet uyt de ſchoorſteen en water, ook doet men wel wat gemeenen, of Ooſt-Indiſchen inkt daar onder, dat een aardig gebroken, en zedig koleur geeft, en de Tekeningen aan 't oog van de kenders meeſterlijk doet ſchijnen. Gelijk dan ook de Teikeningen van verſcheide geagte Meeſters in handen vande Liefhebbers zijnde, veele ſoodanigen weſen hebben, of door ouderdom bekomen hebben.

De Rietpen ſeer bequaam en los.

Soo

Ge-olyde kóól.

Soo is ook de ge-Olijde kóól een ſeer nutte ſtoffe, om mede te teikenen, dan ſy mag niet wel ſwaarmoedig noch uytvoerig, maar lugtig en ſchilderagtig gehandeld werden; waarom ſy ook meer tot groote en ruſtige beelden, dan tot kleine en kurieuſe dingen bequaam is; en diend ſeer wel om groote ordinantien op Kartonnen te teikenen, als d' oude eerſtmaals plagten te doen. Op de grauwe en blauwe grontpapieren, laatze zig heel wel en ſagt handelen, inſonderheid alsze goed is. En op datmen bequame kóól hier toe mogte hebben, moetmen van de fijnſte uytleſen, en lange pennen daar van ſnijden, en een uur of twee in lijnolye leggen, dan uytnemen, en met een doek ſchoon afdroogen, en aanſtonds gebruiken: men mag deſe ge-olyde pennen niet laten droog worden, want dan zynze onbruikbaar; en om dat in het teikenen de pennekens wat ſterk afnemen, daarom dienenze wat lang te zijn, en men moet'er eenige van by de hand hebben, als 't gebruik u verder leeren ſal.

Witte Kryon tot de Hoogſels.

Nu wert'er ook noch een tweede ſoort van ſtoffe in de Teikenkunde gebruikt, wanneermen op grond-papier teikend; namenlijk tot de Hoogſels: hier toe werd gemeenelijk van de kley daarmen de tabak-pijpen af bakt, genomen, in 't gemeen met de naam van *Witte Pijpaarde* bekend. Deſe Pijp-aarde noch week zijnde, roldmen tot pennekens ontrent een vinger lang: dan men moet in 't rollen van deſe pennen toe ſien, datze aan de einden niet hol worden; want dat meeſt altijd ſal gebeuren, en alsdan konnenze niet geſcherpt worden, maar

Pijp-aarde.

brok-

brokkelen in 't ſneyen en in 't teikenen voor de vuiſt weg: hierom drukken ſommige de gemelde Pijp-aarde op een plankje, en kneden dat wel digt op de dikte van een pink, en ſnijden daar dan lange pennekens van, en latenze door de warmte van de lugt by haar ſelven droogen: deſe zijn dan digt en van binnen wel geſloten, en tot haar gebruik bequaam. Het afſchraapzel, en brokkelingen die in 't ſcherpen afvallen, kanmen met water en een ſuivere hand al wederom ſamen kneden, en tot ſijn voorige weſen en gebruik brengen. Maar tot een ſterker hoogzel neemtmen wit krijt, en is dienſtig om by voorval een ſterk hoogſel te maken: en werd dit om ſijn kortbragigen aart te verbeteren, wat op een kóól vuur gelegt, en een weinig uytgebrand, waar door het harder werd, en des te beter op papier vaſt houd; alleen heeftmen in deſen toe te ſien, dat het door te lang op vuur te leggen niet ſteenig-hard werd; dat ligtelijk kan gebeuren: en kan dit gebrand krijt, by gebrek van pijp-aarde, om te hoogen wel alleen gebruikt worden; ook het Loot-wit, dat eenige nat, en met de Pinçeel gebruiken. Gebrand Wit Krijt.

Men kan de Pijd-aarde ook wel gebruiken om vaardig en met'er haaſt allerhande gekoleurde kryonnen te maken. Men neemd van deſe pijp-aarde, temperd daar onder ſoodanige koleur van verwe, als men wil hebben, en ſoo ſterk van koleur als de pijp-aarde lijden kan, om te konnen aan malkanderen houden; en dewijlze door de drooge verwen kortbrakig worden, daarom doen eenige daar een weinig gom- Gekleurde Kryonnen.

gom-water by, doch ſoberlijk, en kneden 't dan wel vaſt in malkanderen, en maken'er pennekens van, diemen droogt als vooren. Deſelve Kryonnen zijn ſeer bequaam om hier en daar, het zy in Schetzen, Ordinantien, en Teikeningen, ſommige dingen Scilderagtig met hare eigene koleuren aan te wijſen, die eenige dan door gom-water, of planeer-water halen, waar door de kryonnen vaſt worden, en van het afſchuuren bevrijd zijn. Andere maken deſe kryon-pennekens met ouden lijm, gom, en andere ſtoffen, daarze gantſche Conterfeitzels, ſeer natuurlijk gekoloreerd, mede weten te teikenen, byna ofze geſchilderd waren. Dan in 't maken van deſe Kryonnen gebeurd het dikwils dat deſelve ſeer hard en ongebruikelijk uytvallen, en daarom diendmen ſeer fix daar op te zijn, en wel agt te geven, dat de lijm of gomme niet te ſterk-klevende is. Wy ſouden noch wel eenige andere ſtoffen, daarmen mede teikend, konnen te berde brengen, als het Potlood, en diergelijke, dan wy agten ſulks niet noodig, overmits aan de ſtoffe minſt gelegen is, en al even eens is waar mede datmen teikend, als het maar na de konſtregelen geſchied; invoegen dat een goed Teikenaar, met alderhande dingen, het zy wat het wil, al waar't (met oorlof) maar koe-drek, wat deugdſaams moet konnen voortbrengen: en uit die aanmerkinge hebbenwe maar yets van de voornaamſte willen ſeggen. En gelijk als'er weinig gelegen is aan de Kryonnen daar mede datmen teikend, alſoo is'er ook weinig onderſcheid in de dingen daar op datmen teikend.

Aan de ſtoffe waar op men teikend is minſt gelegen, als

kend. Maar om evenwel van elks wat te ſeggen, het is bekend, dat het Teikenen op papier een algemeene maniere is; en alhoewel andere beſtaan perkement, tafelatuur, en diergelijke te gebruiken, is egter raadſaam by het papier te blijven. De ſoorten daar van zijn verſcheiden, en ook zijn de koleuren niet eenerley, en konnen daarom in onderſcheiden manieren en met gemak gebezigt worden. Het wit papier heeft in 't algemeen dat gebruik, datmen daar op ſeer wel, en uytvoerig-net, met alderhande kryonnen teikenen kan; het zy datmen die door artzeeringen, of met zappen waſſende, komd te behandelen; gelijkmen mede op deſelve met waterverwen ſeer wel en beter als op eenig ander ding ſchilderen kan; men heeft alleen na papier om te ſien, dat wit, glad, en vaſt tegen het doorſlaan is; maar 't geen voos en van Hollands maakzel is, valt ſelden goed om te waſſen. Maar vermits de witte papieren voor de hoogſels van het wit kryon geen plaats geven, maar datmen alle vlakke dagen en ſnelle hoogſels, daar op moet uytſpaaren, en door den grond en natuur van 't papier vertoonen, (ten zy in 't ſchilderen met water-verwen,) worden'er verſcheide gekoleurde papieren in de teiken-oeffening gebruikt, die ſommige aſch-grauw, grijs, rosagtig en blauw zijn, die hedensdaags al ſoodanig van koleur gemaakt, te bekomen zijn: en by aldien yemand daar niet mede te vreden is, en datmen het papier van andere koleuren of gronden wil hebben, kanmen ſoodanigen tinkture of water-verwe maken, het zy roet uyt de ſchoorſteen, met

yder in zijn ſoort maar goed is.

Wit papier dat vaſt en wel gelijmd is.

Grond-papieren.

wat

Diemen verscheid en te koop gemaakt vind of ook selfs bereiden kan.

wat inkt daar onder, of eenig ander koleur 't samen gemengd, en bestrijken met een spongie eenige vellen goed en vast wit papier, en het sal droog zijnde, bequaam wesen om met hoogsels en alderhande wijsen op te teikenen. De hoogsels hebben hier op een bysonder vermogen, en geven een groot behulp en welstand in de Teikenkonst, insonderheid om de dingen te doen ronden, wanneermen die verstandelijk, na 't gene wy op sijn plaatse daar van sullen seggen, komt te besteden.

VI. HOOFDSTUK.

Handelende van de verscheide manieren en handeling diemen in het Teikenen houden moet.

De maniere van Teikenen is verscheiden.

Niet tegenstaande dat'er seer weinig gelegen is, en tot de saak soo heel veel niet en doet, het zy dat een Teikening geartzeerd, gereuseld, gedoeseld, of met de Pençeel gewassen, of anders gehandeld is, alze maar in haar eigen manier wel gedaan is; dat is, dat een Teikening, nevens een vasten omtrek, sijne zagtigheid, vlakheid, en quikagtige kantigheid heeft, volgens de eigenschappen die wy dies aangaande sullen aanmerken; agten wy evenwel niet ondienstig yets van de maniere van handeling te seggen. Het is met de verscheide handelingen in de Teikenkonst even soo gelegen als met veel fraye schryvers, die wel

Het is met de handeling van Teikenen als met de Schrijfkonst gelegen.

wel yder een byſondere hand, en ſwier van letteren hebben, nochtans alle goed ſchrift ſchrijven; ſoo dat in de Teikenkunde moet geſien worden, wat maniere of handeling ons beſt behaagt, en aldereerſt op 't beſte van ons wil gedaan zijn; gelijkmen daer in ook de luſt een weinig moet toegeven. 't Is evenwel gantſch niet ongeraden, dat de Jongelingen in het nateikenen van goede en welgehandelde Teikeningen, deſelve manier en handeling van hun Principaal volgen; op datze alſoo een begin van d'een of d'ander hand mogten bekomen, die haar door het veel oeffenen allengskens tot een eige maniere mogte ſchikken, om hun al haar dagen by te blijven. De maniere diemen artzeren noemd.

Het zy dan voor eerſt als gy artzeert, ſoo let wel dat gy die niet ſchrabbelig nog mager haald, maar liever wat breed en ſmeerig: ook moet gy die van boven na beneden halen, dat is, van het fijne ofte ſcherpe na het breede toe, welke voor een meeſterlijke manier gehouden word, alhoewel veele het tegendeel haar hebben aangewend. Dog ſommige eenparige, vlakke, of doorgaande ſchaduwen, worden meeſt over al even breed, en gelijk van ſtriemen gemaakt. Daar is mede aan het houden van de Teiken-pen een byſondere greep waar te nemen, die u ſoo in deſe manier, als in andere handelingen dienſtig is te weten: namentlijk, dat gy u van jongs-aan moet gewennen, u pennekens, 't zy kóól of kryon lang te nemen, en die in het vatten wat ver voor uyt te houden; invoegen dat het agterſte end binnens hands, en laag by den grond komt te zijn, en

niet ſteyl opwaards alsmen de ſchrijfpen in 't ſchrijven is gewoon te houden, dat in de Teikenkonſt ſeer kinderachtig ſtaat, en ook maar van knoeyers alſoo gevolgt word. Een meeſteragtig Teikenaar houd ſijne pennekens regt uyt, en bekomt daar door ook dat voordeel, dat de kryon-pennekens ſoo ligt niet ſtomp worden, tot welken einde men die in het Teikenen moet gewennen om te drayen, en ſoo ſlijten daar al wederom nieuwe punten aan, en men kan die lang ſonder ſcherpen gebruiken, daarmen anderſints wel gedurig met het mes in de hand diende te zitten om die fijnder te maken, dat veel tijd doorbrengt, de handen bemorſt, en kinderagtig voor een goed Teikenaar gedaan is; ten ware men wilde doen, als ons van ſommige nette Teikenaars te Parijs berigt is, die gewoon zijn, ſelfs ook in d'Akademien of Teikenſchoolen, eenen Jongen neffens hen te hebben, om hare pennekens geſtadig ſoo fijn als een naald te maken, dat yeders gelegentheid niet is, maar ook niet noodig, alhoewel dat ook in eenig voorval mag en moet geſchieden, het zy dan in eenige dingen van uytvoerige tronien, handen of voeten, enz. dan wy ſpreeken hier alleen wat in 't algemeen voor een vaſte gewoonte moet aangenomen of vermijd worden.

Reuſelen. Wat nu het *Reuſelen* belangt, 't ſelve is mede een ſeer goede manier, en verſcheeld daar in van het artzeeren, dat het digt in malkanderen, ſonder trek of ſtryemen, t'ſaamen geſchommeld word. Wanneermen een Teikening met deſe maniere begind uyt te ſchaduwen,

wen, moetmen die flauw, vlak en eenparig aanreuſelen, en ſnelkens tegen de kanten van den vlakken dag aanſetten, invoegen uwe Teikening daar begind uyt te ſien, als ofze door de Pençeel met eenerley koleur gewaſſen en aangeleid waar; dan ſchaduwtmen die in de donkerſte en ſterkſte ſchaduwen wat verder uyt, als op ſijn plaats ſal geleerd worden. Maar dewyl dat de Teikeningen door deſe maniere alleen, niet veel gracie noch meeſteragtigheid bekomen, maar gemeenlijk plat en mager ſtaan, moetmen die hier en daar met lugtige artzeeringen over gaan; ook eenige ſchaduwen die wat te hard tegen den dag aanſtooten, daar door verſagten, die dan kantig en te gelijk ſagt ſullen vertoonen te zijn. Daar na ſalmen de nepen, toetzen en duwkens, die een Teikening groot leven geven, quikagtig en ongeagt daar ſien in te ſetten, en ſijn Teikening voorts opmaken. En men ſal bevinden dat het artzeeren een groot behulp en aardigheid in deſe handeling geeft; invoegen gy door het veel doen van reuſelen en artzeeren door elkanderen, een aangenaame en meeſterlijke maniere ſult bekomen; gelijk dan ook ſommige alderhande handelingen te gelijk in een Teikening weten in te voeren, en egter een goede welſtand hebben, om datze yder maar op ſijn regte plaats daarze dienſt doen, hebben te pas gebragt.

De derde maniere van handeling noemtmen *Doeſelen*; en deſe geſchied door wat boom-wol of kattoen in een ſchagt geſteken, op de wijſe van een ſtomp of verſleten Pençeelken; en hier mede worden de ſchaduwen, diemen geartzeert,

zeerd, of liever diemen gereuſeld heeft, ſachjens in malkanderen gedoeſeld, gedommeld en verdreven; tot welke maniere het reuſelen de voorbereiding is; en kan 'tſelve ook door middel van een ſtomp afgeſneden Pençeel gedaan worden. Dan overmits deſe manier vrye ſijmelagtig, en gantſch niet meeſteragtig is, maar veel eer het werk van Silverſmits, Steenhouwers, en Leer-jongens gelijk word, willen wy daar niets van ſeggen, als het gene ons daar in mishaagt, en in de regte Teikenkunde hatelijk is. Het is ſeker datmen door de gewoonte van Doeſelen, in een ſtijve en ſteenagtige manier ſal vervallen, want alle de partyen van de ſnelle ſchaduwen, en vlakheid der dagen, worden meeſt altijd verbroken, en daar komt een geheele vooſigheid in 't werk, die alles verderft. Derhalven heeft niemand zig hier ver in te laten, of hem geheel aan te gewennen, ten zy dan by voorval van eenige curieuſe dingen, of datmen het met ſoo grooten voorſigtigheid konde doen, datmen van de voorzeide gebreeken geen hinder leed; gelijk wy dan ook wel ſoodanige volgens die manier gehandeld geſien hebben, die vry goed waren. Indien gy eenige aangename ſagtigheid, of ſmelting in uwe dingen brengen wild, gewend u dat met de pink in het teikenen te doen, niet ſmoddelig, maar hier en daar, daar het den nood ſal vereiſſchen, met èen lugtige veeg, wel toeſiende dat het den quikagtigen aart, en 't leven uyt uwe Teikening niet weg neemd. Groote Meeſters hebben in het teikenen meeſt die gewoonte gehad, datze maar

Doeſelen, een ſlegte maniere van Teikenen.

eener-

eenerley ding, of teiken-ſtof, van kryon of pen in de hand hadden, daarze hare Teikeningen mede volvoerden; en maakten voorts gants geen werk van met kattoentjens en voddekens te zitten morſſen. Veele goede Schilders gebruiken in 't ſchilderen menigmaal den duim of de pink, om ſommige ſtreeken, die te hard ſtooten, wat te doen ſmelten; het ſtaat knaphandig, en doet dikwils meer nut, dan met die door de Pençeel lang te beknoeyen. Wanneermen Conterfeitzels teikend, en wel inſonderheid op de grond-papieren, ismen gewoon de kanten van de hoogſels wat te verdrijven; hier toe kanmen, in plaats van doekjens, of wol in ſchagten geſteken, een ſtukje van 't ſelve grond-papier nemen, en rollen dat wel nauw in-een, invoegen dat het onder digt en vaſt, dog ſcherp, op de wijſe van een peperhuisken toe loopt: en hier mede kanmen gevoeglijk eenige ſoete verſmeltinge maken van de kanten die te hard mogten ſtooten: doch men moet hem op al deſe behulp-middelen niet verlaten, maar poogen door een regte handelinge, (buiten alle omwegen die de kunſt niet eigen zijn) alle noodige deugden daar in te brengen.

Middel om ſommige kanten wat te doen ſmelten.

Maar wy hebben ſtraks ook noch van een ſonderlinge fraye en nutte maniere van teikenen gerept, diemen *Waſſen* noemd; die door de Pençeel met eenige zappen of inkten gedaan, in ſeer veel manieren, en verſcheide voorvallen geoeffend word. Zy is eerſtelijk bequaam, om door haar eigen en enkel gebruik, op allerhande papier of parkement, een gantſche Teike-

Waſſen.

ning net en uitvoerig te maken. Ten anderen diendze om in een Teikening, die met de pen of ander beſtendig kryon lugtig omgetrokken, of ſlegts aangeweelen is, de voornaamſte en ware ſchaduwen vlak aan te leggen, en dan daar over met rood of ſwart krijt, ge-olijde kóól, of met de ſchryf-pen, heen te teikenen, dat ſeer fray en lugtig ſtaat, ſoo wanneer het teikenagtig en vlak gehouden word. In het gebruiken van deſe zappen, het zy dan datmen *Indigo*, *Ooſt-Indiſche inkt*, *Roet*, *Schryf-inkt*, *Rood krytverw*, ofte yets anders bezigt, moetmen wel agt geven, datmen die altijd dun en flauw neemt, om niet onverhoeds in bruynigheid of hardigheid te vervallen, want dan ismen ſtraks het ſpoor bijſter: men moet de ſchaduwen, die ontwijffelijk ware ſchaduwen zijn, vlak en kantigjens, en met een vol Pençeel aanleggen, ſonder die aan de zijden van den dag te verdrijven, of flauwer te maken, ten zy met een tweede ſtreek, de Pençeel een weinig vogt makende of omkeerende, dat met een ander Pençeel doen, dat ſlegts vogt van water is, en ſoo weinig uwe ſchaduwe breeken, dat het niet ſienelijk word, op dat de grootheid van u partyen in haar geheel behouden word; in welk doen gy doorgaans ſult bevinden, dat, ſoo gy daar niet tijdelijk afſcheid, maar lang fimeld en u ſchaduwen verdrijft, u gantſche Teikening daar door voos en bedorven ſal worden; want als de partyen van 't ligt, of van de ſchaduwen onſeker van bepalinge zijn, is de grootsheid en de lichamelijke vaſtigheid in een Teikening verloren, en zy kan'er, ſonder de partyen

De ſchaduwe vlak en met volle Pinçeelen aan te leggen.

't Verdryven te mijden als de peſt.

partyen wel te bewaren, niet in bekomen worden; insonderheid moet dit in slag-schaduwen waargenomen worden, sy zijn dan sterk of slaauw. Verder salmen daar het donkerder moet wesen, en daar schaduwen of donkerheden, en diepsels in schaduwen vallen, 't selve wederom daar in aanleggen en wel agt geven, datmen den inkt of tinkture daarmen dit mede verrigt, maar een weinig sterker neemd, ofte in sommige plaatsen maar van de selve kragt daar gy 't eerste mede aangeleid hebt, overmits dat eerste aanlegsel droog zijnde, het tweede genoeg afsteken sal, ten zy eenige snelle en sterke diepsels, of algemeene donkerheden, voorgronden, enz. Deze kanmen alleen in 't aanleggen daar na schikken, ofte andere op 't laaste daar kantig in zetten; allesints niet te veel verschillig van malkanderen, ten opsigt van koleur, want andersints raaktmen dadelijk in hardigheid. De half-schaduwen en twijffelagtige dingen, moetmen soo flauw aanleggen als doenlijk is, doch heeft dat de meeste opmerking noodig alsmen op wit papier teikend: maar op de grond-papieren, daar u het hoogsel te bate komt, kunt gy veelmaal het koleur van het papier voor half-schaduwen, en wat nog minder donkerheid heeft, doen dienen. Hierom moetmen seer voorsigtig zijn, om op de grond-papieren de twijffelagtige donkerheden aan te tasten, ten zy datmen weinig of geen hoogsels maken wil, en is de manier van dese, met die op het wit papier, byna gelijk. Indien gy de hoogsels te naby aan de twijffelagtige schaduwen, ofte ook aan de ware schaduwen brengt;

Snel en kantig teikenen aanbevolen.

Een nuttig onderscheid dat waar te nemen is.

is u gantſche Teikening bedorven, en gy kuntze in der eeuwigheid niet meeſteragtig noch ſchilderagtig goed maken. Ja men kan door de hoogſels wel te plaatſen, de natuurlijke grond van 't papier voor eenige half-ſchaduwen en twijffelagtige dingen doen dienen, en voornamentlijk moetenze voor het vlakke verſtrekken, en ſoo ſal u Teikening ſagt en eenparig zijn. Soo moetmen mede in 't waſſen wel in agt nemen, datmen niet te dikwijls met de Pençeel over een en de ſelve ſchaduwe gaat, maar giſſen ten eerſten, ſoo veel mogelijk is, hoe donker die weſen moeten; want door het dikwils over-ſchommelen, ſal uwe Teikening gruiſig en voos worden, en daar even eens beginnen uyt te ſien, of het Silverſmits of jongens werk waar, die in 't gemeen, (de verſtandige egter niet te kort geſproken,) hare ſchaduwen plegen dikwils 't overloopen, en te verdrijven, en die ſoo ſagt te maken, datze t'eenemaal onſeker van bepalinge, en voos bleven ſtaan: gelijk daarom dan ook eertijds van een goed Schilder gezeid wierd, dat de Glas-ſchrijvers het herte niet en hadden, een vlakke en ſnelle ſchaduwe te maken, ofte alze die gemaakt hadden, niet en konden ruſten, voor datze die met verdrijven en zagt maken bedorven hadden.

In 't waſſen moetmen een en deſelve aangeleide grond niet dikwils overlopen.

VII. HOOFD-

VII. HOOFDSTUK.

Handelende vande Partyen en Generaalheden, enz. en hoedanig die in de Teikenkonst moeten verstaan en waargenomen worden.

Eer dat wy verder van het Vlak en kantig Teikenen sullen spreeken, is'et noodig iets te seggen, aangaande het Generaal en wat Partyen zyn en diergelijke, welke kennis de Jongelingen, als iets van 't voornaamste der Teikenkunde, grondig diend ingeprent: want door dit wel te verstaan, sal een groot ligt in haar verstand opgaan, en sy sullen met een veel bequamer en veerdiger oordeel, alles wat hun in de Teikenkonst voorkomt, konnen onderscheiden en bevatten.

Het Generaal en de Partyen in alle voorwerpen wel te leeren in agt nemen.

Men moet haar dan voor eerst doen begrijpen, dat alle lichamen, het zy dan Menschen beelden, Dieren, Boomen, enz. in haar geheel zijn samen geset uyt eenige deelen of partyen, die door haar geschikte aan-een-knooping dieze met malkander, en tot bevestiging van haar figuur hebben, een generaale klomp of lichaam uytmaken; en in 't beschouwen of by 't geheel, of by haar deel, van ons gekend en onderscheiden worden. Alsmen dan yets na teikenen sal, het zy na Teikening, rond Boetseerzel, of Natuurlijk Leven, ofte Schilderye, staat voornamentlijk te letten, datmen het Generaal van de Vorm, die uyt de saam-gevoegde partyen

Hoe eerst het Generaal wel te observeren.

partyen onftaat, in fijn Principaal wel in agt neme: dat is, men moet in 't befchouwen van alle voorwerpen of lichaamen, diemen door de Teikenkunft op het juifte niet wil na-bootfen, nauwkeurig aanmerken, wat dit of dat voor een gedaante in fijn generale klomp gelijkt; ofze rondagtig, of langwerpig, drie of vierkant, fcheef ofte fchuins, of van een andere generale gedaante is: en dit falmen alderbeft met een half toegenepen of fchemerende oog konnen onderfcheiden, fonder agt te geven op eenige byfondere partyen of deelen die aan dat lichaam fouden mogen wefen; gelijk ons dat in het befchouwen, door het fchemer-oogen eenigfints ten goeden, belet word. Men moet in defen felfs niet eens willen denken wat foodanige generale klompen of partyen, die wy moeten navolgen, in haar felven zijn, te weten, of het een menfch, of een dier, of hoofd, of arm of been is, want dat veroorfaakt dikmaal dat wy tot die dingen yets uyt onfen geeft daar by doen, fonder dat wy fulks foodanig in ons Principaal befchouwen, en dat gefchied om dat ons door d'algemeene kennis die wy van de voorwerpen hebben, altijd eenige kennelijke figuur of denkbeeld, in de gedagten fpeeld. Hierom moet gy dan voor-eerft alleen letten op de generale klomp, en door wat omtrek gy die in uwe Teikening moogt bepalen, fonder u ergens aan te vergapen; totter tijd dat gy nader opmerking ontrent de uytvoerige groote en kleine partyen gaat oeffenen. En ftaat wel te noteeren, dat, wanneermen in 't eerfte te veel agt geeft op de

Hoemen der Partyen fien, en onderfcheiden moet.

kleinig-

kleinigheden en mindere partijkens, datmen dan belet word het Generaal wel te ſien. Daar is niets dat gelijken kan te weſen, het gene dat het is, of dat het zijn moet, ſonder d'omtrek van ſijn generale klomp; want dat beſluit de partyen uyt welk het Generaal beſtaat, binnen den boord van ſijn omtrek; even als een vierkanten blok, ſijn ſtoffe, ſijn grootte, ſijn ſwaarte, ſijn koleur en figuur binnen den omtrek van ſijn gelijk-zijdige hoeken en kanten bepaald. En overmits deſe nutte opmerkinge by veelen niet bekend is, en by andere niet word waargenomen, moeten wy evenwel dies-aangaande noch wat ſpekulatie in de grabbel werpen, op datwe de leergierige mogten doen ſien, dat de gelijkenis van allerhande lichaamen, ſonder de voorgemelde dingen wel in agt te nemen, niet gelukkig kan getroffen worden: welke waarheid wy meenen dat uyt de volgende redenen genoegſaam ſal beveſtigt worden. Tot een voorbeeld, ſoo laat een menſchen hoofd volkomen opgemaakt zijn, den omtrek die het heeft, is de generale bepaling van de gantſche klomp; de oogen, neus, en de wangen, enz. zijn kleine partyen, behoorende tot het generaal van dat hoofd of tronie: nu is de vrage, waar door het kenbaarſte ſal zijn, of door de partyen byſonder, ofte door alle de partyen in den omtrek op ſijn plaats begrepen en opgeſloten, van welk den omtrek de generale maſſe of geheele lichaam vertoond? Waarlijk wy ſien d'antwoord daar van ſeer gereed, in de hiſtorie welke van *Apelles* verhaald word, en komt onſes agtens tot het gene wy ſeggen

Sonder 't Generaal wel in agt te nemen kan geen ware gelijkenis gemaakt worden.

De waarheid van onſe voorgaande leering beveſtigd.

ſeggen willen, wonder wel ter ſnè. Dien vermaarden Schilder, ſtaande voor de Koning *Alexander*, en hem willende ſeker man bekend maken van welk hy in een çierlijk kleed uyt 's Konings naam te gaſt genoodigt was, (het geen nochtans maar uyt ſpotternie van dien valſchaard was geſchied) nam een kóól uyt de haardſtede, en ſchetſte alleen den generalen omtrek (die hy als een opmerkend Meeſter, van de gedaante des Mans in ſijn memorie hadde behouden,) ſoo juiſtvormig op de muur, dat *Alexander*, die de gedaante des mans te vooren kende, aanſtonds begreep wien *Apelles* deſe pots geſpeeld had. Wilmen noch nader bewijs? ſoo neemd by voorbeeld, dat'er twee tronien geteikend zijn, met eenig kryon datmen uytwiſſen kan, en onderſteld datze malkanderen op het alderuyterſte gelijk zijn; vaagt den omtrek van het Generaal der eene tronie, ſchoon uyt, alſoo dat'er niets over blijft als de mindere partyen, dat zijn d'oogen, neus, mond, enz. gy ſult alsdan vernemen dat de gedaante van die tronie vry veranderd is. Set dit noch al nader op de proef, en maakt om die overgebleven partyen wederom eenen anderen omtrek, die in vorm en gedaante merkelijk verſchild van de eerſte, ſonder eenige andere partyen aan te raken, en gy ſult terſtond eengeheel ander weſen in uwe tronie gewaar worden; invoegen het onfeilbaar en ſeker is, dat de partyen niet eer haar eigen gedaante volkomentlijk vertoonen, dan wanneerze met haar Generaal vereenigt zijn. En uyt deſe aanmerking konnen wy ook de reden verſtaan, waarom

Proef op het voorgaande leerſtuk.

om men dikwils zijnen bekenden vriend niet en kan bekennen, wanneermen ſlegts een gedeelte, en niet het gantſche hoofd of tronie; door een vierkante kijktralie of rond gat komt te beſchouwen: gelijk wy om ſulks nader te verklaren, noch veel exempelen ſouden konnen bybrengen. Doch men ſiet uyt het gezeide genoegſaam volgen, datmen in het nateikenen alleen op de generaalheden en ſchikkinge der partyen moet letten, wilmen door de navolging alderhande lichamen afmalen en doen gelijken. Het is bekend dat de Teikening van den arm anders als die van 't been, en die van de hand in haar generaal is, en dat voorts het hoofd, de ſchouders, borſt, rug, en dyen, haar eigen partyen en generaal hebben daarze uyt beſtaan; en dat die in 't geheel en in 't deel noch ſoo veel verſchillende zijn, als'er onderſcheide beelden gevonden worden; om waar van een voorbeeld by te brengen, wy ſulks genoegſaam aan de oneindig verſchillige tronien ſien. Maar waar door ſalmen doch dat onderſcheid weten waar te nemen, op datmen het volkomentlijk door de Teikenkonſt volge? anders als door de waarneming van die ſelve dingen; want den eenen menſche ſijn arm is ſoo wel een arm als den anderen, en den eenen ſijn borſt en rug is al 't ſelve van eenes anders, en dus ſouden de beeldniſſen der menſchen alle ſoo gelijk zijn, ofze in eenen vorm gegoten waren, en men ſoude den eenen uyt den anderen niet konnen onderſcheiden. Want men behoorde te weten, dat de gelijkenis van yemand, niet alleen in de tronie, maar ook in 't gene-

raal

raal van de andere deelen, en ook in 't geheel gelegen is, alswe terstond met een gelijkenis sullen betoonen. Ja wy agten datmen malkanderen soo wel aan de naakte billen, of aan de andere leden sou kennen, by aldien wy op sodanigen wijse onder malkander verkeerden, als wy aan het aangezigt gewoon zijn te doen.

Nader waarneming omtrent de partyen.

Vorder moet het generaal ook noch onderscheidelijk worden aangemerkt, te weten, in een generaalheid der groote deelen, die noch mindere deelen onder haar hebben; als by voorbeeld eenen generalen arm, been, dye, voet, ofte hoofd, welke, ten opzigt van 't geheele lichaam, maar partyen zijn van haar geheel; maar ten opzigt van haar selfs, moet haar ook een generaalheid toegeschreven worden, dewijlze soo wel als het gantsche lichaam eenige onderdanige partyen hebben, gelijk dan den arm sijn spieren en bogt van d'elboog en diergelijke heeft, die met partijkens onderscheiden worden. De hand heeft sijn vingeren, de vingeren wederom haar leden, knokkels en nagelen, enz. als bekend is, dat met de andere groote gedeelten ook soo gesteld is.

Gelijk nu de kennelijke gelijkenisse meest woond in de generaalheid der voorname deelen, als wy tot hier hebben getoond, alsoo schuild deselve ook in het generaal van het geheele lichaam, en dat konnen wy eenigsints hier door bewesen sien: Laat by voorbeeld een onser vrienden of goede bekende, (wiens gedaante ons soo wel bekend is, dat wy hem onder duisenden konnen onderscheiden,) een tamelijke verheid van ons afstaan, invoegen

wy

wy hem niet konnen bekennen aan eenige kleene deelen, het zy aan ſijn bruine of blauwe oogen, groote of kleine neus, of bleek of rood koleur ſijner tronie, of eenig ander kennelijk teiken, dat aan deſelve mogt weſen, waar aan wy hem van na-by gewoonlijk zijn te kennen; wy ſeggen, dat het veelmalen gebeurd, dat ſoodanigen menſch in een verre diſtantie van ons gekend word: ja laat het ſoo donker in den avond weſen, dat'er niet meer ligt is als om een man van een paard te onderſcheiden, en den eenen of den anderen van u bekenden u ontmoetende, 't ſal dikwils gebeuren dat gy hem al van verre begind te kennen, niet tegenſtaande de diſtantie, en de duiſternis u verhinderd hem aan ſijne tronie, of koleur van kleedinge, ofte eenig ander ding, te konnen bekennen. Vraagje nu waar door ſulks geſchied? wy antwoorden kortelijk, dat het geſchied door het ſien van 't geheel, dat zig dan als een generale klomp, te ſamen onder een ſekere omtrek aan 't oog opdoet. Want om dat de formen van alle de partyen in haar omtrek beſlooten, door de menigvuldige ſieninge desſelven beelds, ons in 't geheugen bekend ſtaan, werd door de herſieninge, (ſoo ras het door de oogen tot de ſinnen en de ſpeuren der memorie is overgebragt) de ziel, by wijſe van reflexie, daar kennis van gedaan, en doet ons oordeelen, dien menſche te weſen, dieze voor ſoo eenen kend, en meermalen onderſcheiden heeft. Gelijk dat dagelijks van ons ondervonden word, immers van die, welke neffens ons daar op agt gegeven hebben. Maar by aldien

De voornaame gelijkenis der voorwerpen is in 't Generaal gelegen.

ons yemand beſtond te vragen, of het geene wy hier geſteld hebben, ook niet wel teilen kan? wy ſeggen ja; en dat meeſt door gebrek van eenige hoedanigheden die 'er ſomtijds niet volkomen zijn; als by voorbeeld, dat het te grooten diſtantie mogte van ons af weſen, ofte te grooten donkerheid, ofte door de ſwakheid van ons geheugen, dat het de gedaante vergeten hadde, en diergelijke: ook moetmen weten dat' er geene regelen zijn, ofze hebben haare uytvlugten.

Dag en ſchaduwe, dat is, donker en ligt, noodſakelijk in agt te nemen, en van groot vermogen.

Nu moetenwe ſpreeken van de kragt van donker en ligt, of Dag en Schaduwe, enz. Overmits daar ſelfs niet in de natuur ſonder de ſelve kan onderſcheiden, veel min door de Teikenkonſt uitgebeeld worden; gemerkt dag en ſchaduwe alles ſijn weſen geeft. Ook is ligt te verſtaan dat de ſchaduwen en de dagen de natuurlijke rondigheid in de Teiken-en Schilder-konſt te weeg brengen; want een çirkel ofte ronde vlakte van eenerley koleur, kan nimmer eenen ronden bol of kloot vertoonen, ſoo wanneer hy niet behoorlijk is geſchaduwt en gedaagt. 't Is wel waar dat den omtrek het generaal van de kloot eenigſints aanwijſt, maar áldernatuurlijkſt dat van een plat-rondig lichaam; dan het is alſoo onmogelijk dat ſy een lichaam vertoonen ſou, dat aan allen zijden rond en verheven is, als twee gelijk-opgaande linien het lighaam van een ronde kolom verbeelden konnen. Waar uyt dan in 't voorbygaan diend genoteerd, dat, ſouden de dingen in de Teikenkonſt wel ronden, men ſeer verſtandelijk op de ſchaduwen, dagen, hoogſels en

en reflexien letten moet; doch gelijk dit voor ſeker een byſondere verhandeling vereiſt, ſullen wy dit hier overſtappen. Alleen diend noch aangemerkt, (dewijlwe thans van het Generaal hebben geſproken) dat'er in de ſchaduwen en dagen ook een generaalheid waar te nemen ſtaat, en wel voornamentlijk in groote vlakke ſchaduwen, waar in veeltijds eenige van minder en meerder donkerheid ſchuyllen, inſonderheid alsmen die van naby beſiet: maar ver af-ſtaande, ſoo veranderen die in een generale maſſe of vlakke ſchaduwe, op welke ſaak men in het teikenen en waarnemen der beſchaduwde partyen, ſeer voorſigtig diend te letten, op datmen die niet bederft: want door eenige kleinigheden van ſchaduwen of diepſels daar te ſterk in te ſetten, kan 't ligt gebeuren. En het ſtaat ook even ſoo met de dagen. En alsmen zig hier in te onvoorſigtig draagt, kan 'er noit eenparigheid noch vlakheid in een Teikening behouden worden, alswe in 't volgende Hoofdſtuk noch wat nader hopen aan te wijſen.

VIII. HOOFDSTUK.

Handelende van het Vlak, Kantig en ſnel Teikenen; als mede van de Hoogſels en Reflexien.

De ondervindinge ſchijnd ons te leeren, dat de jonge Teikenaars in 't begin van hare oeffe- Vlak en kantig Teikenen van

groot nut maar de Leerling meeſt tegen de borſt.

oeffening; meeſt altijd een afkeer van de kantigheid en vlakheid hebben, en ſchijnen aan de andere zijde meer luſt te hebben, ja van naturen genegen te zijn, tot een zagte en vooſe dommeligheid: daar-en-boven zijnze meeſt alle ſeer gereed, om de vlakke partyen die ſy in haar Principaal vinden, doorgans met kleine ligtjens, of verbroke ſchaduwtjens te bederven; even ofze van inbeeldinge waren, haare dingen daar door groote deugd en welſtand toe te brengen; doch deſe toonen datze de ware en Schilderagtige Teikenkunde, noch met een ſlinkze kennis behandelen, en uyt de ſchaduwagtige nevel deſer onwetenheid, tot het ware ligt moeten gebragt worden. Andere die hen wat meer laten voorſtaan, meenen datze door een kantige vlakheid in een meer dan ſteenagtige hardigheid ſullen vervallen, en dat ook haare dingen eensdeels mager en onvolkomen ſouden ſchijnen; andere hebben wederom een andere ſwarigheid in 't hoofd. En niet tegenſtaande ſy deſelve vlakheid die ſy in haar Principaal ſien, genoodſaakt worden te prijſen, vermits haar goede welſtand en werkdaad, laten ſy ſulks, uyt de gemelde vreeſe liever na, dan d'uytvorſſing der ware manier, in weerzin van hun dwalende drift, verſtandelijk te behertigen: even als ofze uyt ſchroom van in 't leeren gaan, ſomtijds eens te vallen, altijd op handen en voeten langs de grond wilden kruipen. En alhoewel waar is, dat ſommige door 't aannemen van de gemelde kantige maniere, dikwils gebrek van ſtijvigheid en hardigheid hebben, ſoo magmen daarom evenwel geene quade of verkeer-

verkeerden weg in gaan, maar geduldig die ſtruikelingen overſtappen, en poogen door 't veel oeffenen van de ſekerſte maniere, op den regten weg te komen, alwaar 't ook datze ons in 't begin wat tegen ſtond. Die met eenig voornemen de Teikenkunde begind te oeffenen, is immers ſoo wijs wel, dat hy weet datmen de Teikeningen diemen maakt om te leeren, niet en maakt om verkogt te worden, en dat'er derhalven weinig aan gelegen is, ofze dus of ſoo gehandeld zijn, als'er maar tot bevordering van de ſtudie, de pooging van een ware en meeſterlijke handeling in geſien kan worden, en gy by u ſelven van herten geſind zijt, die verder op te volgen. Want even eens als wy de trappen, langs welkwe tot een heerlijk Paleis opklimmen, gering agten, en betrappeld van onſe ſlijkerige voeten, achter rugge laten, ſoo zijn de leer-trappen van jonge Teikenaars maar als ladders of wandelwegen, langs welk ze moeten gaan, om eenen volkomen Teikenaar en Schilder te worden. Men ſou met een woord d'algemeene deugd van een Teikening konnen ſeggen hier in te beſtaan, datze verſtandig van ſtelling, en eel en vaſt van omtrek is; en datze kantig en vlak, nochtans ſagt, en door een goede handeling eenparig en zedig is uytgevoerd. Maar laat ons wat nader van de ſaak ſpreken, en toonen wat Vlak, kantig en ſnel teikenen zy.

Men moet in 't leeren de ſekerſte weg gaan, ſchoonze ons wat tegen ſtaat.

Het vlak en kantig of ſnel teikenen, beſtaat voornamentlijk daar in, datmen ſijn ſchaduwen eenparig vlak, het zy door artzeeren, reuſelen of waſſen, aanleid; alſoo, dat de kanten

Wat vlak en kantig Teikenen zy.

rontom hare bepalinge van afteikening tegen het ligt behouden, invoegen men klaarlijk ſien kan, wat figuur of gedaante ſoodanigen ſchaduwe in 't generaal heeft: en niet dat hare zijden verdwijnen in een dommelige rook of onbepaalde vooſigheid, daar van de kantigheid haarder form niet kan geſien worden. Ook beſtaat de vlakheid daar in, dat de groote ſchaduwen, en daar veel en verſcheide ſchaduwen by malkander komen, zig eenparig by malkander houden, ſonder in 't oog te ſpartelen, enz. En op datmen dit in ſijn Teikening mogt bekomen, moetmen voor eerſt daar op letten, datmen de ſchaduwen in 't begin niet te hard maakt: ten anderen, datmen de eene ſchaduwe niet te ſterk of te donker, nochte te ſeer geveſeld of gefirteld op d' andere ſet; maar dat die t' elkens ſnel beſneden, en evenwel weijnig verſchillende van koleur of *tint* is; en dus ſult gy te gelijk een gave kantigheid, en een aangename quikagtige welſtand hebben. Hier-en-boven ſal ú deſe maniere een effene weg banen tot de vlakkigheid, en 't wel waarnemen van ſchoone dagen, en eenparige groote ſchaduwen; en deſe werden door de kantigheid meeſt verkregen, wanneer datmen generale donkerheden en ligten maakt, ſonder die door eenige andere dingen die daar in komen, te bederven, of hun generaal te altereeren: gelijk by voorbeeld, men wil een beeld onder of boven, half of een groot gedeelte, in een algemeene ſchaduwe brengen, de reſt van een ordinair of extraordinair ligt beſchijnen laten; wy ſeggen, dat, ſal de vlakheid hier behouden worden, die

En hoe daar toe te komen.

die ſchaduwe een evenredige donkerheid, ten opſigt van het verligte deel, en ten opſigt van de oorſake des ſelfs moet hebben: van gelijke ook haar form en grootte, op datmen beſcheidentlijk ziet waarze begind en waarze eindigt. Voorts moeten de Diepſels, of andere kleine ſchaduwtjens, nepen, ploijen, of wat het zy, daar ſoo verſtandig werden in gemaakt, dat daar door de vlakte van die geheele donkerheid, in 't algemeen aangemerkt, niet en werd te kort gedaan, of ſijn magt verlieſt, maar dat hem alles, als een eenige ſchaduwe, ſtil en zedig, ſonder eenige ſparteling of hardigheid, komt te houden. Welke waarneminge ook in de daagen plaats heeft, op datmen door hoogſels en flikkeringen de vlakheid des ligts niet bederve, maar d' eenparigheid behoude. En alhoewel wy meeſt van naturen genegen zijn het tegendeel na te loopen, indien wy niet door goed onderwijs, en ſchoone voorbeelden van verſtandige Meeſters worden te rugge gedreven, ſoo is evenwel waargtig, dat door de gezeide maniere meer welſtand bekomen word, als wy gelooven dat veele noch niet en weten; dan de minſte ſijn regt wijs. En al zijn deſe dingen van het ligtſte der geheele Teikenkunde, ſoo is' et evenwel, om onſe verbaſterde poopingen, het ſwaarſte, ten opſigt van de doening of behandeling, dat in deſelve te leeren is. In het kantig, en in het zagt en dommelig teikenen, heeftmen in den beginne twee klippen te vermijden, daar meenige zig leelijk aan ſtooten; dan van d' eene komtmen met neerſtige opmerking eer af, dan wel van d' an-

dere; door het al te zagt en wolagtig teikenen, vervaltmen meest altijd in een kinderagtig voosigheid, en door het kantig en snel teikenen somtijds in stijvigheid: maar dewijl het prijselijk is van twee quaden het beste te verkiesen, sal het beter wesen vlak en kantig te teikenen; schoon dat al wat na de stijve kant helde, dan datmen om sagt en mals te teikenen, van de regte weg sou afdwalen, en in een voose maniere vervallen. De misstandige hardigheid kan door 't aangewesen middel en goede toeversigt allengskens besnoeid en 't eenemaal overwonnen worden; d'andere manier loopt heel ten verderve, en moet van 't hoofd tot de voeten genesen en hersteld worden.

Het dikwils over heen teikenen te vermyden.

Men moet in het teikenen, het zy datmen 't doet met eenig kryon, of datmen die met de Pinçeel komt te wassen, vermijden datmen niet te dikwils over eene plaats heen gaat, vermits de quikagtige kantigheid daar door ligt verloren word. En by aldien u die manier in 't begin wat tegen staat, overwind die onlust by u selven, en wy versekeren u, dat gy in korten tijd sult bevinden op den regten weg te zijn, en met lust en neerstigheid daar op geeren voortgaan. Ja wy souden u derven toeseggen, dat de voorgestelde manier u namaals selfs in het Schilderen soo grooten ligt, behulp en gemaklijken middel sal wesen, datje meer meesterlijk werk in eenen, dan in drie dagen met ongeduldig wroeten sult afdoen.

Onderscheid der vlakheden in de schaduwen.

In het wel waarnemen van de gemelde vlakke schaduwen, moetmen ook noch noteeren, dat alle schaduwen niet op eenerley wijse kan-

tig

tig en vlak zijn, maar daar diend wel in agt genomen te worden, dat de ronde lichaamen, als kolommen, beelden en diergelijke, haar eigen ſchaduwen voortbrengen, uyt oorſaak datze door den omſway van hare rondigheid het dag-ligt altijd aan een zijde verlieſen, en daar door donkerder zijn aan d'een dan aan d'aneer zijde: en alhoewel die rontom in het ligt ſtaan, werd de verligte party alleen van den eigen en waren dag beſchenen, maar de andere alleen van den algemeenen, of ontleenden dag, en die verſcheeld ſoo veel dat de laaſte genoegſaam voor de ſchaduwe van de eerſte komt te dienen, en daar ſal noyt minder onderſcheid tuſſchen gevonden worden, als'er is tuſſchen het hoogzel en de vlakte des ligts daar 't hoogzel zig op bevind. Men moet ook deſe ſchaduwen ſoo ſnel noch kantig niet maken, als wel ſulke die van andere lichamen werden veroorſaakt en afgeworpen, en d'een of d'andere ſnelle figuur maaken. Dus ſien wy dat de ſchaduwe, die een ronde kolom aan de eene zijde maakt, ſoo kantig haar niet en vertoond, als de ſchaduwen dieze op de aarde, of op eenig ander lichaam werpt. Merkt vorder aan, dat, hoe de dingen in ſterker ligt, en nader aan 't ligt, geſteld zijn, hoe de ſchaduwen ſneller en ſterker haar koomen te vertoonen, en dat voorts het tegendeel van het ligt deſelve order behoud, 't geen men met een kaars in de hand te houden, en naby of ver van de voorwerpen te brengen, onwederſprekelijk, en ſonder eenige de minſte twijffeling kan ondervinden. Men mag vry gelooven, dat de vlakke en ſnelle ma-

niet van schaduwen te maken, meest over al, en altijd als een onfeilbaren grond-regel mag in 't werk gesteld worden, en dat deselve een groote magt en lichamelijkheid in de dingen veroorsaakt, waar door datze plaisant voor het ooge, en volkomender na 't leven als eenige maniere komen te vertoonen; ja hoe volkomener datmen de vlakheid na de ware konstwetten sal waargenomen hebben, (dat is datze wel van koleur, of sterk en flaauw tot malkander staan,) hoe dat al meer en meer yets inde Teikenkonst werd toegebragt, om de Schilderkonst te volmaaken; het gene dan hier van tot aanleiding genoeg is. Om nu ook van de Hoogsels en Reflexien een klein onderrigt te doen, sullenwe alleenlijk een zinspelige aanmerking hier aanhegten, of het mogelijk den konst-oeffenaar ontrent de aanmerking der vlakke schaduwen eenig nut kon toebrengen. Daar zijn sommige Geesten welke meenen, dat het alderwonderlijkste welk van de natuur word voorgebragt, in het ligt en in de schaduwe bespeurd word, om dat het onmogelijk schijnd, dat'er een lengde sonder eenige breedte in eenige lichaamen kan begrepen worden! nochtans wanneermen een muur aanmerkt die half overschaduwt, en half verligt is, soo sietmen dat tusschen 't verligte en de beschaduwde zijde, een afscheidinge is, die een lengte sonder breedte moet toegeschreven worden: maar by aldien men toestaat, dat het sijn breedte heeft, soo sal moeten bewesen worden of die breedte geheel verligt ofte geheel beschaduwt is: zegtmen sy is verligt, so be-

Een aanmerking tot de voorgaande waarneminge.

behoordze tot het verligte deel des muurs, en bygevolg isze met de ſelve een; zegtmen beſchaduwt, ſoo komtze het beſchaduwde deel toe, en blijft wederom met de ſchaduwe een; invoegen dat'er niets over blijft, als de lengte die de ſchaduwe van 't ligt afſcheid, ſonder eenige d'alderminſte bedenkelijke breedte. Dit moeſt in de Teiken en Schilderkonſt wargenomen worden; gelijkwe de misſlag van veele hier over moeten aanmerken, en zeggen, datze ſeer verre van de waarheid der natuur afwijken, die niet en willen, dat, inſonderheid de groote ſchaduwen, die van andere lichamen worden voortgebragt, en daarom *Slag-ſchaduwen* genoemd worden, kantig en vlak aangeleijd, en ſnel gehouden worden; maar liever ſien dat hunne bepalinge onſeker en in een miſtige rook verdwijnen: daarmen nochtans uyt het gene vooren gezeid is, ſekerlijk leeren kan, dat het ligt en ſchaduwe, door haar tegen-een ſtooten van hun uyterſte bepaling en lengte, zig ſtreep-wijze, ſonder eenige breedte komen te vertoonen: en ofmen hier het ligt en de ſchaduwe door een ding als derde ſoort, van yets dat tuſſchen ligt en ſchaduwe ware, wilde aan malkanderen flanſſen, ſoumen noodſakelijk twee afſcheidingen, en vier zyden, tuſſchen ligt en ſchaduwe bevinden; ja men ſou daar in noch veel meer ongeregeldheden, met de natuur ſtrijdende, ontmoeten. Alle welke dingen noch klaarder konnen begrepen worden, wanneermen aanmerkt, dat een linie, die de bepaling van eenig lichaam of figuur aanwijſt, altijd ſonder eenige breedte moet geſteld worden

Het leven is ſonder omtrek.

den; ſulks dat dan ook alle gedagten, van dat het leven met eenige trekken ſoude omſchreven zijn, verre moeten verbannen worden, op dat den Schilder hem in 't ſchilderen daar alleen niet aan vergapen ſoude, maar die ook in de Teikenkonſt, alleen ten uyterſten nood-dwang, gebruiken, en daar hy kan, deſelve verſtandelijk nalaten. En hier uyt ſeggen wy, ſal een redelijk oordeel konnen weten, waarom het vlak teikenen de dingen ſoo een welſtandigen aart geeſt; namentlijk, om dat het de dingen nader met de natuur der natuurlijke ſchaduwen en dagen over-een brengt, alhoewel ons niet onbekend is, dat die, om wel gevolgt te worden, van yeder in 't leven ſoo niet konnen geſien worden.

Aanmerking over de Hoogſels.

Wat aangaat de Hoogſels, die hebben geen breed verhaal noch verklaring van nooden; en daar zijn weinige die in de Teikenkunde yets gedaan hebben, ofze ſullen ten minſten weten dat de Hoogſels dat gene zijn, welke de uiterſte verheventheid van den ſterkſten dag vertoonen; en datze haar ſomtijds afgeſcheiden, ſomtijds veel inde vlakke dag, ofte ook wel in andere partyen, die door haar verheventheid, buiten de ſtrekking der vlakke en groote ſchaduwen, ligt vatten, of anders komen te vertoonen, en buiten andere dingen uytſteken of de meeſter ſpeelen. Alsmen op wit papier teikend, werden de Hoogſels uytgeſpaard, en het papier ſelfs voor 't Hoogſels gehouden, want men daar op niet hooger en kan; al de reſt word door behoorlijke ſchaduwen uytgevoerd: maar op de grond-papieren, daar gebruiktmen

bruiktmen de witte kryons tot de ſterkſte ligten en ſnelle hoogſels, en ſchikt die na de hoedanigheid van minder of meerder ligt, het zy in vlakke ofte in ſnelle dagen, op ſijn juiſte plaats. En heeft deſe manier een byſonder groot vermogen in de Teiken-oeffening, alswe te vooren daar van de reden hebben aangeweſen.

Waar, en wanneermen de Hoogſels gebruiken moet.

Men moet in haar gebruik vooreerſt wel letten, datmen niet op te veel plaatſen Hooge; maar eerſt en voor al daar een beeld gantſch in den algemeenen dag komt: de andere ligten moetmen uytſtellen tot op 't laaſte. De verligte party moetmen ſagtelijk en eenparig hoogen, invoegen datmen daar na noch ſterker, of andere voorname hoogſels ſoude konnen opſetten, en evenwel den algemeenen vlakken dag behouden. Ten tweeden moetmen niet te ſterk noch te veel hoogen, maar alleen daar 't noodig is, en byſonder nut doet; want alsmen die niet wel op ſijn plaats zet, ſoo doenze ook geen werking, en men kanze op de grond-papieren ook ontbeeren, alsmen die ſoo na wil uyt-voeren als op de witte papieren, want dan ſijn de Hoogſels gantſch onnut, ja ſeer ſchadelijk; en veroorſaken dat de dingen hard, koperagtig, en gantſch buiten de ware Teikenkunde loopen; waarom veel voorſigtige Meeſters, en wel de meeſte onder de Italiaanſche Teikenaars, hare dingen ſoberlijk hebben gehoogt, en ook wel meeſt aan 't boven-gedeelte der beelden, houdende die altijd ſeer ſober na onder. 't Is te glooven datze hier door in veele van hare dingen een ſekere ſoorte van modeſtië, en eenparige ſtille han-

delinge,

delinge, hebben overgelaten, uyt welke wy aanraden een maniere van hoogen aan te nemen. Soo moetmen in de derde plaats letten, datmen de Hoogſels niet te na-by aan het bruyne of de ſchaduwen brengt, veel min ook te digt aan de omtrekken; ten zy dan by eenig voorval van ſchitter-ligten, of anders, ofte datmen de hoogſels van ſommige partyen, in plaats van den omtrek, tegen den dag maakte, als ſommige Teikenaars ſeer wel weten te doen: en doet de dingen ſomtijds ſeer los en lugtig ſtaan, doch deſe nemen ook wel in agt, datze evenwel het ſterkſte ligt niet op de uyterſte bepalinge ſette, maar een weinig na binnen, 't gene de dingen uytnemende wel doet ronden, maar die te na op de kant ſettende, vertoond zig alles wreed en ongraçelijk, voornamentlijk alsmen vaſte omtrekken gemaakt heeft. Ten vierden moeten ſommige Hoogſels ſnel en kantig zijn, als op ployen, nepen, krokeringen van zijde ſtoffen, en anders, maar op ronde en naakte lichamen, wat breed en zagter, inſonderheid daar veel gehoogt werd. Ten vijfden moet geſorgt worden, dat'er bequame grond van 't papier, tuſſchen de hoogſels en de ſchaduwen, ofte ſommige omtrekken, gelaten word; by d'Oude *Middel-kleur* genoemd: en dat geeft een byſondere magt aan beide om een vaſte lijvigheid en beklonkenheid in de Teikeningen te brengen, gelijk dan ook de grond des papiers, door ſijn verſchillig koleur voor de vlakte, en ſommige half-ſchaduwen dienen kan, alles na datmen voornemens is een Teikening nauwkeurig en ten uyterſten uyt te voe-
ren,

ren, ofte datmen alleen lugtig, en ſlegts in 't algemeen de dingen wil aanwijſen.

In de ſchaduwen en op de kanten van ſommige dingen, en op meeſt alle ronde lighamen, laat zig nu en dan eenige Reflexie of weerſchijn ſien; en wel voornamentlijk op ſulke partyen of ſaken, welke veel effender, gladder en blinkender zyn, als die dingen van welk ſy word voortgebragt; en dit noemtmen Reflexie. Sy komt in 't gemeen daar uyt voort, wanneer een lichaam aan de ſchaduw-zijde van eenig ander verligt voorwerp, wegens ſijn nabyheid geſlagen of geraakt word, dat het ligt op de verdonkerde zijde gevallen, eenige verligtinge, by wyſe van wederſteuit, aan 't oog geeft.

Van de Reflexien.

En alhoewel de Reflexien ook in de natuur geſien worden, en daarom in de Teikenkunde wel waargenomen, een welſtand geven, ſo moetmen zig evenwel ſeer voorſigtig dragen, en toeſien datmen die niet te veel oeffene, noch die te ſterk noch te duidelijk aanwijſe, want ſy veroorſaken al mede een koperagtige glanſigheid, en ſchijnd als of de beelden van glas geblaſen waren; 't welk een groote misſtand in d'oogen van de verſtandige geeft. Alsmen na Playſter of na het leven teikend, moetmen die nooit ſoo ſterk maken als ons dunkt dat wy die ſien, wantmen ligt bedrogen en verleid kan worden; dies ſalmen die noyt meer maken als tot de rondinge of uytheffinge der dingen noodig is, en dat wy die ook in de natuur duidelijk bemerken: en ſoo doende, ſalmen de oorſaak en reden van meer of minder Reflexie of geen Reflexie, duidelijk in ſijn Teikening laten blijken

IX. HOOFD-

IX. HOOFDSTUK.

Handelende van de Houdinge of Perspektyf van donker en ligt, waar door de dingen voor-uyt komen, of agter-uyt wyken.

Van de Houdinge of Standgeving.

De *Houdinge* is een van de noodwendigste dingen die in een Teikening of Schilderye moet waargenomen worden; om dat zy ons het selve gevoel aan het oog doet krijgen, dat wy in 't beschouwen van de natuurlijke dingen genieten. Want wanneer de Houdinge in de nagebootste beeldnissen niet gevonden word, zyn sulke Teikeningen en Schilderyen redenloos, en meer dan half dood. Ook schijnen de dingen, door de ontbeering der Houding, alle in malkanderen verward en op een gepakt, of tommelings tegen ons aan te vallen: sulks dat'er in de geheele konst niets kan gedaan worden, dat meer tegens de reden kan aanloopen, dan dingen sonder Houding te plaatsen; want hoe, kan'er tegenstrijdiger saak bedagt worden, als verscheide lichamen agter malkanderen te onderstellen, die alle even wijd aan de voorgrond of aan het oog des beschouwers schijnen; daar konnen immers geen twee, veel min veel lichamen, in eene plaats te gelijk zijn. 't Is dan noodig, dat wy toonen wat de Houdinge is, en door wat opmerkende daad men die moet sien te bekomen. Houdinge, om den zin van het konst-woord, en de kragt van hare natuur uyt te drukken, is dat gene, welk

Wat houding zy.

alles dat in een Teikening of Schilderye vertoond word, doet agter en voor uyt wijken, en alles van het voorste tot het middelste, en van daar tot het agterste, op sijn eigen plaats doet staan, sonder nader of verder te schijnen, noch ligter of donkerder te vertoonen, als sijn ver-heid of nabyheid toelaat; invoegen yeder ding, sonder verwerring, los en wel uyt andere die'er nevens en ontrent zijn, en op sijn eigen stant-plaats, soo wel van grootte als van koleur, ligt en schaduwe gehouden blijft; ja datmen de tussen-ruimte van de plaats, of distantie die tussen yder lichaam open en ledig is, van zig wijkende, of na zig toekomende natuurlijk met het oog, als of het met de voeten toegankelijk ware, kan naspeuren, en op sijn plaats geplant vinden: en dit noemtmen *Houdinge*; en men sou het niet onvoegsaam in de Praktijk-oeffening, met den naam van *Standgeving* konnen noemen. Want eeven-eens alsmen in de Doorsigt-kunde, de distantie die tussen yeder grond, gebouw, of kolom is, moet konnen bemerken (gelijk dat door de gesigtpunt, afstand-plaats en heffinge van 't oog, volgens haar natuurlijk verkleinende order, ligt kan gedaan worden, soo veel den Teikenkundigen trek aangaat, maar naderhand door een goede kennis van sterk en flauwe koleuren, heel juist moet opgevolgd worden, sal'er de Perspektijf natuurlijk in zijn, en doorsigt veroorsaakt worden) alsoo moetmen ook in een Teikening of Schilderye, alles door vermindering en vermeerdering van sterk en flauw, of geproportioneerd donker en ligt, gemeenschap

hebben aan de Teikenkundige trek, op dat den beſchouwer al dat gene daar in beſcheidentlijk ſou konnen ſien

Hoe de Houding bekomen word.

Om dan in het teikenen, (het zy datmen zig na Teikeningen, Playſter, Schilderyen, ofte het leven oeffend,) eenigſints de *Houdinge* te bekomen, moetmen wel letten, wat voor of wat agter komt, of liever hoe de dingen alle volgelijk na malkander komen: ten anderen moetmen aanmerken, door welke daad zy moeten voor of agter wijken, of het door donker of door ligt geſchied, en door welke trap van meerder of minder donker of ligt, dat het hem daar of daar, of ſoo of ſoo komt te houden: want het eene ſoo wel als het ander, na proportie dat het geplaatſt is, en na de kragt die het heeft, het zy dan donker of ligt, voor-uyt als agter-uyt kan doen wijken, uyt reden van de toe-eygeningen en opſigten, die de kleuren of trappen van ſterk en flauw tot malkanderen hebben; invoegen in deſen, als op een vande voornaamſte deelen der Teikenkonſt, te letten ſtaat. En magmen vry gelooven, dat ſoo yemand dit inde Teiken-oeffening niet wel leerd obſerveeren, dat hy een ſeer ongelukkigen Schilder ſal worden, want daar in is het ſelve vry noch meerder arbeids onderworpen, gemerkt ſoo veelderley verwen en koleuren moeten geproportioneerd worden, na een eenige verkieſinge van den dag, diemen doorgaans in een ſtuk bepaald heeft.

Houding, ſwaar om een volkomen regel van te geven.

En hoewel waar is, dat de kennis der Houdinge niet wel door ſchriftelijk onderwijs kan geleerd worden, ten zy alleen ſtuks-wijs, en met

met veel omſlag van verſtandige betoogingen en bewijs-redenen, verſeld met oneindige regelen, ſoo ſullenwe hier alleen een algemeen middel, om eenigſints de geſeide Houdinge te bekomen, aanwijſen, waar uyt den Leerling een beginſel mag maken, om verder in de kennis derſelver voort te gaan; want daar is niet dat beter leerd, dan goede opmerkingen over 't geenmen gedaan heeft, en uyt te ſien hoemen de begane misſlag ſal verbeteren; want tot het geen men alreede heeft, kanmen ligtelijk met neerſtigheid dagelijks noch wat toe voegen.

Daar ſtaat dan in het teikenen te letten, datmen de vermindering van donker en ligt, ontrent de lichamen die wijkende agter malkander volgen, ſoodanig van verſchil maakt, als'er is tuſſchen het flauwſte Hoogſel, en het koleur van u grond-papier, daarmen gemeenlijk met de witte kryon op teikend; invoegen het t'elkens een Tint, of kenbaar koleur verminderd; en aldus ſult gy eenigſints een middel hebben, om eerſt te verhoeden dat uwe dingen niet aan malkanderen ſullen vaſt ſitten; maar in tegendeel een groote reddinge, en goede Houdinge gewaar worden, die wel en natuurlijk ſal ge-aart weſen. Den dag werpt ſijn ligt altijd en in alle voorvallen ſoodanig geſchikt op de voorwerpen of lichamen, dat de donkere zijde daar van, altoos tegen de verligte zijde van een ander lichaam uytkomt: en een verligte partye tegen een andere die beſchaduwt is, ofte door ſijn eigen gedaante minder ligt kan ontſangen; in welke daad men moet aanmerken dat alle formen en toevalligheden

der lichamen, ſulks on-afſcheidentlijk eigen hebben, en dat tuſſchen die twee een algemeene band van redding is, die elkanderen in oneindige trappen van gevallen, getrouwlijk de hand bieden.

Dus ſietmen ook, dat ſoo by aldien een lichaam alleen tegen de lugt aankomt, 't ſelve of geheel in ſijn volkomentheid, donkerder dan de lugt is; of de ſchaduwe-zijde alleen donkerder, en de verligte zijde ligter dan de lugt, invoegen daar altijd, door middel van dag en ſchaduwe, een wonder-aardige reddinge word voort-gebragt; gelijk een waar oeffenaar dat in de natuur dagelijks kan ſien, en dikwils tot opſcherping van ſijn verſtand behoorde waar te nemen. Maar daar ſtaat noch vorder aan te merken, dat het verſchillig koleur, waar door de lichamen van malkanderen moeten redden, na proporie van de diſtantſie, ſterker of flauwer moet weſen, op dat de ver-heid van 't eene lichaam, ten opſigt van 't andere, ten klaarſten mogt geſien worden: nadien deſen regel alleen ſeker gaat in dingen die alleen weinig van malkanderen verſchillen: en dat hier onderſcheid in valt, kan op volgende wijſe ter proeve gebragt en beweſen worden: Steld by voorbeeld drie lichamen van eene form en koleur, op een rye na malkanderen, yeder in gelijke diſtantſie, verder en verder van u oog; beſietze ſijdelings in 't verkorten, ſodanig dat ze alle na malkanderen half gewiſſeld ſchijnen, en merkt in welken trap van donker en ligt het tweede tegen het eerſte uytkomt, en ſoo mede van het derde tegen het eerſte en het tweede,

tweede, en gy ſult hare redding, na proportie van diſtantie, gereguleerd vinden, en de natuur der Houdinge beter, volgens de veranderlijkheid van de lugt en tuſſchen wijdte leeren verſtaan, als of wy die hier met veel betoogingen wilden bewijſen.

X HOOFDSTUK.

Handelende van de Omtrekken, haar loſſigheid en welſtand; benevens de bewaaring der Partyen.

Tot hier toe hebbenwe de voornaamſte eigenſchappen der Teikenkunde kortelijk overloopen, diend noch, om volkomen werk te maken, datwe in deſe twee laatſte Hoofdſtukken ſpreken, van de vaſtigheid, eelheid, en welſtand der *Omtrekken*, en het verder uytvoeren der Teikeningen. Wy beginnen dan in dit tegenwoordige Hoofdſtuk wederom van de eerſte ſchets, met welkmen ſijn dingen, het zy dan in wat manier het ook begonnen mogt weſen, eerſtelijk lugtig, en met een geeſtige, doch verſtandelijke opmerking, geſteld heeft, volgens alle 't gene datw'er van hebben aangeweſen. In het nader korrigeeren, en in 't net ſtellen, moetmen zig gewennen, alle de voornaamſte ſchaduwtjens en duwtjens, aan de ſchaduwagtige zijde met de kóól aan te wijſen; want dat ſal u beter en nader van de ſtellinge verſekeren, en doen ſien hoedanig u Teikening

Omtrekken van groot belang.

uytgevoerd zijnde, zig vertoonen ſal, gemerkt die manier dat vermogen in de Teikenkonſt heeft, datze meer volkomentheid vertoond, dan zy in der daad heeft. Dan moetmen ſijn dingen beginnen om te trekken, en daar in zig ſeer voorſigtig en verſtandig dragen: want gelijk daar in de leeſt van een goede of quade Teikening beſtaat, ſoo is men ook gewoon, ſoodanigen Teikening te noemen, *Vaſt van Omtrek*; *Seker van ſtelling*, *enz.* En dit zegtmen dan wanneer de omtrekken ſoo natuurlijk zijn aangeweſen, datze geäart zijn na de natuur der ſaken, dat is, datze by voorbeeld in naakten, aardig de partyen, en 't ſluiten der muskelen aanwijſen, en hier teer, daar wat ſwaarmoedig breeder, of zig wat ſchaduwagtig en getoetſt vertoonen. Hierom diend eerſt geſorgt, dat de omtrekken juiſt en net ter regter-plaats, en behoorlijk van trek, dat is, na gelegentheid der plaats en gedeelte, ſterk of zagt, breed of ſmal. enz. zijn, met een goede ſorge tot de bewaring der partyen. Want het gebeurd dikwils, door 't maken van kleine bochjens en inhammen, dat die, door d'omtrekken te veel waar te nemen, of te groot te maken, t'eenemaal bedorven worden: ja, het ſchijnd een gebrek te weſen, dat de jonge Teikenaars als van naturen aangebooren en ingeplant is, datze altijd genegen zijn, om op de kleynigheden en uyt-en ingaande buigingen meer agt te geven, dan op de voornaamſte dingen, waar door ſy die altijd te groot maken, en alſoo noodſakelijk de grootſte en voorname partyen daar door te kort doen; en ook beletten

Waar door de omtrekken bedorven worden.

dat'er

dat'er geen grootsheid in haar dingen komen kan. Doch deese misslag sou t'eenemaal konnen weggenomen worden, indienmen de jonge Teikenaars wegen de kennis van 't Generaal, en de waarneming van de partyen, de oogen oopende, en haar leerde die kleinigheden soo seer niet in agt te nemen; immers niet, voor al-eer zy de groote deelen, alle wel geproportioneerd, in haar plaatze geschikt hebben, want sy blijven soo doende altijd meester van 't werk, en konnen daar mede na hun welgevallen omspringen; en daarom moetmen noit in het schetzen eenige kleine dingen waarnemen, maar zig gewennen met groote partyen aan te wijsen, even alsmen siet dat een Beeldhouwer uyt een ruwe blok, eerst een generale en ruwe gestalte van een beeld maakt, dat in sijn algemeene klomp aangemerkt, proportioneel van lichaam is, maar de deelen en leden gantsch duister en twijffelagtig schijnen, ten opzigt van haar uytvoerig: daar na gaat hyze besnoeijen, en soo allengskens netter uytvoeren; en hy soude zottelijk doen, en sijn werk sou een slegt einde nemen, by-aldien hy een beeld willende maken, 't selve van 't begin aan, het zy het hoofd, of een ander gedeelte, bestond volkomen net uyt te voeren, terwijl de rest noch in een rouwen blok of vierkanten steen ongefatsoenneerd bleef. Hoe dikwils sietmen niet dat de Teikeningen van jonge Discipelen, door d'onkunde van dese opmerkinge, jammerlijk mishandeld zijn, en dikwils tienmaal soo volkomen en goed souden zijn, warenze dit gebrek ontsnapt. Wy willen nu niet

Kleinigheid niet soo ligt in de eerste omtrekken waar te nemen.

ophalen, hoedanig men de Teikeningen van de Silversmits-jongens, Beelhouwers, en andere buyten de Schilderkonst, somtijds ellendig beknoddeld siet, die de buygingen, en kleine bochjens, selfs in naakten, by dozijnen soo diep daar in zetten, als ofz'er met de kerfbijl aan uytgehakt waren, tot groote kleynagtinge van hare onderwijsers; die ook sommige het selfs niet verstaan, noch de moeite willen nemen van de Leerlingen dat grondig in te scherpen. Ook ontbreken'er geen die al haar vlijt besteden, om de minst-geagte kleinigheden ten alderuytersten uyt te voeren, terwijlze ontrent de reste der volkomenste partyen, weynig opzigt hebben; doch om datze geen kennis van het pit hebben, moetenze haar met de schillen bezig houden. Maar hoe dat slag van konstenaars van ouds af wierden uytgelachhen, wijst ons *Horatius* duidelijk genoeg, als hy in sijn Boek van de *Digtkunst* verhaald, hoe seker slegten Konstenaar: ontrent de Emiliaansche Schermschoole, de nagels en het hayr seer aardiglijk en net in 't koper wist uyt te drukken: *Hy vond zig* (zeid de Poëet) *gedwongen, de hoogste volmaaktheid sijner konst daar in voornamentlijk te soeken, om dat hy niet magtig was de regte proportie van den geheele mensch te treffen.* Waarom ook (gelijk d'uytleggers daar op seggen,) dien Meester, van de verstandige gedurig bespot wierd.

Die te veel op de kleinigheden let, vergeetde groote deelen en 't geen noodsakelijk is.

Datmen door te veel op de kleinigheden te letten, de generale schoonheid van veele partyen, en dikwils van 't geheele beeld voorby loopt, door een ernstig beschouwen en navol-

gen der mindere dingen, belet word de meerdere te ſien, is een waarheid die in de dagelijkſe ervarentheid gegrondveſt is. Want het gebeurd ſeer dikwils dat een menſch, maar een weinig diſtantie van ons af zijnde, ons dunkt ſeer ſchoon van aangeſigte te weſen, immers ſoo lange wy ſijne tronie maar in 't generaal, en alsmen zeid, uyt de hand beſchouwen. Deſe ſchoonheid werd veroorſaakt door de goede ſchikkinge van de groote partyen, die alsdan over d'andere mindere partijtjens heerſchen: maar komende ſoo digt by, datmen de kleinigheden, of de gebreken, als pokdalen, puiſten, ſcheluwe oogen, of andere lid-teikenen en wan-cieraden des aangeſigts duidelijk kan onderſcheiden, komt ons oog de voorige ſchoonheid, gelijk als t'eenemaal te verlieſen, en houd zig alleen bezig ontrent de gebrekkige partijtjens: invoegen ons ſoodanigen menſch alsdan leelijk, of immers op ver na ſoo ſchoon niet gelijkt, dan hy ons te vooren ſcheen. Gelijk dan ook het keers-ligt des nachs of des avonds hier in ligt bedriegt; en daarom van den Heer *Kats* geraden, *Geen Vryſters by de keers te ſoeken.* In 't voorby gaan ſtaat noch aan te merken, dat alle dingen uyt de hand geſien, beſt hun eigen weſen komen te vertoonen, en werd ſulks ook door de tuſſen-komende lugt grootdeels bevorderd; want wanneer de partyen yder voor haar ſelven volmaakt en ſchoon zijn, konnen zy ook door haar juiſte ſamenſettinge en onderlinge ſchikkinge, een ſchoon geheel maken; deſe dan een goeden dag en ſchaduwe ontfangende, worden door het ligt dat op de

verheve deelen, en de gematigde ſchaduwen, die in de lage deelen vallen, ſoodanig opgeſchikt, datze niet als met groot behagen, op een geproportioneerde diſtantie konnen geſien worden. Ook konnen wy 't ſelve geſigt daar niet van hebben, wanneer wy daar te digt op zijn, om dieswil dat de tuſſen-komende lugt de gezeide optoijinge niet doen kan, en dat'er ook kleinigheden ontdekt worden, die wy niet gewoon zijn aan ſoodanigen te merken, en in een gewoone diſtantie onmogelijk zijn te ſien: en hier door ſou onſen alderbekendſten vriend ons dikwils onkennelijk zijn, en wel voornamentlijk als wy blindeling daar wierden bygebragt, en eerſt de oogen openden wanneer wy op het allerdigtſte daar by waren, gelijk ſulks in 't leven ligtelijk kan nageſpeurd worden. Laat'er by aangemerkt worden, dat alsmen groote dingen in 't klein brengt, ook veel kleinigheden mogen overgeſlagen zijn, en alleen de groote partyen waargenomen moeten worden.

Aangaande nu de Omtrekken, daar in ſtaat wel in agt te nemen, datmen die in 't algemeen niet te hard, noch te ſcherp en te ſchriemig haald, en voornamentlijk niet ſterk op den dag, volgens het versken van *Karel van Mander*, als hy op zijn rijm-wijze daar van zeid:

Aardig trekken op den Dag, datmen nouwkens
Sien mag; en daar ſchaduwe vald, harde douwkens.

Algemeene waarneming ontrent de

Alsmen teikend met rood of ſwart krijt, of met de pen, is de waarneming hier van al eens.

De

De lugtigheid op den dag doet de dingen ſeer aangenaam ſtaan; dan in de beſchaduwde zijde magmen de trekken wel wat ſterker en breeder halen, t'elkens daar op agtgevende, datze met de ſchaduwe van een en deſelve donkerheid of kragt zijn, of worden konnen, en daar door ſoodanig weg ſmelten, dat'er by-na als geen trekken meer van overig blijven, immers geene die 't oog in 't beſchouwen, buiten de kragt van al het ander werk komen te quellen, ſoo ſal u Teikening eenparig, en als ſonder omtrek ſchijnen geteikend te zijn. En ſtaat hier ter ſne wel aan te merken, dat'er in 't leven geen omtrekken gevonden worden, maar dat de lichaamen alleen door de uyterſte uytgeſtrektheid, ſoo in langte, breedte en dikte bepaald en omgeſchreven worden, alwaar de uyterſte einden van alle dingen overeen-komen, met het ſelve natuurlijk koleur datze midden in haar veld hebben; alleen de kleine verſchilligheden, om de rondinge te bekomen, daar buiten geſloten: invoégen het ophouden van dit of dat koleur, haar omgeſchreven forme ſonder omtrek aanwijſt, volgens 't geenmen in 't leven alſoo komt te ſien. En alhoewel in het teikenen doorgaans voorvalt, datmen tuſſchen wit en wit, en tegen den dag, een omtrek moet maken, om dat'er anders geen middel is, om de bepaling van 't een of 't ander deel te verbeelden, en wel voornamentlijk op 't wit papier; diend evenwel aangemerkt, datmen die nochtans ſoo veel moet vermijden als doenlijk is, en alleen omtrekken maken daar den uyterſten noot ſulks vereiſt, en geen andere kans is, om ſijn beelden

omtrek.

Scherpe omtrekken moeten in t'optekenen meeſt verſmelten en tegen het aangevoegde koleur gelijk ſtaan in kragt.

den te omſchrijven. Anderſints ſalmen in het teikenen veelmaal gelegentheid vinden, om 't een tegen 't ander ſonder omtrek te doen uytkomen, en dat door middel datmen altijd eenige verandering, van minder of meerder ligt, in die grond vind, tegen welk de lichamen, als ofze omtrokken waren, konnen uyt malkanderen gehouden en ſnel bepaald worden.

Voorbeeld, waar en hoe men omtrekken vermijde moet.

Men kan ook veel dingen, en inſonderheid in 't klein, ofte in kleine deelen, ſonder trekken tegen den dag komende, aanwijſen, die evenwel ſoo volkomen ſullen ſchijnen, als ofze omgetrokken waaren; waar van alle voorvallen niet wel konnen aangeweſen worden. Wy ſullen ſlegts een voorbeeld voor alle ſtellen, en laten de vordere opmerkinge den goeden geeſt der Teiken-oeffenaars bevolen: agtende datze volgens een goed gegeven fondament, de reſte na gelegentheid des werks verſtandelijk ſullen konnen leeren toepaſſen, daar het yders voorgenome ſtoffe lijden kan. En men mag vry gelooven dat door deſe waarneminge veel aardigheid en loſſigheid in de Teikenkunde ſal toegebragt worden, die de kennis van den Teikenaar, aan den konſt-kennenden beſchouwer openbaar ſal maken.

Onſe meening door een exempel verklaard en aangeweſen

Tot een voorbeeld dan, ſoo merkt dat deſe tronie A. van vooren tegen den dag met volkomen linie en trekken is omgetrokken, en dat de tronie B. aan deſelve zijde, alleen maar de ſchaduwtjens, die onder de neus, mond en kin vallen, een weinig aangeweeſen zijn: ook de inbuiginge van 't jok boven de neus, onder 't voorhoofd, met een toetsjen vertoond:

nu

nu is de vrage, of in de tronie B. eenige onvolkomentheid kan gesien worden, die door de buitenste omtrek die A. heeft, sou konnen verbeterd worden? Ons aangaande, wy meenen van neen, en seggen datmen in tegendeel aan B. een teikenagtige en natuurlijke lossigheid siet, die selfs hier wit tegen wit, en vlak tegen den dag, nochtans een duidelijke bepalinge en afteekeninge, van die tronie, sonder eenige omtrek ontwaar word.

Maar datmen in de Teikenkonst yets aan 't oog van den beschouwer sou konnen vertoonen, 't geen dat'er in der daad niet en is, sal misschien aan veele een wonder, en aan sommige een fabeltjen gelijken? doch dat sal haar misschien maar soo lang vremd schijnen, alsze onkundig zijn van de ware oorsaak, en de mogentheid der Teikenkunde niet verstaan. Doch dese dienden te weten, dat het verstand des men-

Hoe het met dit voorbeeld gesteld is,

menſchen ſoodanig geſteld is, dat het met het oordeel en bedenkinge, de werkinge der oogen, in het beſchouwen der dingen ſoodanig te bate komt; dat wanneer wy ſlegts de afſtippen van een bekend voorwerp in een geregulеerde order (langs welk die anderſints ſouden omſchreven en bepaald worden, by-aldien men die wilde omtrekken) komen te ſien, de ziel daar van ſoodanig een indruk doet hebben, datwe 't oogmerk van die afſtippen ligtelijk bevatten, en verſtaan dat het ſulk of ſoodanigen ding is. Want dewijl wy gewoon zijn alderhande lichaamen, door de uytgeſtrektheid van haar form; als door een omtrek bepaalt te ſien, oordeelen wy noodſakelijk, wanneer wy in veel voorvallen, aan de afgeteikende beelden, alleen de voornaamſte afſtippen (ſonder welk zy niet ſoude konnen weſen datze zijn moeten,) komen te ſien, even ſoo als ofze geheel en volkomen omgetrokken waren: en dit geſchied by wijſe van vervullinge, alleen door onſe gedagten, even alsmen zig uyt *Vier gegeven ſtippen*, regulier in haar winkelhaak geſteld, *een Vierkant* kan inbeelden; ofte gelijk hier de tronic B. met de voorname ſtippen, als het jok van de wingbrauw en de neus, de mond, de onder-lip en kin, als noodſakelijk tot haar weſen, alleen afgeteikend ſiet, en nochtans voor een volkoome tronie, van ter zijden, van een yder ſal aangeſien worden. En ſtaat by ons te gelooven, dat de meeninge van dit exempel, by de leerlingen verſtaan zijnde, in 't obſerveeren van de loſſigheid, haar een groot ligt ſal konnen toe brengen, om zig na gelegent-

heid

heid van tijd daar van te bedienen, en een aardige manier aan te nemen.

Maar by aldien yemand ons hier mogt tegenwerpen en zeggen, dewijl de omtrekken, aan de lichamen daarze in de Teikening niet gemaakt zijn, met de gedagten moeten ongetrokken, en voltoeid worden, magmen die dan ook wel maken? want het ſal aan het oog van den beſchouwer een en deſelve werkinge doen? Wy antwoorden: daar is groot onderſcheid tuſſchen omtrekken die wy in de Teikenkonſt door zienelijk en beſtendig kryon maken; en tuſſchen die, die wy by gedagten daar by voegen, als'er om de eelheid van den dag, en 't geval der partye, van nagelaten zijn. Want om dat wy geen trekken zijn gewoon in 't leven te ſien, uyt oorſaak datz'er niet zijn, als hier vooren is geleerd; komen die omtrekken, die wy met onſe gedagten daar aan verbeelden, beter met de natuurlijke loſſigheid en ongeagtheid over-een, dan die gene, welke wy door omſchrijf-trekken en linien, tegen de nature, en ſlegts uyt een onvolmaaktheid van de konſt, daar aan komen te maken; om reden, dat wy die ſoo doende op het aldernaaſte, met het leven over-een-komende, (dat is, ſonder trekken omgetrokken en juiſt bepaald,) ons konnen inbeelden. En ſtaat vorder wel aan te merken, dat alles, 't gene tot hier toe gezeid is, niet en moet verſtaan worden van allerhande maniere van teikenen, ofte datmen geheel en al nergens omtrekken ſoude behoeven te maken? neen, 't voornaamſte is om te toonen wat men doen kan, en hoedanigen rijkdom van

Een tegenbedenken beantwoord

ma-

manieren en vryheden in de Teikenkonst zijn, om die hier en daar, daar het bysonder nut kan doen, te offenen; en altijd het verstand van den Teikenaar moeten aanbevolen blijven. Daar-en-boven moetmen weten, dat het ruw en schetsagtig teikenen, meest in trekken en omtrekken bestaat; en onnoodig is hier veel van op te halen; alhoewel de lossigheid en ongeagtheid daar in al vry wat goeds verschaffen kan, wanneer die geleerdelijk en wel op sijn tijd en plaats is waargenomen. Ook kan nu ligtelijk begrepen worden, hoedanig men in desen op het grond-papier sal handelen; gemerkt daar in geen onderscheid valt, als datmen zig van de Hoogsels bysonderlijk bediend, voornamentlijk in 't vermijden van trekken, gelijk dat, uyt het gene voren is aangemerkt, genoegsaam kan gesien worden. Wil yemand verder het algemeen vermogen der Teikenkonst met de oogen aanschouwen, en 't geen wy tot hier toe hebben voorgehad, wegens d'omtrekken aan te prijsen, hy bezie met verstandige opmerkinge, de menigte fraye Printen van den verstandigen en konstigen Teikenaar, en vermarrd Koper-snijder *C. Mellan*, en hy sal meer en beter dingen sien, als wy ons vermeten derven, hier in een lange reden te konnen voorstellen.

ELFDE

ELFDE EN LAATSTE HOOFDSTUK.

Aandelende van het Opteykenen en volkomen Vytvoeren.

In het uytvoeren en volkomen Opteikenen van een begonnen Teikening, ſtaat eerſtelijk waar te nemen, datmen de dingen, diemen inſijn Principaal ſiet, in 't navolgen niet alleen beſtiptelijk *Manneken na manneken* na-aapt, als ſelfs de beſte onder de kinderlijke Teikenaars gewoon zijn: maar dat noemen wy verſtandelijk teikenen, alsmen in alles watmen doet, met een aandagtige ooge let, wat den Meeſter van 't Principaal datwe volgen, met alle het gene hy in ſijn werk gemaak heeft, ſeggen wil; wat ſijn gedagten daar ontrent zijn geweeſt; wat deſe of geen trek, ſchaduwe, ligt of hoogſel beduid; waar elk van daan komt; waarom hy het hier bruyn, gints noch donkerder, vlak of ligt gemaakt heeft; en door wat middel of daad; en om wat reden hy dat gedaan heeft? en wat diergelijke opmerkinge daar meer toe behooren, om dat alles na goede gelijkformigheid ook in ſijn Teikeninge te brengen; en alſoo geleerd in de konſt te worden.

Hoemen in 't opmaken van een Teikening, het Principaal beſien moet, en raadplegen.

Men moet mede in 't beſchouwen en navolgen van 't natuurlijk leven aanmerken, door wat leden, deelen of partyen, een ding ſoodanig komt te zijn, als het zig aan ons oog opdoet; als by exempel, gy wilt een tronie na 't leve teikenen, neemt nauw agt, door wat teikens,

kens, trekken, toetzen, ſchaduwen, en partyen ſy haar eigen weſen en paſſie beſit; te weten, waar door ſy droevig of blijde, lachhende of ſchrijende, oud of jong, geil of zedig, toornig of zagtmoedig, ſchoon of mismaakt, vertoond: op dat gy, 't ſelve wel waargenomen en uytgevonden hebbende, niet alleen die met ſoodanige trekken, toetſen en ſchaduwen op het juiſte ſoud mogen na-maken, en alſoo de paſſie van ſoodanigen tronie evenredig uytbeelden; maar voornamentlijk, op dat gy daar door de werkinge van 't natuurlijk leven grondig ſoud leeren verſtaan, en door gewoonte van die wel aan te merken, deſelve in uw geheugen opvatten, om die t' eeniger tijd uyt uwen eigen geeſt, en ſonder eenig voorbeeld te konnen voortbrengen.

Men moet voor eerſt ſijn Teikening in 't opmaken niet te hard aanta ſten.

Wanneermen nu ſijn dingen ſal beginnen op te teikenen, ſalmen voornamentlijk in 't uytſchaduwen letten, datmen deſelve in 't eerſte niet ſoo ſterk noch donker maakt, als die weſen moeten, veel min ſoo ſterk alsmen die krijgen kan, maar door altijd wat te goeds te houden, toeleggen meeſter van ſijn Teikening te blijven, op dat gy daar na, ſoo het nood mogt doen, altijd ſoud magtig zijn deſelve ſterker te maken: nadien het kan gebeuren, dat gy, om Schilderagtig te teikenen, yts donkerder ſoud moeten maken, om eenige Houdinge in uwe Teikening te konnen brengen. By aldien gy nu d'eerſte ſchaduwe van de mindere donkerheid, hier en daar ſoo bruin gemaakt haddet, als gy kondet, en datze nochtans wegens haar plaats, ſtand en dag veel moeſte

ſte verſchillen, ten opzigt van andere, die noch ſterker en donkerder moeſten zijn, (op dat uwe dingen haar behoorlijke kragt mogten vertoonen,) ſoo ſoud gy u ſeer bedroogen vinden, en voelen dat'er geen uytkomen aan was. Want daar moet geweten worden, dat, met wat ſtoffe van kryon men teikend, daar is maar een uyterſte donkerheid en ſterkſte ligt. Hierom moetmen zig van jongs-aan gewennen ſeer ſagt, flauw en eenparig te teikenen, en in die flaauwigheid, ſoo veel als doenlijk is, de verminderinge ofte perſpektijve van donker en ligt, ſien te brengen: want dus doende ſult gy u nimmer ſoo ver verleid vinden, of gy ſult'er een uytreddinge in konnen te weeg brengen; maar geen agt daar op gevende, ſultge uw ligtelijk aan die klip ſtooten, aan welk den antijken Schilder *Euphranor* eens jammerlijk ſchipbreuk leed: want als dien goeden Meeſter eens de twaalf Opperſte Goden wilde af-malen, heeft hy eerſt *Neptunus* aangetaſt, beſtedende daar aan de uytvoerigſte kragt der Teiken-en Schilderkunde, hem wel en ſterk koloreerende: maar komende aan de andere, en voornamentlijk aan *Jupiters* beeld, voelde hy wel, dat in deſen, om verſtandig ſijn werk te eindigen, veel meer kragt en herlijkheid vereiſt wierd dan in *Neptunus*, aan welke hy 't vermogen van ſijn konſt al ten einde geſchilderd had; invoegen *Euphranor* hem bedrogen vond; en leerde te laat dat hy quade giſſing gemaakt hadde. Want om dat hy de mindere dingen op het uytterſte hadde ſterk en kragtig gemaakt, was het onmogelijk dat

De mindere dingen moet men of laatſt of zagtelijk aantaſten

 hy

hy de meerdere daar boven quam te verheffen.

Te letten datmen in 't opmaken ſijn Teikening eenparig en matig van koleur houd.

Soo moetmen ook gedurig arbeiden, om in het op-teikenen ſijn werk in een eenparigen ſtand te houden, invoegen het eene niet ver boven het andere ſchreeuwt, en de Teikening ſchijnd vol donkere en ligte vlekken te zijn: maar het donkerſte moet zig by het minder donker, en het minder donker by het vlakke van den grond des papiers, of by eenige halfſchaduwe en twijffelagtige ſommerheden, en de hoogſels en ſterkſte ligten van de vlakke dagen eenparig, ſonder eenige baldadige worſteling, by malkander houden; of anderſints ſulje ſeer haaſt, in een kabbelige in plaats van een knobbelige manier, en in hardigheid en wreedheid vervallen zijn; en dan werd door het langwijlig verbeteren, den weg gebaand, om aan 't knoeijen en wroeten te komen, en eindeling niets gedaan hebben dat goed heeten kan. Op de grond-papieren moetmen even alſoo met de Hoogſels doen; men moetze noit, inſonderheid daarmen veel Hoogen moet, ſoo ligt of ſterk maken, datmen gebrek ſou hebben, deſelve noch ligter te maken; en zijn daar in ook al verſcheide dingen waar te nemen. Sommige maken in het teikenen, (ſelfs eerze eenen vaſt of beſtendigen omtrek hebben) de Hoogſels eerſt, te weten de voornaamſte, en alsdan beginnen ſy allengskens vaſte omtrekken en de ſchaduwen te maken, en krijgen alſoo voor eerſt een Generaal in hare Teikening; die ſy dan met hoogen, ſchaduwen, betrekken en toetſeeren, voorts uytvoeren.

voeren. Andere betrekken hare dingen vast en eel om, en voeren die dan voorts met alle behoorlijke schaduwen uyt, settende daar alleen op 't laaste hier en daar een hoogsel in; welke manieren beide goed zijn, wanneer de vlakheid, en wat daar voorts ontrent moet geobserveert worden, wel is in agt genomen: en daar toe kan de eerste manier noch wel de veiligste genaamd worden. Andersints is daar seer weinig aangelegen, wat eerst of laast of door malkander gedaan word; maar het is raadsaam wanneermen op de grond-papieren na Teikeningen of Schilderyen teikend, datmen de even-gelijkheid van donker en ligt; door een en deselve manier en handeling navolgt, en insonderheid voor die noch groote voortgang soeken te doen, en de kunst van navolging nodig hebben. Rakende egter het teikenen na Schilderyen in 't bysonder, daar ontmoetmen veel aanstootelijke klippen, en valsche ligten, die de onvaste dapper verleiden konnen: want doordien daar in, van wegen de verscheidentheid der verwen en kunstige koloreering, soo wel geen onderscheid kan gemaakt worden, tusschen ligt en wat minder ligt, en by gevolg ook niet van de schaduwen, is'et noodig datmen de volgende lesse wel in agt neemd.

Waarneming ontrent het na-teikenen van goede Schilderyen.

Eerst, let wel welk en hoedanig het sterkste ligt van uw gantsche stuk is; en soo mede van de donkerste schaduwen; ende en maakt geen Hoogsels of ligt dat gy alleen aansiet, maar let t'elkens wederom op het sterkste, en op alle andere ligten die als eenig ligt konnen aangemerkt worden, hoe veel het daar van in

minderheid of in meerderheid verſchild. Siet ook gedurig, wanneer u eenige ligten in 't oog blakeren, de reden van dat ligt wel te verſtaan, op dat gy regt mogt weten, door wat daad of trap van koleur zig dat ſoo ligt vertoond, of het niet is om dat het zig rondom in eenige donkerheid beſet vind; want gy daar door dikwils kond misleid en bedrogen worden; meenende ſoo een partye ſoo helder te zijn; dat gy ſoud meenen een Hoogſel te maken; maar 't ſelve nauwkeuriger onderſoekende, en aan de kragt van 't voornaamſte ligt getoetſt hebbende, zulje dikwils bevinden, dat gy ter nauwer nood de vlakke grond van 't papier ſoud mogen laten, ja ſomtijds lugtjens overſchaduwen moeten. Soodanigen kragt geeft de donkerheid, wanneer daar eenig ligt in 't midden van haar veld, of heel na-by ſtaat. Van gelijke, ſoo eenige donkerheid in 't midden van het ligt ſtaat, ſy ſal u veel ſterker vertoonen, dan ſy in der daad is. Hierom moetmen in het teikenen gedurig ligt tegen ligt, en donker tegen donker, in vergelijkinge ſien; en gy ſult, als na eenen gewiſſen regel, de kragt van yder ſchaduwe en ligt, in alle verſcheide kolorijten konnen by 't oog afpeylen, en die proportioneel in uwe Teikening bepalen: invoegen de ſelve Houdinge en generale deugd van uw Principaal, daar in ſal konnen geſien worden. Inſonderheid diend deſe waarneming alsmen voor-heeft, de gantſche deugd der Schilderye, en niet alleen de ordinantie ſlegts te maken *fa-la*, ſooze vald. Wanneermen nu in twijffel is, ofmen van ſijn Principaale

aangaande,

aangaande de ligten en ſchaduwen, al wel oordeeld, ſoo moet men zig ſelven met een nader onderſoek voldoen; gelijk dat dan ook aldergelukkigſt gevonden word, wanneermen ſijn Principaal, met een ſchemer-oog, of half toegenepen geſigt aanſiet: want dewijl gy de dingen alsdan gelijk als in een duiſtere miſt beſchoud, ſoo komen de ſterkſte ligten en ſchaduwen haar langſt, en beter als de mindere, op te doen, en meeſter te blijven, daar de anderen van ſwakker natuure, al na proportie meer en meer verdwijnen, en als in de gezeide miſtagtigheid haar te verſchuilen. En gelijk de Teikenkonſt gemeenlijk haar uyterſte vermogen aan de Schilderkonſt pleeg te beſteden, luſt ons ook yets daar van in 't volgende Stukje t'ontwerpen, dat mogelijk eenige ſoo veeel te voegſaamer hier aan ſal ſchijnen te volgen, als wy 't beknopt, en met kleinen omſlag gedaan hebben.

EYNDE.

Verlichterie Kunde
of regt gebruyk der
WATER VERWEN
Nieuwlijks vermeert
door
W. GOEREE.
1697.

